

**UCHWAŁA NR LIX/720/2023
RADY MIEJSKIEJ W BUSKU-ZDROJU**

z dnia 20 kwietnia 2023 r.

**w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami Gminy Busko-Zdrój
na lata 2023-2026**

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz.U. z 2023r., poz. 40) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022r., poz. 840) po uzyskaniu pozytywnej opinii Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Kielcach Rada Miejska w Busku-Zdroju uchwała, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki Nad Zabytkami Gminy Busko-Zdrój na lata 2023-2026, w brzmieniu określonym w załączniku do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Miasta i Gminy Busko-Zdrój.

§ 3. Uchwała podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Świętokrzyskiego.

§ 4. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

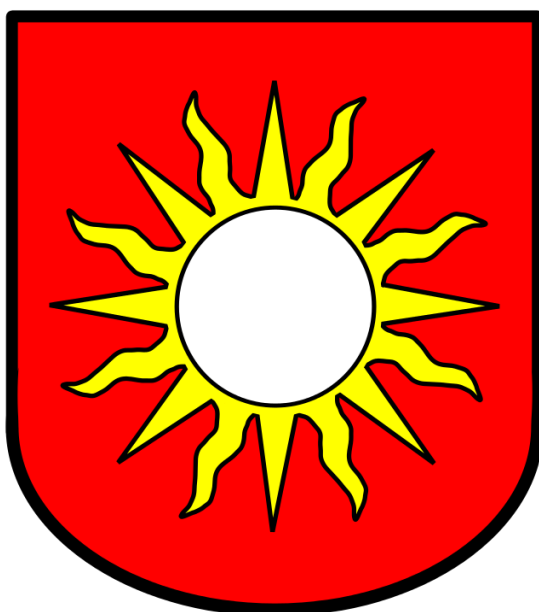
Przewodniczący Rady
Miejskiej w Busku-Zdroju

Robert Burchan

Załącznik do uchwały Nr LIX/720/2023
Rady Miejskiej w Busku-Zdroju
z dnia 20 kwietnia 2023 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY BUSKO – ZDRÓJ

NA LATA 2023 – 2026

ZAAKCEPTOWANY PRZEZ:

.....
(Burmistrz Miasta i Gminy Busko-Zdrój)

ZAOPINIOWANY PRZEZ:

.....
(Świętokrzyski Wojewódzki Konserwator Zabytków)

OPRACOWANIE:
mgr inż. arch. Andrzej Tracz
mgr inż. Joanna Dalmata

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP	3
2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	4
3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE	5
4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	12
4.1. STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI	12
4.2. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA I POWIATU	17
5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	25
5.1. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY	25
5.2. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW ORAZ ANALIZA STANU DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY	37
5.2.1. CHARAKTERYSTYKA GMINY	37
5.2.2. ZARYS HISTORII OBSZARU GMINY	40
5.2.3. KRAJOBRAZ KULTUROWY	54
5.2.4. ZABYTKI NIERUCHOME	77
5.2.5. ZABYTKI RUCHOME WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW	79
5.2.6. ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE	80
5.2.7. ZABYTKI W ZBIORACH MUZEALNYCH I INNYCH	81
5.2.8. DZIEDZICTWO NIEMATERIALNE	82
5.3. ZABYTKI OBJĘTE PRAWNYMI FORMAMI OCHRONY	86
5.4. ZABYTKI W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW	90
5.5. ZABYTKI O NAJWYŻSZYM ZNACZENIU DLA GMINY	92
6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ	124
7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE	127
7.1. PRIORYTETY GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY BUSKO - ZDRÓJ	128
7.2. KIERUNKI DZIAŁAŃ I ZADANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY BUSKO – ZDRÓJ	128
8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	133
9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY BUSKO - ZDRÓJ	134
10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	136
11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW	146
12. PODSUMOWANIE	149
13. ŹRÓDŁA I OPRACOWANIA	150
14. ZAŁĄCZNIKI	151

1. WSTĘP

Dziedzictwo kulturowe to fundament każdego społeczeństwa. Zatem niezwykle ważna jest opieka nad zabytkami, która zakłada dbałość o dziedzictwo kulturowe, bez którego żadne społeczeństwo nie jest w stanie przetrwać. Ponadto dziedzictwo kulturowe jest podstawowym warunkiem trwania społeczności lokalnej. W związku z tym zachowanie tych elementów krajobrazu kulturowego jest istotne ze względu na zachowanie naszej tożsamości. Jednocześnie zachowane i zadbane zabytki stanowią potencjał, który można wykorzystać dla potrzeb rozwoju każdej gminy.

Przedmiotem Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Busko - Zdrój jest problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego gminy Busko - Zdrój. Celem tego opracowania jest określenie głównych zadań i kierunków działań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami. Niniejsze opracowanie sporządzono zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840) oraz z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest dokumentem strategicznym, elementem polityki samorządowej, którego głównym celem jest zachowanie dziedzictwa kulturowego jak również jego promocja wśród mieszkańców gminy i turystów. Gminny program opieki nad zabytkami nie jest aktem prawa miejscowego, jest to dokument uzupełniający do innych aktów planowania. Będzie służyć podejmowaniu planowych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu.

Niniejsze opracowanie oparte na podstawach prawnych, uwzględnia strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, współgra z dokumentami sporządzonymi na poziomie kraju, województwa i powiatu oraz uwzględnia wewnętrzne gminne uwarunkowania ochrony zabytków. Zawiera charakterystykę krajobrazu kulturowego gminy, analizę SWOT oraz wskazuje cele i kierunki działań w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego gminy Busko-Zdrój.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawę prawną opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jedn. Dz. U. z 2022 r. poz. 840), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne, na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami, w szczególności są to:

1. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
2. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
3. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
4. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
5. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
6. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Powyższa ustawa (również w art. 87) nakłada na samorząd następujące obowiązki i uprawnienia:

- uzyskanie opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków dla opracowanego programu przed przyjęciem przez radę gminy (ust. 3)
- publikację w dzienniku urzędowym województwa (ust. 4)
- sporządzenie przez wójta gminy sprawozdania z realizacji programu w okresie dwuletnim i przedstawienie go radzie gminy (ust. 5).

Gminny program opieki nad zabytkami sporządza się w oparciu o gminną ewidencję zabytków (art. 21). Jego ustalenia uwzględnia się w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy (art. 19 ust. 2).

Sporządzony program podlega zaopiniowaniu przez właściwego pod względem lokalizacji wojewódzkiego konserwatora zabytków, po czym przyjmowany jest przez radę gminy w formie uchwały, która następnie zostaje ogłoszona w dzienniku urzędowym województwa (art. 87 ust. 3 i 4). Za realizację założeń gminnego programu opieki nad zabytkami odpowiada wójt (burmistrz, prezydent miasta), który raz na dwa lata sporządza – przedstawiane radzie gminy – sprawozdanie z jego realizacji (art. 87 ust. 5).

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

- **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. - Dz. U. nr 78 poz. 483, ze zm.) w przepisach:

- art. 5: „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”;

- art. 6 ust. 1: „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...) udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”;

- art. 86: „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

- **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (tekst jedn. Dz. U. z 2022 r. poz. 840), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce, nakłada na państwo i obywateli obowiązek ochrony zabytków, a w szczególności:

- art. 5 określa dziedzictwo narodowe jako wartość strzeżoną przez państwo polskie;

- art. 6 ust. 1 mówi, że Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju;

- art. 86 stanowi, że każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840). Ustawa nakłada na organy samorządowe i właścicieli zabytków następujące obowiązki:

- art. 4 Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;

- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;

- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;

- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;

- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;

- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

- art. 5 Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ustawa definiuje również podstawowe pojęcia dotyczące ochrony i opieki nad zabytkami oraz przedmiot, zakres, formy i sposób ich ochrony. Bez względu na stan zachowania ochronie podlegają (art. 6, ust. 1):

- art. 6, ust. 1, pkt 1 - zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami, g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

- art. 6, ust. 1, pkt 2 - zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 2393),
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

- art. 6, ust. 1, pkt 3 - zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,

d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej. Ochronie mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej (art. 6, ust.2)

Artykuł 7 tej ustawy definiuje formy ochrony zabytków i są to:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
  - 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Artykuł 16 daje samorządom gminnym uprawnienia do wprowadzania przestrzennej formy ochrony jaką jest park kulturowy, i tak:

1. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

1a. Rada gminy ogłasza w prasie miejscowej oraz przez obwieszczenie, a także w sposób zwyczajowo przyjęty w danej miejscowości, o podjęciu prac nad utworzeniem parku kulturowego, określając formę, miejsce i termin składania wniosków dotyczących projektu uchwały o utworzeniu parku kulturowego, nie krótszy jednak niż 21 dni od dnia ogłoszenia.

2. Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia, o których mowa w art. 17 ust. 1.

3. Wójt (burmistrz, prezydent miasta), w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy.

4. W celu realizacji zadań związanych z ochroną parku kulturowego rada gminy może utworzyć jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem.

5. Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na terenie których ten park ma być utworzony.

6. Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

Z kolei art. 17 określa zakazy i ograniczenia dotyczące terenu parku krajobrazowego, dotyczące:

- 1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
- 2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;

3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1; 3a) zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury;

4) składowania lub magazynowania odpadów.

2. W razie ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości na skutek ustanowienia zakazów i ograniczeń, o których mowa w ust. 1, stosuje się odpowiednio przepisy art. 131-ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2022 r. poz. 2556 ze zm.).

W art. 19 ustawodawca zwraca uwagę na konieczność uwzględniania ochrony zabytków w planowaniu przestrzennym:

1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków. Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu (art. 20). Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy (art. 21).

W art. 22 zamieszczone są wytyczne dotyczące prowadzenia gminnej ewidencji zabytków:

- art. 22, ust. 1, pkt 4 - Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy
- art. 22, ust. 1, pkt 5 - W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:
  - 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
  - 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
  - 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Prawo o ochronie zabytków wprowadza możliwość finansowania przez jednostki samorządu terytorialnego prac konserwatorskich i robót budowlanych przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków, a nie, jak dotychczas, jedynie przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków (art. 81). Ta sama ustawa wyznacza wójta, burmistrza lub prezydenta miasta jako instytucje do których należy zgłaszać wszelkie informacje dotyczące stanu zachowania zabytków oraz odkrycia zabytków archeologicznych (rozdz. 11).

- Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. W art. 7 ust. 1, pkt 9 **ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (Dz. U. z 2022 r., poz. 559 ze zm.), gdzie zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

- Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w **innych obowiązujących ustawach**, w tym w:

- 1) ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2022 r. poz. 503) która, określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa, mówi także, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej;

- 2) ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2021 r. poz. 2351 ze zm.) która, normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, a w szczególności, między innymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami - w odniesieniu

do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego;

3) ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2022 r. poz. 2556 ze zm.) która, mówi między innymi o tym, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych;

4) ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2022 r. poz. 916 i 1726 ze zm.) której, przepisy określają m. in. kompetencje dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew, na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską;

5) ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2021 r. poz. 1899 ze zm.), w rozumieniu ustawy, celem publicznym jest między innymi: opieka nad nieruchomościami, stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ustawa określa między innymi postępowanie wobec nieruchomości objętych prawną ochroną konserwatorską;

6) ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2020 r. poz. 194 ze zm.), która precyzuje, że działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury (art. 1 ust. 1). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. (art. 1 ust. 2). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawują też jednostki samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4). Art. 2 ustawy wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej, wśród których znajdują się obok teatrów, oper, operetek, filharmonii, orkiestr, kin, muzeów, bibliotek, domów kultury, ognisk artystycznych, galerii sztuki - ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym (art. 9 ust. 1, 2). Instytucje kultury, a zwłaszcza muzea, jednostki organizacyjne mające na celu opiekę nad zabytkami, ośrodki badań i dokumentacji, biura wystaw artystycznych, galerie i centra sztuki, FilMOTEKA Narodowa, biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby, ogniska artystyczne, domy pracy twórczej - prowadzą w szczególności działalność w zakresie upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy między innymi sprawowanie opieki nad zabytkami;

7) ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2022 r. poz. 1327 ze zm.). W ramach ustawy, gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia);

- **Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:**
  - 1) ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2022 r., poz. 385);
  - 2) ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2019 r. ze zm.).
- **Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:**
  - 1) ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2020 r. poz. 164 ze zm.).
- **Przepisy dotyczące miejsc pamięci narodowej są zawarte:**
  - 1) w ustawie z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej - Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (Dz. U. z 2022 r. poz. 375);
  - 2) w ustawie z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (Dz. U. z 2018 r. poz. 2337).
- **Ponadto zasady prowadzenia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami uszczegóławiają inne akty wykonawcze i rozporządzenia:**
  - 1) rozporządzenie Ministra Kultury z 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 roku Nr 30, poz. 259) mówi, że starosta w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie;
  - 2) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 lipca 2015 r. w sprawie nagród za znalezienie zabytków lub materiałów archiwalnych (Dz. U. z 2015 r. poz. 979);
  - 3) rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650);
  - 4) rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 r. Nr 75, poz. 706);
  - 5) rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 kwietnia 2004 r. w sprawie Polskiego Komitetu Doradczego (Dz. U. z 2004 r. Nr 102, poz. 1066);
  - 6) rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego w zakresie opieki nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r. poz. 1901);
  - 7) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1304 i z 2006 r. Nr 24, poz. 181);
  - 8) rozporządzenie Ministra Kultury z 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153);
  - 9) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i

roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r. poz. 1674 ze zm.);

10) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 r. poz. 110);

11) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 r. Nr 89, poz. 510);

12) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2019 r. poz. 1886 ze zm.);

13) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2018 r. poz. 1609 ze zm.);

14) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 sierpnia 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. 2019, poz. 1721);

15) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2019, poz. 1470).

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1. STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI

Gminny program opieki nad zabytkami odwołuje się do dokumentów, które połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym. Są to różnego rodzaju strategie, studia i programy.

W swoich działaniach programowych nawiązuje do polityki krajowej szczególnie w zakresie poprawy stanu zabytków poprzez przekazywanie środków z budżetu gminy, wykorzystywania dziedzictwa kulturowego w promocji gminy, poprawy przepływu informacji pomiędzy gminą, organami ochrony zabytków oraz mieszkańcami, a także

udostępnianiem informacji o zasobie zabytkowym gminy. Ważnym elementem jest również wspieranie działań z zakresu utrzymywania lokalnych tradycji kulturowych oraz wprowadzenie elementów lokalnego dziedzictwa do procesu edukacji oraz działań kulturalnych.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla gminy Busko-Zdrój, jest zgodny z strategicznymi celami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami, które zostały określone w dokumentach wymienionych poniżej.

- **Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022**

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022 został przyjęty Uchwałą Nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. Program ten jest głównym dokumentem strategicznym określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów. Krajowy Program jest kluczowym instrumentem planowania strategicznego w dziedzinie ochrony zabytków. W przyjętym dokumencie za główny cel postawiono: „Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami”, który będzie realizowany przez trzy szczegółowe cele, podzielone na kierunki działania tj.:

1) Optymalizacja (wzmocnienie) systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, którego kierunkami działania będzie:

a) wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym poprzez:

- szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami,
- budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym,
- merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach,
- konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami;

b) wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym poprzez:

- wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich,
- ewaluację stosowanych standardów i metod konserwatorskich,
- wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego,
- powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

2) Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami, którego kierunkami działania będzie:

a) merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami poprzez upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych;

b) podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego poprzez podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

3) Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego, którego kierunkami działania będzie:

a) upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości poprzez:

- kampanie społeczno-edukacyjne w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami,

- tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

b) tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami poprzez program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

• **Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030**

Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030 została przyjęta uchwałą nr 239 Rady Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Jest to najważniejszy dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie.

Koncepcja ta pośrednio odnosi się także do spraw ochrony zabytków i krajobrazu. Będzie realizowana poprzez:

- podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności,

- poprawę spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów,

- poprawę dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej,

- kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski,

- zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa.

Jednym z głównych celów „Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030” jest przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego. Wskazuje się tu także na

konieczność prowadzenia gospodarowania krajobrazem zgodnie z Europejską Konwencją Krajobrazową, ratyfikowaną przez Polskę w 2004 roku. Za niezbędne uważa się rozpoznanie i zachowanie charakterystycznych krajobrazów przyrodniczych i historycznych oraz związanych z nimi elementów symbolicznych o charakterze dóbr materialnych lub stanowiących część niematerialną dziedzictwa kultury, a także rozwój współczesnych krajobrazów kulturowych. Postępujące w szybkim tempie żywiołowe procesy urbanizacyjne mogą doprowadzić do degradacji, zanikania lub zacierania wartościowych cech naturalnego ukształtowania i pokrycia terenu, a także historycznie ukształtowanych cech krajobrazu kulturowego, prowadząc w efekcie do jego destrukcji.

- **Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (SOR) z perspektywą do 2030 r.**

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju została przyjęta przez Radę Ministrów 14 lutego 2017 r. Stanowi ona aktualizację średniookresowej strategii rozwoju kraju, tj. Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej przez Radę Ministrów Uchwałą Nr 157 z dnia 25 września 2012 r. Jest to obowiązujący, kluczowy dokument państwa polskiego w obszarze średnio- i długofalowej polityki gospodarczej. Zawiera rekomendacje dla polityk publicznych. Określa podstawowe uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, regionalnym i przestrzennym w perspektywie roku 2020 i 2030. Zadania związane z dziedzictwem kulturowym zostały uwzględnione: w obszarach: E-państwo oraz kapitał ludzki i społeczny.

Wśród wyznaczonych projektów strategicznych obszaru E-państwo znalazły się: „digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej, kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury”.

W dokumencie uwzględniono wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej. Podkreślono, że „inwestycje w kulturę wpływają nie tylko na ekonomiczny rozwój i wzrost konkurencyjności, ale także na wzmocnienie kapitału społecznego. Inwestowanie w ochronę dziedzictwa, rozwój i modernizację infrastruktury kultury oraz edukację kulturalną – kształcenie odbiorcy i jego kulturowych kompetencji przyczynia się do rozwijania kultury i innowacyjności. Dzięki tym kompetencjom i uczestnictwu w kulturze społeczeństwo buduje z jednej strony tożsamość, szacunek do tradycji, poczucie przynależności do wspólnoty i jej historii, z drugiej zaś kreatywność, innowacyjność, otwartość i tolerancję”.

Wśród działań do 2020 r. znalazły się:

- wzmocnianie potencjału instytucji kultury o szczególnym znaczeniu, czyli wspieranie instytucji kultury, których wieloletnia działalność i tradycja mają szczególne znaczenie dla celów polityki państwa w obszarze kultury i których dorobek jest ważnym elementem budowania tożsamości kulturowej Polaków oraz narzędziem promocji Polski w świecie,

- wypracowanie systemu wspierania rozwoju sektorów kreatywnych, czyli stworzenie warunków dla rozwoju sektorów kreatywnych w Polsce, które wpłyną na rozwój całego ekosystemu wspierania kultury.

Działania do 2030 r. to :

- ochrona i promocja dziedzictwa narodowego, tj. wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty;

- inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO),

- wzmocnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

W dokumencie wymieniono także projekty strategiczne tj.:

1) Rozwój czytelnictwa – projekt ma na celu poprawę stanu czytelnictwa w Polsce poprzez wzmocnienie roli bibliotek publicznych, szkolnych i pedagogicznych jako lokalnych ośrodków życia społecznego stanowiących centrum dostępu do kultury i wiedzy;

2) Kultura obywatelska – projekt obejmuje szereg inicjatyw, których celem jest wzmocnienie postaw obywatelskich m.in. poprzez działania kulturalno-edukacyjne, wzbogacanie kultury popularnej o elementy i wartości kultury wysokiej, wspieranie projektów o charakterze lokalnym i oddolnym, wzmocnienie organizacji i struktur stanowiących naturalne przestrzenie rozwoju postaw obywatelskich (np. uniwersytety ludowe, organizacje harcerskie, grupy re-konstrukcyjne);

3) Niepodległa 2018 – program budowania kapitału społecznego i wspólnoty obywatelskiej, zogniskowany wokół obchodów 100 rocznicy odzyskania niepodległości Polski (obejmujący m.in. kształtowanie postaw patriotycznych, budowanie pamięci zbiorowej i spójnego wizerunku Polski, włączanie obywateli do działania na rzecz dobra wspólnego);

4) Dziedzictwo buduje wspólnotę – utworzenie sieci muzeów historycznych, których głównym celem jest opowiadanie o historii Polski z różnych perspektyw. Dzięki synergii uzyskanej w wyniku współdziałania w sieci, możliwe będą wspólne: budowanie dostępności (np. poprzez system biletowy), promocja w kraju i za granicą, a także realizacja przedsięwzięć edukacyjnych i wystawienniczych;

5) Kultura /Dziedzictwo / Wspólnota – wdrożenie instrumentów wsparcia finansowego i pozafinansowego dla bibliotek, domów kultury oraz archiwów państwowych. Planowane jest uruchomienie trzech typów programów: wspieranie projektów, które pozwolą bibliotekom funkcjonować jako lokalne centra aktywności społecznej oraz miejsca dostępu do wiedzy, jak również zdobywania umiejętności korzystania z nowych technologii, wspieranie realizowanych przez archiwa państwowe projektów animacyjno-edukacyjnych, w ramach których wzmocniana będzie wiedza społeczności lokalnych o ich dziedzictwie historyczno-kulturowym, przy jednoczesnym uwzględnieniu rozwoju wspólnoty w oparciu

o lokalne zasoby i potencjały oraz promocji regionów, wspieranie projektów, w ramach których domy kultury będą animowały integrację lokalnych społeczności wokół kluczowych problemów lokalnych;

6) Kolekcje – w ramach programu wspierane będą państwowe i samorządowe instytucje kultury, a także inne organizacje, w działaniach polegających na tworzeniu i rozwijaniu narodowych i regionalnych kolekcji sztuki współczesnej oraz kolekcji muzealnych, a także w działaniach na rzecz powstawania nowych dzieł muzycznych, ich prawykonania, popularyzacji i udostępniania w przestrzeni publicznej.

- **Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030**

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030, w skrócie SRKS, została przyjęta 27 października 2030 r. przez Radę Ministrów Uchwałą Nr 155. Stanowi ona kontynuację i aktualizację przyjętej Uchwałą Nr 61 Rady Ministrów z dnia 26 marca 2013 r. Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020. Jest jednym z instrumentów realizacji przyjętej Uchwałą nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.). Koordynowanie i nadzorowanie realizacji Strategii należy do zadań ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

SRKS za główny cel stawia sobie wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu ma się odbywać poprzez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach. Są to:

- obszar 1: Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie,
- obszar 2: Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie,
- obszar 3: Kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.

Działania wskazane w SRKS mają zatem wspierać zaangażowanie obywatelskie, zachęcać do współpracy oraz wzmacniać kreatywność Polaków.

Dla gminnych programów opieki nad zabytkami istotne znaczenie ma przede wszystkim priorytet „Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury” wyróżniony w celu szczegółowym 2, tj. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich.

4.2. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA I POWIATU

Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi w dokumentach na poziomie wojewódzkim i powiatowym:

- **Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do 2030+**

W dniu 29 marca 2021 roku Sejmik Województwa Świętokrzyskiego podjął Uchwałę Nr XXX/406/21 w sprawie przyjęcia *Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+*. To najważniejszy i podstawowy dokument samorządu województwa określający obszary, cele i kierunki polityki rozwoju regionu, stanowiący punkt wyjścia do przygotowania pozostałych regionalnych dokumentów strategicznych i operacyjnych.

SRWŚ 2030+ stanowi odpowiedź władz regionu na nowe uwarunkowania oraz globalne i wewnętrzne wyzwania stojące przed województwem świętokrzyskim. Przedstawia spójny plan działania w perspektywie najbliższych dziesięciu lat oraz propozycję współpracy skierowaną do wszystkich podmiotów zainteresowanych rozwijaniem potencjału społeczno-gospodarczego regionu świętokrzyskiego.

Wizja rozwoju województwa świętokrzyskiego: Świętokrzyskie w 2030 roku to ambitny region o atrakcyjnym wizerunku:

- wnoszący coraz większy wkład w rozwój gospodarczy, społeczny i kulturowy Polski i Europy,
- szanujący i dbający o swoje dziedzictwo kulturowe i środowisko naturalne,
- będący dobrym miejscem do życia, pracy i rozwoju.

Misja rozwoju województwa Świętokrzyskiego - samorząd województwa świętokrzyskiego:

- tworzy przestrzeń współdziałania, pozwalającą na wykorzystanie potencjału mieszkańców i przedsiębiorców regionu dla budowania wspólnoty o wysokim kapitale społecznym i rosnącej zdolności konkurencyjnej;
- uzyskuje konsensus w regionie wokół najważniejszych celów strategicznych i przedsięwzięć, służących modernizacji i transformacji ścieżki rozwoju województwa;
- pozyskuje kapitał stymulujący rozwój regionu, obejmujący publiczne środki finansowe (od wspólnotowych po lokalne), środki prywatne (w tym – nowe inwestycje zewnętrzne).

Jako cele strategiczne wyznaczono:

Cel 1. Inteligentna gospodarka i aktywni ludzie

Cel 2. Przyjazny dla środowiska i czysty region

Cel 3. Wspólnota i bezpieczna przestrzeń, które łączą ludzi

Cel 4. Sprawne zarządzanie regionem

Kwestie związane z dziedzictwem kultury zostały ujęte w celu strategicznym 3, w ramach którego wyznaczono m.in. Cel operacyjny 3.1.4. Rozwój instytucji kultury i dziedzictwa kulturowego. Wsparcie inwestycji w obszarze kultury, w tym wsparcie instytucji kultury oraz działania na rzecz ochrony zabytków jest warunkiem niezbędnym do zachowania regionalnej tradycji i tożsamości kulturowej, a w konsekwencji dla wzmocnienia atrakcyjności turystycznej województwa.

- **Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2014-2020**

Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2014-2020 została opracowana w grudniu 2014 r. Stanowiła ona aktualizację Strategii Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2006-2014 i była najważniejszym dokumentem dotyczącym gospodarki turystycznej w regionie. W strategii opisano walory turystyczne oraz stan zagospodarowania turystycznego województwa. Omówiono walory naturalne oraz antropogeniczne i ich znaczenia dla rozwoju oferty turystycznej regionu. Przedstawiono również koncepcję rozwoju turystyki w regionie.

Za cel nadrzędny strategii przyjęto: pełne wykorzystanie zrealizowanych projektów turystycznych i okołoturystycznych dla uzyskania efektów gospodarczych i społecznych wynikających z rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim.

Strategiczne obszary koncentracji działań sformułowano w następujący sposób:

Obszar 1: Skomercjalizowana oferta turystyczna regionu;

Cel operacyjny 1: Wsparcie rozwoju flagowych produktów turystycznych województwa;

Cel operacyjny 2: Rozwój nowych produktów turystycznych;

Cel operacyjny 3: Komerccjalizacja oferty turystycznej regionu;

Obszar 2: Funkcjonalnie zorganizowana, zrównoważona przestrzeń turystyczna oraz wysoka dostępność regionu i jego atrakcji;

Cel operacyjny 1: Poprawa dostępności komunikacyjnej regionu;

Cel operacyjny 2: Wzrost dostępności atrakcji turystycznych;

Cel operacyjny 3: Rozwój infrastruktury turystycznej i paraturystycznej;

Obszar 3: Wysoki potencjał kadrowy i organizacyjny interesariuszy rynku turystycznego;

Cel operacyjny 1: Wzrost kwalifikacji kadr turystycznych;

Cel operacyjny 2: Wzmocnienie i utrzymanie potencjału partnerów rynku turystycznego;

Cel operacyjny 3: Wzrost rangi i atrakcyjności branży turystycznej;

Obszar 4: Zintegrowany marketing regionu i efektywna komunikacja marketingowa;

Cel operacyjny 1: Kontynuacja budowy rozpoznawalnej i silnej marki województwa o wyróżniającym się wizerunku;

Cel operacyjny 2: Efektywne wsparcie promocyjne produktów turystycznych;

Cel operacyjny 3: Uruchomienie specjalnych projektów promocyjnych;

Cel operacyjny 4: Budowa i wdrożenie marketingowej Platformy Współpracy pomiędzy partnerami rynku.

- **Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego**

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego został przyjęty uchwałą Sejmiku nr XLVII/833/14 z dnia 22 września 2014 r. Głównym zadaniem polityki ochrony przestrzeni kulturowej jest zabezpieczanie obiektów i zespołów zabytkowych, w tym dziedzictwa archeologicznego przed degradacją oraz sukcesywna renowacja, rewitalizacja oraz racjonalne ich udostępnienie drogą pełnego wykorzystania

instrumentów prawnych i finansowych przewidzianych w obowiązujących przepisach prawnych i programach.

Realizacja tego zamierzenia winna odbywać się poprzez:

a) wnioskowanie o dokonanie wpisu cennych obiektów do rejestru zabytków,
b) egzekwowanie odpowiednich zapisów w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz objęcie tymi planami wszystkich terenów szczególnej ochrony konserwatorskiej,

c) tworzenie warunków przestrzennych do organizacji parków kulturowych — wskazane jest przeanalizowanie możliwości tworzenia parków kulturowych na obszarach o wyróżniającym się krajobrazie kulturowym. W tym celu niezbędne jest wykonanie szczegółowej inwentaryzacji terenu i przygotowanie odpowiedniej dokumentacji.

d) podjęcie starań o utworzenie pomników historii miejsc szczególnie ważnych dla Województwa.

W ramach polityki ochrony przestrzeni kulturowej plan określa następujące obszary działań priorytetowych:

1) rewaloryzacja i rewitalizacja obiektów, zespołów oraz zabytkowych układów przestrzennych,

2) kreowanie przestrzeni kulturowej,

3) rozpoznanie i udokumentowanie zasobów dziedzictwa kulturowego.

Za priorytetowe obszary działań samorządu województwa przyjęto:

1) intensyfikację i pogłębianie rozpoznania zasobów dziedzictwa kulturowego,

2) ochronę i rewaloryzację zabytkowych układów przestrzennych miast i wsi,

3) zachowanie i ochronę obiektów i zespołów o najwyższej randze oraz szczególnym znaczeniu dla kultury narodowej i dziedzictwa światowego,

4) zachowanie najcenniejszych krajobrazów kulturowych,

5) promocję i eksponowanie najcenniejszych obiektów,

6) tworzenie warunków do współpracy samorządów lokalnych z partnerami społecznymi i prywatnymi w celu pozyskania środków na rewaloryzację zabytków.

Za główny cel polityki przestrzennej uznano zachowanie i umacnianie regionalnej tożsamości kulturowej, jak też zapewnienie ochrony i rewaloryzacji zasobów dziedzictwa kulturowego, stosownie do przepisów ustawy o ochronie dóbr kultury oraz innych ustaw związanych z tą problematyką. Cel ten ma być realizowany przy pomocy celów wspomagających, tj. poprzez:

1) dążenie do pełnego rozpoznania zasobów dziedzictwa kulturowego oraz objęcie ochroną cennych obiektów i zespołów zabytkowych oraz obszarów o wartościowym krajobrazie kulturowym,

2) przeprowadzenie prac rewaloryzacyjnych najcenniejszych zabytków, przede wszystkim układów urbanistycznych oraz obiektów i zespołów o szczególnych walorach,

3) ochronę i racjonalne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego.

Cele te mają być realizowane poprzez następujące zasady:

- 1) respektowanie przepisów i wymagań ochronnych przy rewaloryzacji obiektów i zespołów zabytkowych objętych ochroną prawną,
- 2) racjonalne, zgodne z wymogami konserwatorskimi zagospodarowanie, użytkowanie i udostępnianie obiektów zabytkowych, z uwzględnieniem celów kulturowych i turystycznych,
- 3) unikanie przekształceń przestrzennych mogących zagrażać zasobom dziedzictwa kulturowego, np. dysharmonijne lub szkodliwe sąsiedztwo,
- 4) eksponowanie w strukturze przestrzennej, w panoramach i sylwetach miejscowości elementów najcenniejszych,
- 5) komponowanie nowych struktur z uwzględnieniem historycznej zabudowy,
- 6) prowadzenie archeologicznych badań ratunkowych na terenach realizowanych lub przewidzianych do realizacji inwestycji wielkoobszarowych,
- 7) edukacja społeczna w zakresie wartości i znaczenia obiektów kulturowych dla promocji i rozwoju województwa oraz integracji regionalnej.

Głównym zadaniem polityki ochrony przestrzeni kulturowej ma być zabezpieczanie obiektów i zespołów zabytkowych, w tym dziedzictwa archeologicznego przed degradacją oraz sukcesywna renowacja, rewitalizacja oraz racjonalne ich udostępnienie drogą pełnego wykorzystania instrumentów prawnych i finansowych przewidzianych w obowiązujących przepisach prawnych i programach. Realizacja tego zamierzenia ma odbywać się poprzez:

- 1) wnioskowanie o dokonanie wpisu cennych obiektów do rejestru zabytków,
- 2) egzekwowanie odpowiednich zapisów w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz objęcie tymi planami wszystkich terenów szczególnej ochrony konserwatorskiej,
- 3) tworzenie warunków przestrzennych do organizacji parków kulturowych – wskazane jest przeanalizowanie możliwości tworzenia parków kulturowych na obszarach o wyróżniającym się krajobrazie kulturowym. W tym celu niezbędne jest wykonanie szczegółowej inwentaryzacji terenu i przygotowanie odpowiedniej dokumentacji,
- 4) podjęcie starań o utworzenie pomników historii.

W ramach polityki ochrony przestrzeni kulturowej sformułowano następujące obszary działań priorytetowych:

1. Rewaloryzacja i rewitalizacja obiektów, zespołów oraz zabytkowych układów przestrzennych. Zakłada się, iż większość zrewaloryzowanych obiektów zabytkowych, zespołów i układów przestrzennych powinna zostać udostępniona na cele turystyczne oraz wykorzystana, jako element promocji i czynnik rozwoju gospodarczego. Dotyczy to w szczególności najcenniejszych zabytkowych zespołów urbanistycznych.
2. Kreowanie przestrzeni kulturowej.
3. Rozpoznanie i udokumentowanie zasobów dziedzictwa kulturowego.

W dokumencie podkreślono znaczenie promowania dziedzictwa kulturowego przez turystykę oraz konieczność kompleksowego przebadania i rozpoznania całości dziedzictwa kulturowego województwa świętokrzyskiego, łącznie z badaniami archeologicznymi.

- **Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016 (z kontynuacją na lata kolejne)**

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013-2016 został przyjęty Uchwałą XXIX/524/13 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego. Stanowi on opracowanie strategiczne, które w sposób kompleksowy określa cele i działania województwa w zakresie opieki nad zabytkami. Najważniejszym działaniem jest ochrona dziedzictwa i krajobrazu kulturowego województwa świętokrzyskiego w celu zachowania go dla następnych pokoleń oraz budowania na jego bazie tendencji służących rozwojowi regionu, a także integracja społeczności lokalnych przy pomocy poszerzenia wiedzy o zasobach dóbr kultury i potrzebie ich ochrony. W dokumencie wyznaczono cel generalny: ochronę i zachowanie materialnego oraz niematerialnego dziedzictwa kulturowego województwa świętokrzyskiego, w ramach którego wskazano do realizacji następujące cele szczegółowe i kierunki działań:

1. Ochrona i zachowanie dziedzictwa oraz krajobrazu kulturowego.

Kierunki działań:

1.1. Rozpoznanie i dokumentacja zasobów zabytkowych.

1.2. Ochrona zabytków ruchomych.

1.3. Ochrona zabytków nieruchomych.

1.4. Ochrona zabytków archeologicznych.

1.5. Ochrona zabytków układów architektonicznych.

1.6. Stworzenie warunków do powstania i rozwoju parków kulturowych oraz ochrona krajobrazu kulturowego.

2. Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego.

Kierunki działań:

2.1. Poprawa dostępu do zasobów dziedzictwa.

2.2. Promocja zasobów dziedzictwa kulturowego.

2.3. Wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego w rozwoju regionalnym.

3. Tworzenie warunków do wzmocnienia tożsamości regionalnej w oparciu o dorobek kultury materialnej i niematerialnej.

Kierunki działań:

3.1. Kulturowanie tradycji w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego.

3.2. Popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym.

W programie jako istotne wymienia się prowadzenie dalszych prac archeologicznych na terenie województwa w celu lepszej identyfikacji zasobów tego rodzaju dziedzictwa.

- **Program Rozwoju Powiatu Buskiego na lata 2021-2030**

Program Rozwoju Powiatu Buskiego na lata 2021-2030 został przyjęty uchwałą Nr XXXV/366/2022 Rady Powiatu w Busku-Zdroju z dnia 27 maja 2022 r.

Program wskazuje, jak zadania rozwojowe, podejmowane i realizowane przez władze Powiatu Buskiego do końca 2030 roku, wpisują się w ramy określone w innych dokumentach strategicznych - zwłaszcza „Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+”. Program Rozwoju jest swoistym zbiorem celów, priorytetów i kierunków interwencji wskazujących rozwój Powiatu, jak również mniejszych jednostek pozostających w jego obszarze. Program Rozwoju Powiatu Buskiego na lata 2021-2030 jest dokumentem operacyjno – wdrożeniowym, określającym możliwe i optymalne kierunki rozwoju przy jednoczesnym zachowaniu zgodności z dokumentami wyższego rzędu, zapewniając spójność funkcjonalną i przestrzenną. Punktem wyjścia do określenia założeń rozwojowych była diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej, oraz wytyczne i zadania zawarte w obowiązujących dokumentach strategicznych i planistycznych. Powiat buski prowadzi działalność wspierającą względem gminnych jednostek kulturalnych, prowadząc do propagowania upowszechniania kultury i tradycji regionu. Powiat buski realizuje zadania z zakresu kultury, poprzez udzielanie pomocy finansowej i współpracę z organizacjami pożytku publicznego. Dofinansowuje zadania realizowane przez gminne jednostki kulturalne w formie pomocy finansowej. Działalność kulturalną na obszarze Powiatu buskiego prowadzą: Buskie Samorządowe Centrum Kultury, Gminne Ośrodki Kultury, placówki oświatowe oraz inne podmioty w formie stowarzyszeń i organizacji pozarządowych, propagujące kulturę i tradycję regionu. Działalność kulturalna Powiatu buskiego prezentuje bogatą ofertę, skierowaną do wszystkich osób, niezależnie od wieku, czy predyspozycji. Oferta kulturalna jest również atrakcyjna dla turystów i osób odwiedzających region. Ważnym walorem kulturowym Powiatu buskiego jest obecność dziedzictwa kulturowego w postaci licznych zabytków oraz propagowanie tradycji i obyczajów charakterystycznych dla regionu. Historia regionu, wraz z zachowanymi tradycjami i obyczajami, są dla Powiatu również elementami budowania tożsamości i przynależności regionalnej. Bogactwo zachowanych walorów dziedzictwa kulturowego jest ważnym czynnikiem identyfikującym Powiat buski, natomiast to co pozostaje również istotne, to zauważalne braki w postaci infrastruktury okołoturystycznej, sprzyjającej zwiedzaniu zabytków i poznawaniu regionu. Kluczowym jest dbanie o ochronę istniejącego dziedzictwa kulturowego, jak również upowszechnienie wiedzy i historii regionu, dlatego tak istotne jest zapewnienie infrastruktury służącej turystyce i rekreacji. Działaniami, które mają kluczowe znaczenia dla rozwoju regionu, jego wartości kulturowej i turystycznej są inicjatywy mające na celu zapewnienie dostępu do najważniejszych atrakcji regionu, zarówno w aspekcie dziedzictwa kulturowego, jak również środowiska naturalnego, sprzyjając tym samym aktywnej turystyce. Ze względu na dynamiczny rozwój uzdrowisk na obszarze Powiatu buskiego oraz stale rosnącą liczbę kuracjuszy i turystów oraz świadomość mieszkańców w najbliższej przyszłości istotne będą inwestycje w przemysł czasu wolnego.

Kluczowe dla dalszego rozwoju obszaru Powiatu w tym kierunku będą plany dotyczące budowy oraz rozwoju obiektów kulturalnych oraz atrakcji turystycznych.

Cele szczegółowe:

Cel szczegółowy 1. Wysoka jakość i dostępność do usług społecznych i wsparcie działań ograniczających wykluczenie społeczne

Cel szczegółowy 2. Poprawa spójności i standardu infrastruktury komunikacyjnej

2.1. Rozwój i modernizacja powiatowej infrastruktury drogowej i okołodrogowej

Cel szczegółowy 3. Rozwój ochrony zdrowia

Cel szczegółowy 4. Rozwój i wzmocnienie społeczności lokalnej

Cel szczegółowy 5. Poprawa jakości środowiska i ochrona zasobów naturalnych na rzecz wysokiej jakości życia mieszkańców

Cel szczegółowy 6. Zwiększenie efektywności funkcjonowania administracji samorządowej
Priorytet 6.2.4. Aktywna promocja Powiatu Buskiego i wykorzystanie jego zasobów w celu rozwijania jego potencjałów, w tym uzdrowiskowych, turystycznych, kulturalnych i gospodarczych.

- **Program opieki nad zabytkami w Powiecie Buskim na lata 2017 - 2020**

Program opieki nad zabytkami w Powiecie Buskim na lata 2017 - 2020 został przyjęty uchwałą nr XXX/319/2017 przez Radę Powiatu w Busku - Zdroju dnia 13 września 2017r. Jest to już trzeci taki program, poprzedni opracowany był na lata 2013 - 2016. Jest to kompleksowy dokument strategiczny, dający obraz stanu istniejącego oraz propozycje przyszłych działań dla dziedzictwa. Program przedstawia podstawę prawną opracowania, uwarunkowania prawne ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w Polsce, uwarunkowania zewnętrzne i wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego oraz charakterystykę zasobów i dziedzictwa kulturowego powiatu. Oprócz tego przeprowadzono analizę SWOT, opisano instytucje powołane do ochrony zabytków. W Programie przedstawiono założenia programu wraz z instrumentarium jego realizacji. Przedstawiono zasady oceny realizacji programu oraz źródła jego finansowania. Program zakłada dwa główne cele strategiczne ze szczegółowymi priorytetami:

I cel strategiczny - kształtowanie kulturowego obrazu powiatu buskiego
Niekorzystne procesy zachodzące w sferze przestrzennej, społecznej i ekonomicznej przyczyniają się do niszczenia dziedzictwa kulturowego, przestrzeni przyrodniczo – kulturowych i tradycji. Skuteczne przeciwdziałanie tym procesom wymaga organizacji sprawnego systemu zarządzania dziedzictwem kulturowym. Niezbędne jest tworzenie nowoczesnych struktur i sprawnych systemów zarządzania zabytkami oraz promocja zabytków. Dla kształtowania kulturowego obrazu Powiatu konieczne jest stworzenie warunków do włączenia zabytków w procesy gospodarcze. Można to osiągnąć na drodze integracji działań społeczno - gospodarczych na rzecz zabytków, wykorzystania zabytków dla celów gospodarczych oraz kształtowania krajobrazów kulturowych z poszanowaniem zabytków i tradycji miejsca. Zbiory zabytków przy właściwej ekspozycji odpowiednich

warunkach udostępniania również mogą stanowić ważny element rozwoju gospodarczego. Dla tego celu strategicznego sformułowano następujące cele operacyjne:

- 1) ustalenie potencjału zasobów zabytkowych Powiatu,
- 2) budowa systemu zarządzania zabytkami Powiatu,
- 3) przestrzenno – gospodarcza rola dziedzictwa kulturowego,
- 4) społeczno – gospodarcza rola dziedzictwa kulturowego.

II cel strategiczny - kształtowanie pozytywnych postaw społeczeństwa wobec dziedzictwa kulturowego

Szacunek dla zabytków, historii i tradycji jest nierozdzielnie związany z wiedzą i identyfikacją z lokalnym środowiskiem. Wysoka świadomość społeczna o wartościach zabytków i tradycji pozwoli zachować je dla przyszłych pokoleń i zapewni kształtowanie lokalnego obrazu kulturowego według zasad zrównoważonego rozwoju. Osiągnięcie tego celu wymaga propagowania wiedzy o zabytkach oraz aktywizacji społeczeństwa na rzecz opieki nad zabytkami. Cele te można osiągnąć przez działania edukacyjne, popularyzację i promocję wiedzy o zabytkach, a także wspieranie działań zachęcających do działania na rzecz ochrony zabytków.

Dla drugiego celu strategicznego sformułowano cele operacyjne:

- 1) propagowanie wiedzy o zabytkach oraz sposobach opieki nad zabytkami,
- 2) społeczno - edukacyjna rola dziedzictwa kulturowego.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Busko - Zdrój zgodny jest z następującymi dokumentami:

- **Gminnym Programem Rewitalizacji Gminy Busko-Zdrój na lata 2015–2025**

W dniu 23 marca 2017 r. uchwałą nr XXVII/377/2017 Rada Miejska przyjęła Gminny Program Rewitalizacji Gminy Busko-Zdrój na lata 2015-2025. Dokument został zmieniony w czerwcu 2017r. Uchwałą nr XXX/424/2017 z dnia 29 czerwca 2017 r. Gminny Program Rewitalizacji jest podstawowym narzędziem tworzącym ramy operacyjne i płaszczyznę koordynacji działań rewitalizacyjnych. Program jest inicjowany, sporządzany oraz uchwalany przez Radę Miejską na podstawie art. 14 ust. 1 ustawy o rewitalizacji. Jest to „wieloletni program działań w sferze społecznej oraz gospodarczej lub przestrzenno-funkcjonalnej lub technicznej lub środowiskowej, zmierzający do wyprowadzenia obszarów rewitalizacji ze stanu kryzysowego oraz stworzenia warunków do ich zrównoważonego rozwoju, stanowiący narzędzie planowania, koordynowania i integrowania różnorodnych aktywności w ramach rewitalizacji”.

Dokument obejmuje działania w sposób kompleksowy (z uwzględnieniem projektów współfinansowanych ze środków UE oraz innych publicznych lub prywatnych), ponieważ tylko taka różnorodna konstrukcja warunkuje osiągnięcie efektów. Objęcie danego obszaru zdegradowanego Gminnym Programem Rewitalizacji będzie stanowiło podstawę wspierania go poprzez instrumenty i narzędzia dedykowane rewitalizacji (programy unijne oraz krajowe) lub korzystania z preferencji w innych instrumentach, programach i działaniach sektorowych.

- **Strategią Rozwoju Miasta i Gminy Busko - Zdrój na lata 2015 - 2025**

Obowiązująca Strategia Rozwoju Miasta i Gminy Busko-Zdrój na lata 2015-2025 została przyjęta uchwałą nr III/25/2014 przez Radę Miejską w Busku - Zdroju dnia 30 grudnia 2014 r., a następnie zmieniona Uchwałą nr XXII/300/2016 Rady Miejskiej w Busku-Zdroju z dnia 20 października 2016 r. Strategia rozwoju jest dokumentem kierunkowym, stanowiącym podstawę do podejmowania skoordynowanych działań przez władze samorządowe oraz podmioty sektora prywatnego, organizacje pozarządowe, mieszkańców gminy.

Strategia Rozwoju Miasta i Gminy Busko - Zdrój na lata 2015 - 2025 składa się z 4 zasadniczych części odpowiadających logice procesu strategicznego: pierwsza jest częścią wprowadzającą, druga częścią diagnostyczno-analityczną, trzecia częścią programową, czwarta - wdrożeniową.

W wyniku przeprowadzonych analiz oraz na podstawie zebranych informacji, sformułowano wizję, misję, dwa cele główne oraz pięć celów strategicznych. Do celów strategicznych zostały przyporządkowane działania priorytetowe, które wyznaczają obszary, w ramach których będą realizowane zadania.

Wizja 2025: Gmina Busko - Zdrój uzdrowiskiem atrakcyjnym turystycznie, z wysokospecjalistycznymi usługami zdrowotnymi i prozdrowotnymi, zintegrowanym dążeniem do zaspokajania potrzeb mieszkańców, ochroną dziedzictwa kultury i środowiska naturalnego oraz dbałością o tradycję przyrodolecznictwa.

Misja: Tworzenie możliwości do aktywności społecznej i gospodarczej dla rozwoju funkcji uzdrowiskowej i turystycznej gminy Busko - Zdrój, przy jednoczesnym poszanowaniu środowiska naturalnego i kulturowego, zapewnia wysoką jakość życia mieszkańców.

Cel 1: Gmina Busko - Zdrój liderem turystyki zdrowotnej.

Cele szczegółowe:

1.1: Busko - Zdrój jako gmina uzdrowiskowa marką rozpoznawalną na mapie Europy.

1.2: Rozwój turystyki opartej na zasobach środowiska naturalnego.

1.3: Wykorzystanie potencjału kulturowego regionu.

Cel 2: Busko - Zdrój gminą możliwości - zaspokajającą potrzeby społeczne i gospodarcze.

Cele szczegółowe:

2.1 Wzrost przedsiębiorczości i aktywności społecznej.

2.2 Wzrost atrakcyjności warunków do zamieszkania.

- **Strategią Rozwoju Turystyki Miasta i Gminy Busko - Zdrój na lata 2021- 2025**

Strategia Rozwoju Turystyki na lata 2021 - 2025 została przyjęta uchwałą nr XXXI/357/2021 przez Radę Miejską w Busku - Zdroju dnia 11.02.2021 r.

Wyznaczona wizja turystyczna: Wizja rozwoju turystyki pozwala zobrazować cel, planowany do osiągnięcia po zakończeniu wdrażania strategii. Uwzględniając wartości, jakimi dysponuje Miasto i Gmina Busko-Zdrój, jak również obecną sytuację na rynku turystyczno-uzdrowiskowym w Polsce, należy wskazać następującą wizję rozwoju turystyki Miasta i Gminy Busko-Zdrój: W 2025 roku Miasto i Gmina Busko-Zdrój jest silne wartościami, jakie posiada. Umiejętnie wykorzystuje swój potencjał uzdrowiskowy, jak również potencjał historyczny Pomorza. W wyniku zintensyfikowanych działań, oferuje w dostosowanej do potrzeb turystów i kuracjuszy infrastrukturze turystycznej, uzdrowiskowej i rekreacyjnej nowe i zróżnicowane produkty turystyczne. Są one oparte na formach turystyki przyjaznej środowisku kulturowemu i przyrodniczemu, a w szczególności te, które są związane ze zdrowiem i jego poprawą w różnych wymiarach. Miasto i Gmina Busko-Zdrój jest postrzegane jako destynacja, w której świadczy się wysokiej jakości usługi, oraz ochrania przyrodę i zdrowie kuracjuszy i turystów, wykorzystując przy tym nowoczesne rozwiązania technologiczne. Szczególną troską otacza się przyjeżdżających tutaj Seniorów oraz rodziny z dziećmi, podobnie jak lokalne kadry i instytucje działające na rzecz rozwoju turystyki, poprawy zdrowia i zagospodarowania czasu wolnego. Miasto i Gmina Busko-Zdrój ma silną pozycję na polskim rynku turystyczno-uzdrowiskowym, a w zakresie zasobów opartych na siarce jest innowatorem i osiąga przewagę konkurencyjną.

Wyznaczona misja turystyczna: zdrowie, jakość, współpraca, przedsiębiorczość.

Cel strategiczny I: Zrównoważony rozwój turystyki oparty na poszanowaniu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego;

Cel strategiczny II: Spójny system obsługi ruchu turystycznego i zróżnicowane produkty turystyczno-uzdrowiskowe;

Cel strategiczny III: Efektywna komunikacja marketingowa stanowiąca podstawę kreowania pozytywnego wizerunku turystycznego i marki Buska-Zdroju;

Cel strategiczny IV: Rozwój przedsiębiorczości i partnerstw zbudowany na lokalnych zasobach.

Aby osiągnąć zakładane cele strategiczne konieczne jest określenie konkretnych zadań. W tym celu do każdego celu strategicznego przypisano po kilka celów szczegółowych. Są one drogowskazami opartymi na konkretnych działaniach, które wskazują, w jaki sposób zrealizować zakładane cele strategiczne.

Cele szczegółowe:

- I.1. Poprawa zagospodarowania turystycznego i rekreacyjnego.
- I.2. Funkcjonalny układ komunikacyjny.
- I.3. Kultura dostępna dla turystów i kuracjuszy.
- I.4. Zachowanie dziedzictwa naturalnego i zasobów leczniczych.
- II.1. Rozwój produktów turystycznych.
- II.2. Innowacyjne, wysokiej jakości produkty prozdrowotne.

- II.3. Nowy produkt: tężnia zdrowia i kultury.
- II.4. Monitoring ruchu turystyczno-uzdrowiskowego.
- III.1. Budowanie pozytywnego wizerunku Buska-Zdroju na rynku turystycznym.
- III.2. Budowa marki Busko-Zdrój.
- III.3. Poprawa funkcjonowania systemu oznakowania i informacji turystycznej.
- IV.1. Intensyfikacja działań na rzecz budowy partnerstw lokalnych i regionalnych.
- IV.2. Wsparcie rozwoju lokalnych zasobów ludzkich.
- IV.3. Rozwój przedsiębiorczości lokalnej.

- **Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Busko - Zdrój**

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Busko - Zdrój zostało przyjęte uchwałą nr IX/122/1999 przez Radę Miejską w Busku - Zdroju z dnia 30.09.1999 r. oraz przyjęte uchwałą nr XXV/263/2005 przez Radę Miejską w Busku - Zdroju z dnia 04.03.2005 r. w sprawie zmiany studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Busko - Zdrój dla obszarów sołectw Radzanów, Siesławice, Zbludowice oraz części miasta Busko - Zdrój. Studium określa ogólne zasady i kierunki rozwoju przestrzennego gminy, stanowi kompromis pomiędzy polityką rozwoju prowadzoną przez władze gminy, oczekiwaniami mieszkańców oraz obiektywnymi potrzebami i wymaganiami funkcjonalnymi danej jednostki osadniczej.

Studium pełni trzy podstawowe funkcje:

- stanowi akt polityki przestrzennej gminy określając politykę jej przestrzennego rozwoju;
- wpływa na zasady kształtowania przestrzeni określone w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego koordynując ich ustalenia;
- stanowi jeden z ważniejszych elementów programu rozwoju gminy.

W studium opisano uwarunkowania wynikające ze stanu dziedzictwa kulturowego, w tym: obszary chronione na podstawie przepisów o ochronie przyrody oraz ochronie i kształtowaniu środowiska oraz obszary i obiekty chronione na podstawie przepisów o ochronie dóbr kultury, tj. obiekty wpisane do rejestru zabytków, wpisane do ewidencji, obiekty archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.

- Część studium gminy Busko - Zdrój:

Cel rozwoju gminy jak i kierunki rozwoju zagospodarowania przestrzennego sformułowane zostały w wyniku wszechstronnej analizy uwarunkowań przedstawionych w oddzielnej części opracowania pod nazwą „Uwarunkowania rozwoju zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Busko - Zdrój”.

Głównym celem rozwoju zagospodarowania przestrzennego gminy zgodnie z założeniami rozwoju zagospodarowania przestrzennego byłego województwa kieleckiego jest: WIELOKIERUNKOWA AKTYWIZACJA GMINY ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM WARUNKÓW UZDROWISKOWYCH I TURYSTYCZNYCH ORAZ WALORÓW ROLNICZEJ PRZESTRZENI PRODUKCYJNEJ, A TAKŻE

POPRAWA JAKOŚCI ŻYCIA SPOŁECZNOŚCI LOKALNEJ W WARUNKACH ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU.

W studium określono następujące cele rozwoju zagospodarowania przestrzennego dla gminy Busko - Zdrój:

- 1) racjonalne korzystanie z zasobów środowiska przyrodniczego z uwzględnieniem zasad jego ochrony;
- 2) podniesienie stopnia lesistości gminy;
- 3) ochrona rolniczej przestrzeni produkcyjnej;
- 4) ochrona i kształtowanie środowiska kulturowego;
- 5) stworzenie podstaw dla rozwoju handlowo - produkcyjnej i usługowej działalności inwestorów oraz rozwoju agroturystyki, turystyki i wypoczynku;
- 6) systematyczna modernizacja systemu komunikacji;
- 7) poprawa wyposażenia sołectw w obiekty i urządzenia infrastruktury technicznej i społecznej.

Obszary chronione na podstawie przepisów o ochronie przyrody oraz ochronie i kształtowaniu środowiska występujące na obszarze gminy Busko - Zdrój występują:

- część Szanieckiego Parku Krajobrazowego wraz z Szanieckim Obszarem Chronionego Krajobrazu;
- część Nadnidziańskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu;
- część obszaru chronionego krajobrazu (Chmielnicko - Szydłowieckiego i Solecko - Pacanowskiego, utworzone rozporządzeniem Wojewody Kieleckiego Nr 12/95z 29 września 1995 r.);
- rezerwat przyrody w Owczarach, nie posiadający planu ochrony;
- użytek ekologiczny „Ostra Góra” w Skotnikach Małych (uchwała Nr IX/147/95 Rady Miejskiej w Busku - Zdrój);
- 6 pomników przyrody - 3 w Busku - Zdroju, 1 w Siesławicach, 1 w Kamedułach, 1 w Wełecz;
- dwa stanowiska dokumentacyjne: w Skotnikach Małych (zarządzenie Wojewody Nr 23/87) i w Młynach (rozporządzenie Wojewody Nr 7/93);
- trzy parki podworskie.

Wśród cennych zabytków kulturowego krajobrazu obszaru gminy należy wymienić następujące obiekty wpisane do rejestru zabytków, wpisane do ewidencji. W gminie zachowane sylwety miejscowości z dominantami obiektów sakralnych, aleje i szpalery drzew, liczne kapliczki, figury i krzyże przydrożne (XVIII - XX w.).

Zasady polityki przestrzennej ochrony dóbr kultury:

- 1) Ochrona obiektów wpisanych do rejestru zabytków przez ich zachowanie i konserwację.
- 2) Ochrona obiektów kulturowych umieszczonych w ewidencji dóbr kultury przez ich zachowanie i ochronę. Prace przy tych obiektach powinny być uzgadniane z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Rozbiórka budynku o wartościach kulturowych może być dokonana tylko w uzasadnionych przypadkach, za zgodą Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

3) Bezwzględne zachowanie obiektów archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków i wykluczenie terenu ich występowania z zabudowy.

4) Wszelka działalność inwestycyjna na terenie występowania stanowisk archeologicznych może być prowadzona jedynie pod nadzorem archeologiczno-konserwatorskim po sprawdzeniu miejsca, wielkości i znaczenia stanowiska. W przypadku stwierdzenia reliktywów archeologicznych, prace powinny być przerwane, a przedmiot zabezpieczony do czasu wydania przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków odpowiednich zarządzeń (art. 22 ust. 1 ustawy o ochronie dóbr kultury).

5) Ochrona zabytkowych założeń dworsko - ogrodowych przez zachowanie i restaurację dworu oraz zabudowy podworskiej, rekonstrukcję elementów zabytkowych układu terenu (układ komunikacyjny, podział funkcjonalno-przestrzenny, osie kompozycyjne i widokowe, ciek i zbiorniki wodne), zachowanie i konserwację starodrzewu oraz usunięciu elementów zniekształcających kompozycję zieleni. Wymienione wyżej prace mogą być prowadzone tylko w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

6) Dostosowanie gabarytów i wysokości nowych obiektów i charakteru zabudowy do historycznie wykształconego układu przestrzennego i charakteru zabudowy.

7) Zachowanie cmentarzy i mogił historycznych przez:

- wyłączenie ich z wszelkiej działalności inwestycyjnej nie związanej z rewaloryzacją obiektu,

- zachowanie i konserwację historycznych elementów ukształtowania terenu cmentarzy,

- zachowanie i konserwację starodrzewu, zabytkowych nagrobków, krzyży i innych elementów małej architektury,

- usuwanie elementów zniekształcających (samosiewy, wysypiska, wyrobiska),

- uwzględnianie ich występowania przy ustalaniu warunków zabudowy i zagospodarowywania terenów z nimi sąsiadujących.

8) Zakaz lokalizowania obiektów uciążliwych i obiektów, które mogą pogorszyć stan środowiska przyrodniczego w sąsiedztwie obiektów zabytkowych.

9) Zakaz lokalizowania obiektów zasłaniających widok na zabytek czy też dyszharmonizujących przestrzennie i kompozycyjnie z jego elementami.

10) Obszary chronione stanowią znaczący potencjał dla rozwoju turystyki i wypoczynku pod warunkiem rozwoju bazy dla ich obsługi. Obiektami związanymi z obsługą turystyki mogą być obiekty istniejące, często zabytkowe, a nie użytkowane odpowiednio. Szczególną uwagę należy zwracać na możliwość modernizacji obiektów zabytkowych, w stosunku do których wszelkie działania należy uzgadniać z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

11) Przy wydawaniu decyzji związanych z zagospodarowaniem przestrzennym terenów znajdujących się w pobliżu miejsc pamięci i miejsc historycznych należy uwzględnić ich szczególne znaczenie w przestrzeni gminy.

Część studium miasta Busko – Zdrój:

W studium określono następujące cele rozwoju zagospodarowania przestrzennego dla miasta Busko - Zdrój:

- 1) obszary objęte lub wskazane do objęcia ochroną;
- 2) działania w zakresie ochrony lokalnych wartości środowiska przyrodniczego i przeciwdziałanie zagrożeniom środowiskowym;
- 3) zasady ochrony rolniczej przestrzeni produkcyjnej;
- 4) działania dotyczące rehabilitacji i przekształceń w terenach zabudowanych;
- 5) zasady przeznaczania terenów do zabudowy, w celu zaspokojenia potrzeb społeczności lokalnej w tym zakresie;
- 6) kierunki rozwoju komunikacji i infrastruktury technicznej;
- 7) obowiązki w zakresie sporządzania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego;
- 8) obszary niezbędne dla realizacji polityki państwa na obszarze miasta.

W statucie uzdrowiska Busko - Zdrój wyznaczono strefy ochronne, stosownie do przepisów art. 3 ust. 2 pkt. 2 ustawy z dnia 17 czerwca 1966 r. o uzdrowiskach i lecznictwie uzdrowiskowym. Na obszarze miasta Buska - Zdroju występują strefy: A, B, C. Ustanowienie stref ochronnych zobowiązuje władze miasta do stworzenia warunków umożliwiających jak najszersze wykorzystanie właściwości leczniczych uzdrowiska. W związku z powyższym wszystkie następnne ustalenia dotyczące obszaru miasta dotyczyć będą zasad urbanizacji i bezwzględnej ochrony zasobów uzdrowiska.

Wśród obszarów szczególnych form ochrony przyrody na obszarze miasta znajduje się niewielka część Szanieckiego Parku Krajobrazowego. Pozostała część miasta to tereny otuliny tego parku.

Zasady polityki przestrzennej ochrony dóbr kultury:

- 1) W granicach wpisanego do rejestru układu urbanistycznego ochronie podlega rozplanowanie ulic i placów, a wszelka działalność inwestycyjna w tym zakresie musi być uzgadniana z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.
- 2) Obszar położony na osi dwóch części miasta, tzn. rynku i uzdrowiska, przedstawia wartość kulturową i z tego względu w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego miasta wyznaczono strefę ochrony konserwatorskiej tego terenu. Ustala się dalsze utrzymanie granic tej strefy i obowiązku opiniowania opracowań planistycznych i działalności inwestycyjnej w tej strefie z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.
- 3) W mieście zidentyfikowano jedynie jedno stanowisko archeologiczne. Wszelka działalność inwestycyjna na terenie występowania stanowiska archeologicznego może być prowadzona jedynie pod nadzorem archeologiczno- konserwatorskim. W przypadku stwierdzenia reliktyw archeologicznych, prace powinny być przerwane, a przedmiot zabezpieczony do czasu wydania przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków odpowiednich zarządzeń (art. 22 ust. 1 ustawy o ochronie dóbr kultury).
- 4) Na obszarze uzdrowiska zagospodarowanie przestrzenne powinno ograniczać się do zabudowy związanej z uzdrowiskiem i polegać na powiększaniu terenów zadrzewionych: parku zdrojowego do osiągnięcia 30 m² zieleni na mieszkańca, terenów zieleni urządzonej w strefie A i B do osiągnięcia 700 m² na kuracjusza.

- 5) Przy zagospodarowywaniu terenów uzdrowiska należy uwzględniać obniżenia terenowe i występowanie cieków wodnych. Tereny te powinny stanowić tereny otwarte z zielenią niską.
- 6) Szczególnym znaczeniem w mieście odznaczają się przestrzenie publiczne, do których zaliczyć można, oprócz parku zdrojowego, al. Mickiewicza.
- 7) Inwestycje na terenie uzdrowiska muszą być uzgadniane z Naczelnym Lekarzem Uzdrowiska.
- 8) Wykluczenie z zabudowy terenów ochrony bezpośredniej ujęć wód mineralnych.

- **Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy Busko - Zdrój**

Zgodnie z art. 15, ust. 2 pkt. 5 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz. U. z 2022 r. nr 503), w planie miejscowym określa się obowiązkowo zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Projekt planu, zgodnie z ww. ustawą musi zostać uzgodniony przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Na terenie gminy Busko - Zdrój funkcjonuje 27 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Określają one obowiązkowe zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, zasady ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego, które zostały przedstawione poniżej.

Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

1. Utrzymanie zasadniczych elementów rozplanowania poprzez rewaloryzację obiektów i obszarów o wartościach zabytkowych.
2. Uzupełnienia istniejącej zabudowy nową kubaturą należy dokonywać w nawiązaniu do form tradycyjnych w zakresie skali i gabarytów budynków z jednoczesnym uwzględnieniem rozwiązań, uwzględniających funkcjonalne formy współczesnej architektury, lecz z dominacją kompozycyjną obiektów zabytkowych.
3. Należy stosować kolorystykę elewacji budynków w kolorach pastelowych, naturalnych barw materiałów budowlanych (np. kamień, szkło, drewno, aluminium). Kolorystykę dachów w odcieniach barw: brązu, czerwieni, szarości i zieleni. Nie dopuszcza się kolorystyki elewacji budynków oraz pokryć dachowych w kolorach agresywnych krajobrazowo.
4. Należy stosować tradycyjne podziały okien budynków oraz w miarę możliwości tradycyjne materiały elewacyjne i pokrycia dachów.
5. Zabudowa i zagospodarowanie terenów stosownie do wyznaczonego przeznaczenia, z zachowaniem trybu przewidzianego w przepisach szczegółowych, odnoszących się do zabytków.
6. Dla obiektów wpisanych do rejestru zabytków utrzymuje się następujące formy ochrony:
  - ustala się ochronę poprzez zachowanie charakteru danego budynku w zakresie cech, również w przypadku wymiany zabudowy o złym stanie technicznym;

- nowo powstająca zabudowa powinna być dostosowana do historycznej kompozycji urbanistycznej w zakresie skali i gabarytów budynku.

7. Ustala się obowiązek każdorazowego sprawdzania aktualności rejestru zabytków, gminnej ewidencji zabytków oraz AZP (Archeologiczne Zdjęcie Polski) przed wydaniem pozwolenia na budowę oraz w przypadku stwierdzenia występowania obiektów objętych ochroną, postępowania zgodnego z zasadami ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

8. W przypadku stwierdzenia występowania obiektów objętych ochroną, przeprowadzenie postępowania zgodnego z przepisami ustawy o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami, wszelkie prace podejmowane przy obiektach i obszarach zamieszczonych w wykazie będą możliwe pod warunkiem zachowania charakteru obszaru czy też obiektu pod względem cech.

9. Przystępując do prac związanych z realizacją przedsięwzięcia inwestycyjnego na terenie wpisanym do rejestru zabytków, inwestor zobowiązany jest do zachowania trybu przewidzianego w przepisach szczególnych, odnoszących się do dóbr kultury;

10. Wszystkie osoby prowadzące roboty ziemne, które odkryją przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem, są zobowiązane do przestrzegania przepisów ustawy, a w szczególności dotyczących:

- wstrzymania wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot;
- zabezpieczenia odkrytego przedmiotu i wstrzymaniu wszelkich robót mogących go uszkodzić lub zniszczyć,
- niezwłocznego zawiadomienia o odkryciu przedmiotu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków lub Burmistrza Miasta i Gminy Busko - Zdrój,
- postępowanie na terenach wskazanych do ochrony odbywać się musi zgodnie z odpowiednimi ustaleniami dotyczącymi poszczególnych miejscowości.

11. Istnieje konieczność zapewnienia przez inwestora niezbędnych badań archeologicznych, towarzyszących realizacji w jego zasięgu inwestycji.

12. Istnieje konieczność przygotowania programu prac archeologicznych przez uprawnionego archeologa, w których ujęta będzie analiza oddziaływania przedmiotowej inwestycji na ten zabytek archeologiczny oraz określony zostanie zakres i rodzaj prowadzonych badań. Program taki należy przedłożyć do uzgodnienia ze stanowiska konserwatorskiego w trybie decyzji. Zapewnienie wyżej wymienionych warunków daje możliwość objęcia właściwą ochroną zabytków archeologicznych zagrożonych zniszczeniem przez realizację przedmiotowej inwestycji.

Tabela Nr 1. Obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy Busko – Zdrój

LP.	NAZWA MIEJSCOWEGO PLANU ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO (LUB ZMIANY PLANU)	NUMER UCHWAŁY I DATA JEJ PODJĘCIA	DATA OGŁOSZENIA W DZIENNIKU URZĘDOWYM WOJEWÓDZTWA
1	Zmiana Nr 1 w miejscowym planie ogólnym zagospodarowania przestrzennego gminy Busko - Zdrój dot. sołectwa Biniątki - na tereny przeznaczone pod zabudowę zagrodową z dopuszczeniem zabudowy mieszkalnej.	Uchwała Nr 339/XXIV/97 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 24.10.1997 r.	Dz. Urz. Województwa Kieleckiego Nr 40 z dn. 02.12.1997 r. poz. 161
2	Zmiana Nr 2 miejscowym planie ogólnym zagospodarowania przestrzennego gminy Busko - Zdrój dot. sołectwa Budzyń, na tereny przeznaczone pod zabudowę pod zagrodową.	Uchwała Nr 340/XXIV/97 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dnia 24.10.1997 r.	Dz. Urz. Województwa Kieleckiego Nr 40 z dn. 02.12.1997 r. poz. 162
3	Zmiana Nr 3 w miejscowym planie ogólnym zagospodarowania przestrzennego gminy Busko - Zdrój dot. sołectwa Kameduły, na tereny przeznaczone pod zabudowę zagrodową z dopuszczeniem usług rzemiosła nieuciążliwego.	Uchwała Nr 341/XXIV/97 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dnia 24.10.1997 r.	Dz. Urz. Województwa Kieleckiego Nr 40 z dn. 2.12.1997 r. poz. 163
4	Zmiana Nr 4 w miejscowym planie ogólnym zagospodarowania przestrzennego gminy Busko - Zdrój dot. sołectwa Łagiewniki, polegająca na przeznaczeniu terenu pod zabudowę zagrodową z dopuszczeniem jednorodzinnej.	Uchwała Nr 342/XXIV/97 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 24.10.1997 r.	Dz. Urz. Województwa Kieleckiego Nr 41 z dn. 5.12.1997 r. poz. 169
5	Zmiana Nr 6 w miejscowym planie ogólnym zagospodarowania przestrzennego gminy Busko - Zdrój dot. sołectwa Skorzów, polegająca na przeznaczeniu terenu pod lokalizację usług turystycznych z ewent. alternatywną lokalizacją stacji paliw.	Uchwała Nr 344/XXIV/97 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 24.10.1997 r.	Dz. Urz. Województwa Kieleckiego Nr 41 z dn. 05.12.1997 r. poz. 171
6	Zmiana miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Busko - Zdrój i wsi Wełecz, Zbludowice, Siesławice dot. sołectwa Wełecz, polegająca na przeznaczeniu terenu pod zabudowę służącą bezpośredniej produkcji rolniczej uznanej za dział specjalny łącznie z budynkiem mieszkalnym.	Uchwała Nr XXII/324/97 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 24.06.1997 r.	Dz. Urz. Województwa Kieleckiego Nr 31 z dn. 26.08.1997 r. poz. 122
7	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenu ozn. symb. B25.MP w planie ogólnym zagospodarowania przestrzennego miasta Busko - Zdrój i wsi Wełecz, Zbludowice, Siesławice dot. terenu przy ul. Grotta w Busku - Zdroju.	Uchwała Nr XXVII/378/97 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 29.12.1997 r.	Dz. Urz. Województwa Kieleckiego Nr 2 z dn. 12.02.1998 r. poz. 15

8	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenu ozn. symb. B8.MN,MP w planie ogólnym zagospodarowania przestrzennego miasta Busko - Zdrój i wsi Wełecz, Zbludowice, Siesławice dot. terenu Sołectwa Zbludowice w rejonie ul. Ceglanej.	Uchwała Nr XXVII/376/97 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 29.12.1997 r.	Dz. Urz. Województwa Kieleckiego Nr 2 z dn. 12.02.1998r. poz. 13
9	Zmiana miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Busko - Zdrój i wsi Wełecz, Zbludowice, Siesławice dot. przeznaczenia terenu B45.MN,UH (Busko - Zdrój, ul. Ładna, Armii Krajowej).	Uchwała Nr XXII/325/97 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 24.06.1997 r.	Dz. Urz. Województwa Kieleckiego Nr 31 z dn. 26.08.1997 r. poz. 123
10	Zmiana miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Busko - Zdrój i wsi Wełecz, Zbludowice, Siesławice dot. terenu przy ul. Bohaterów Warszawy w Busku - Zdroju.	Uchwała Nr XXII/326/97 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 24.06.1997 r.	Dz. Urz. Województwa Kieleckiego Nr 31 z dn. 26.08.1997 r. poz. 124
11	Zmiana miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Busko - Zdrój i wsi Wełecz, Zbludowice, Siesławice dot. terenu A.155.MN,UH przy ul. Partyzantów w Busku - Zdroju.	Uchwała Nr XXII/327/97 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 24.06.1997 r.	Dz. Urz. Województwa Kieleckiego Nr 31 z dn. 26.08.1997 r. poz. 125
12	Zmiana miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Busko - Zdrój i wsi Wełecz, Zbludowice, Siesławice dot. terenu B.32 MN, UH przy ul. Kard. S. Wyszyńskiego i Parafii Bożego Ciała w Busku - Zdroju.	Uchwała Nr XXVII/377/97 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 29.12.1997 r.	Dz. Urz. Województwa Kieleckiego Nr 2 z dn. 12.02.1998 r. poz. 14
13	Zmiana miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Busko - Zdrój i wsi Wełecz, Zbludowice, Siesławice dot. terenu B.103 MN przy ul. Kard. S. Wyszyńskiego. w Busku-Zdroju.	Uchwała Nr XXVIII/384/98 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 30.01.1998 r.	Dz. Urz. Województwa Kieleckiego Nr 11 z dn. 16.03.1998 r. poz. 80
14	Zmiana miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Busko - Zdrój i wsi Wełecz, Zbludowice, Siesławice, obejmująca część gruntów wsi Wełecz.	Uchwała Nr XVIII/211/2000 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 21.12.2000 r.	Dz. Urz. Województwa Świętokrzyskiego Nr 8 z dn. 23.02.2001 r. poz. 96
15	Miejscowy plan ogólny zagospodarowania przestrzennego terenu górniczego „Dolina Nidy IP”(dot. części obszaru sołectwa Kostki Duże i Kostki Małe).	Uchwała Nr XV/180/2000 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 15.06.2000 r.	Dz. Urz. Województwa Świętokrzyskiego Nr 38 z dn. 26.07.2000 r. poz. 359
16	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenu obejmującego część wsi Siesławice, w obszarze działki usytuowanej przy ul. Kolejowej.	Uchwała Nr X/112/2003 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 28.10.2003 r.	Dz. Urz. Województwa Świętokrzyskiego Nr 63 z dn. 12. 12. 2003 r. poz. 2707
17	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenu obejmującego część gruntów wsi Kostki Duże i Oleszki.	Uchwała Nr X/111/2003 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 28.10.2003 r.	Dz. Urz. Województwa Świętokrzyskiego Nr 263 z dn. 12. 12. 2003r. poz. 2706
18	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenu obejmującego część gruntów wsi Wełecz („Bogoria”).	Uchwała Nr X/110/2003 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 28.10.2003 r.	Dz. Urz. Województwa Świętokrzyskiego Nr 263 z dn. 12. 12. 2003 r. poz. 2705
19	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenu obejmującego	Uchwała Nr XXIV/258/2005 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 28. 01.2005 r.	Dz. Urz. Województwa Świętokrzyskiego Nr 72 z dn.

	część gruntów wsi Wolica Siesławska przy drodze wojewódzkiej Busko - Wiślica.		06. 04. 2005 r. poz. 970
20	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenu obejmującego część gruntów wsi Łagiewniki - Bronina.	Uchwała Nr XXXVI/375/2006 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn.13.06.2006 r.	Dz. Urz. Województwa Świętokrzyskiego Nr 193 z dn. 02. 08. 2006 r. poz. 2205
21	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części miasta Busko - Zdrój w obszarze ograniczonym ulicami: Langiewicza, Polną, Sienkiewicza, os. Piłsudskiego i ul. Dmowskiego.	Uchwała Nr XXI/219/2004 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 26.10.2004 r.	Dz. Urz. Województwa Świętokrzyskiego Nr 260 z dn. 31. 12. 2004 r. poz. 3561
22	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obszaru obejmującego część sołectwa Młyny.	Uchwała Nr XXXIV/365/2006 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 31.03.2006 r.	Dz. Urz. Województwa Świętokrzyskiego Nr 118 z dn. 15. 05.2006 r. poz. 1352
23	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu obejmującego część miasta Busko - Zdrój oraz część wsi Zbludowice, Siesławice, Mikułowice, Chotelek - wraz ze zmianą.	Uchwała Nr VII/64/2007 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 26. 06. 2007 r. wraz ze zm. - Uchwała Nr VIII/98/2007 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dnia 11.09.2007 r.	Dz.Urz. Województwa Świętokrzyskiego Nr 195 z dn. 23.10.2007 r. poz. 2821 -Dz. Urz. Województwa Świętokrzyskiego Nr 195 z dn 23.10.2007 r. poz. 2822
24	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenu obejmującego część miasta Busko - Zdrój, w rejonie ulic Waryńskiego, Witosy, Bohaterów Warszawy, Młyńskiej i Kusocińskiego - wraz ze zmianą.	Uchwała Nr X/123/2007 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 29.11.2007r. - wraz ze zmianą - Uchwała Nr XII/162/2008 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 31.01.2008 r.	Dz. Urz. Województwa Świętokrzyskiego Nr 61 z dn. 31.03.2008 r. poz. 939 Dz. Urz. Województwa Świętokrzyskiego Nr 61 z dn. 31.03.2008 r. poz. 940).
25	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla południowej części obszaru miasta Busko - Zdrój.	Uchwała Nr XX/240/2008 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 30.10.2008 r.	Dz. Urz. Województwa Świętokrzyskiego Nr 8 z dn. 14. 01. 2009 r. poz. 69
26	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu górniczego „Dolina Nidy II” w części znajdującej się na obszarze gminy Busko - Zdrój.	Uchwała Nr XXXI/346/09 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 24.09.2009 r.	Dz. Urz. Województwa Świętokrzyskiego Nr 541 z dn. 17.12.2009 r. poz. 4098
27	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla obszaru obejmującego część miasta Busko - Zdrój, w rejonie ulic: Armii Krajowej, 12 Stycznia, 1 Maja, Waryńskiego, Kopernika, Mickiewicza, Spacerowej - wraz z Rozstrzygnięciem Nadzorcym Wojewody Świętokrzyskiego.	Uchwała Nr XXXII/392/2013 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dn. 12. 09. 2013r. wraz z Rozstrzygnięciem Nadzorcym Wojewody Świętokrzyskiego z dn. 16. 10. 2013r. Nr IG - III - 4130.100. 2013	Dz. Urz. Województwa Świętokrzyskiego poz. 3550 z dn. 18. 10. 2013 r. wraz z Dz. Urz. Województwa Świętokrzyskiego poz. 3551 z dn. 18.10. 2013 r.

5.2. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW ORAZ ANALIZA STANU DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY

Mianem dziedzictwa określa się ogół wartości majątkowych lub niemajątkowych, odziedziczonych po przodkach lub poprzednich pokoleniach.

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 3 ust. 14) krajobraz kulturowy to „postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka”.

5.2.1. CHARAKTERYSTYKA GMINY

Gmina Busko - Zdrój jest gminą miejską - wiejską położoną w pld. części województwa świętokrzyskiego, w powiecie buskim. Miasto Busko - Zdrój wchodzi w skład gminy wraz z 47 sołectwami. Sołectwa: Baranów, Bilczów, Biniątki, Błoniec, Bronina, Budzyń, Chotelek, Dobrowoda, Elźbiecin, Gadawa, Galów, Janina, Kameduły, Kawczyce, Kołaczkowice, Kostki Duże, Kostki Małe, Kotki, Las Winiarski, Łagiewniki, Mikułowice, Młyny, Nowa Wieś, Nowy Folwark, Oleszki, Olganów, Owczary, Palonki, Pęczelice, Podgaje, Radzanów, Ruczynów, Siesławice, Skorzów, Skotniki Duże, Skotniki Małe, Słabkowice, Służów, Szaniec, Szczaworyż, Wełecz, Widuchowa, Wolica, Zbludowice, Zbrodzice, Zwierzyniec, Żerniki Górne. Siedzibą gminy jest miasto Busko - Zdrój, który jest także siedzibą powiatu buskiego, w którego skład wchodzi łącznie 8 gmin.

Gmina Busko - Zdrój położona jest na pln. od doliny Nidy. Opiera się przede wszystkim na paśmie Garbu Wójczańsko - Pińczowskiego, na którym w dużym stopniu rozpościera się samo Busko. Pld. - wsch. część gminy pod względem geograficznym należy do Niecki Soleckiej. Teren gminy po przeciwnej stronie garbu jest położony w obrębie Płaskowyżu Szanieckiego.

Wiodącą funkcją gminy Busko - Zdrój jest funkcja uzdrowiskowa. Gmina Busko - Zdrój (poza obszarem miasta) ma charakter zdecydowanie rolniczy. Obszar gminy Busko - Zdrój charakteryzuje bogactwo przyrodnicze oraz krajobrazowe, w tym zróżnicowane formy ochrony przyrody. Szczególnym zasobem naturalnym i zarazem atrakcją dla mieszkańców i osób odwiedzających są wody lecznicze i utworzone na ich bazie uzdrowiska. Takie połączenie bogactw przyrodniczych wraz z korzystnym mikroklimatem i dbałością o jakość środowiska czynią miasto i gminę atrakcyjnym miejscem dla turystów i kuracjuszy, także tych spoza granic województwa a nawet kraju.

- **Uzdrowisko**

Pierwsze wzmianki o występowaniu w Busku solanek pochodzą z 1252 r. Od 1808 r. do uzdrowiska zaczęli przybywać pierwsi kuracjusze. Odkrycie kolejnych złóż wód siarkowych umożliwiło dalszy rozwój miejscowości. Największe bogactwo Uzdrowiska Busko - Zdrój - wody mineralne zaczęło się tworzyć około pół miliarda lat temu. Wycofujące

się morze mioceńskie pozostawiło w tej okolicy wielkie pokłady gipsu. Na drodze redukcji gipsu powstała siarka. Dolina buskiego uzdrowiska otoczona jest z trzech stron wzniesieniami o charakterze kredowo - wapiennym a od strony zach. zamykają ją złoża gipsu. Gruntowe wody siarczkowe mieszają się z podchodzącymi ku górze głębinowymi solankami, tworząc specyficzny i unikalny typ wody leczniczej siarczano - słonej.

Intensywny rozwój uzdrowiska nastąpił od 1866 r. - budowa między innymi łaźni, parku zdrojowego, szpitala, pensjonatów wokół parku zdrojowego. Obok wód siarczkowych do celów leczniczych wykorzystywano również muły mineralne z okolicznych stawów. Okres międzywojenny i powojenny należał do czasów świetności Buska - Zdroju. Aktualnie dla celów leczniczych stosuje się wody siarczkowe, jodkowo - bromkowe oraz borowiny. Funkcja uzdrowska przyczyniła się znacząco do jego rozwoju i popularności. Tworzy w przeważającym stopniu miejsca pracy dla mieszkańców miasta i pobliskich miejscowości. Uzdrowisko posiada Statut Uzdrowiska, poprzez przyjętą uchwałę nr XXII/281/2020 Rady Miejskiej w Busku - Zdroju z dnia 25 czerwca 2020 r. w sprawie ustanowienia Statutu Uzdrowiska Busko – Zdrój (Dz. Urz. Woj. Świąt. z 2020 r. poz. 2443).

Zgodnie z art. 38 ustawy z dnia 28 lipca 2005 r. o lecznictwie uzdrowskim, uzdrowskach i obszarach ochrony uzdrowskowej oraz o gminach uzdrowskowych na obszarze uzdrowska lub obszarze ochrony uzdrowskowej wydziela się trzy rodzaje stref ochrony uzdrowskowej, oznaczone literami „A”, „B” i „C”:

1) strefa „A”, dla której procentowy udział terenów zieleni wynosi nie mniej niż 65%, obejmuje obszar, na którym są zlokalizowane lub planowane zakłady lecznictwa uzdrowskowego i urządzenia lecznictwa uzdrowskowego, a także inne obiekty służące lecznictwu uzdrowskowemu lub obsłudze pacjenta lub turysty, w zakresie nieutrudniającym funkcjonowania lecznictwa uzdrowskowego, w szczególności: pensjonaty, restauracje lub kawiarnie;

2) strefa „B”, dla której procentowy udział terenów zieleni wynosi nie mniej niż 50%, obejmuje obszar przyległy do strefy „A” i stanowiący jej otoczenie, który jest przeznaczony dla niemających negatywnego wpływu na właściwości lecznicze uzdrowska lub obszaru ochrony uzdrowskowej oraz nieuciążliwych dla pacjentów - obiektów usługowych, turystycznych, w tym hoteli, rekreacyjnych, sportowych i komunalnych, budownictwa mieszkaniowego oraz innych związanych z zaspokajaniem potrzeb osób przebywających na tym obszarze lub objęty granicami parku narodowego lub rezerwatu przyrody albo jest lasem, morzem lub jeziorem;

3) strefa „C”, dla której procentowy udział terenów biologicznie czynnych wynosi nie mniej niż 45%, obejmuje obszar przyległy do strefy „B” i stanowiący jej otoczenie oraz obszar mający wpływ na zachowanie walorów krajobrazowych, klimatycznych oraz ochronę złóż naturalnych surowców leczniczych.

W strefach obowiązują ograniczenia wprowadzone w celu zapewnienia prawidłowej działalności lecznictwa uzdrowskowego.

Oferta uzdrowska układa się z licznych zabiegów balneologicznych i fizykoterapeutycznych. Można skorzystać między innymi z takich form kuracji, jak: kąpiele

siarczkowa, jodkowo - bromkowa i kwasowęglowa, zawijania borowinowe, fizjoterapia, hydroterapia, jaskinia solna, hipoterapia czy muzykoterapia.

W 2021 roku oddana została do użytku **tężnia solankowa**, jedna z największych i najnowocześniejszych tężni solankowych w Polsce, położona w południowej części Buska-Zdroju, na terenie nowego parku zdrojowego.

Zdjęcia Nr 1-4. Tężnia solankowa i dom zdrojowy w Busku-Zdroju

Obiekt tężni ma kształt okręgu o średnicy około 72 m i obwodzie około 226 m, a ściany sięgają blisko 10 m wysokości. Tężnię stanowią dwa pierścienie z tarniny, które oddzielone są przejściami przypominającymi labirynt. Prowadzą one na dziedziniec, w sercu którego znajduje się fontanna mgielna. Pełni on dodatkowe funkcje, gdyż jego rozmiary umożliwiają organizację wydarzeń i imprez kulturalnych. Po ścianach wypełnionych gałęziami tarniny spływa solanka, która tworzy naturalne inhalatorium o szerokich właściwościach terapeutycznych. Na szczycie tężni znajduje się taras widokowy, z którego można podziwiać panoramę uzdrowiska. Tuż obok tężni usytuowany jest dom zdrojowy z pijalnią wód, całoroczną mini tężnią oraz oranżeria. Na zewnątrz znajduje się multimedialna

fontanna oraz nowoczesny plac zabaw dla dzieci w kształcie statku. Całość kompleksu położona jest wśród parkowej zieleni. Tężnia stanowi przestrzeń wokół, której organizowane są różnorodne projekty w tym m.in. kulturalne (festiwale, koncerty, pokazy, spotkania itd.), targowe, gastronomiczne, rekreacyjne i inne.

5.2.2. ZARYS HISTORII OBSZARU GMINY

Pierwsza wzmianka o Busku - Zdroju (Bugsk) pojawiła się w Bulli Papieskiej z 1166 r. oraz w kronice Diecezji Krakowskiej. Wtedy to Dzierżko (Dersław, Dzierżysław) herbu Janina - rycerz z Chotla (obecnie Chotla Czerwonego, w gminie Wiślica) - właściciel części buskiej osady, ufundował kościół, a kilkanaście lat później wspólnie z bratem (biskupem płockim Witem z Chotla) trzy klasztory. Jednym z nich był klasztor Norbertanek, który powstał w latach 1180 - 1186. Była to żeńska filia ufundowanego przez bp. Wita klasztoru Norbertanów w Witowie. W 1190 r., Dzierżko, wyprawiając się na III krucjatę, sporządził jedyny w swoim rodzaju dokument, pierwszy w Polsce testament, w którym przekazał klasztorowi 10 wsi (prawie cały swój majątek). Rycerz ten zmarł w 1241 r. Jedenaście lat później, w 1252 r., Bolesław Wstydlivy nadał osadzie immunitet skarbowy, który zezwolił klasztorowi na eksploatację solanki. Mieszkańcy osady już wtedy znali lecznicze właściwości tutejszych wód. Zażywano w nich kąpiele, leczono za ich pomocą chore bydło.

W 1287 r. książę krakowski Leszek Czarny nadał Busku prawa miejskie. Sto lat później z leczniczych kąpiele w buskim klasztorze korzystała Św. Jadwiga - Królowa Polski. W 1412 r. mąż Jadwigi - Władysław Jagiełło, nadał mieszczaństwu Buska przywilej cotygodniowego targu i dwóch jarmarków rocznie. W XV w. i XVI w. miasto słynęło z handlu i produkcji sukna. 2 poł. XVII w. z powodu wojen szwedzkich i antymieszczańskiej polityki szlachty polskiej była początkiem schyłku dawnej świetności miasta. Po pierwszym rozbiore Polski, w 1772 r., kiedy to nowa granica odcięła część kraju od kopalń soli w Wieliczce i Bochni, zaczęło się w Busku poszukiwanie złóż soli kamiennej. Pierwszy opis geologiczny źródeł w Busku i pobliskich Owczarach sporządził i opublikował Jan Filip Carosi. Wykształcony w Niemczech ekspert geologiczny - Włoch z pochodzenia, przybył do Buska 20 września 1778 r., zaproszony przez króla Stanisława Augusta.

W 1783 r. na mocy królewskiego przywileju i dzięki inicjatywie Stanisława Staszica, w Busku zawiązano Kompanię Solną, która na dużą skalę rozpoczęła warzenie soli z miejscowych solanek. Powstały też dwie tężnie solankowe. Jednakże nie znaleziono złóż soli, a ta warzona w solankach była nie tylko droga, ale także gorzka (zawierała bowiem znaczne ilości siarki). 12 czerwca 1784 r. miasto i królewską warzelnię soli odwiedził król Stanisław August Poniatowski. W 1795 r. miasto zajęli Austriacy i wtedy to zaprzestano warzenia soli. W 1808 r. lekarz Jan Winterfeld z Pińczowa przeprowadził pierwsze badania nad wykorzystaniem miejscowych wód do leczenia reumatyzmu. Po opublikowaniu jego badań mieszkańcy zaczęli budować przy własnych domach małe komórki z wannami, które

wynajmowano przyjeźdnym. Do Buska zaczęli przyjeżdżać pierwsi kuracjusze, zwani wówczas „gośćmi kąpielowymi”.

Księstwo Warszawskie włączyło Busko w obszar swych granic w 1809r. Na mocy ustaleń Kongresu Wiedeńskiego miasto zostało włączone do Królestwa Polskiego, pozostającego pod zaborem rosyjskim. Po kasacji klasztoru Norbertanek w 1819 r., dobra zakonne przeszły w ręce rządu Królestwa Polskiego. Ważną rolę w budowie i rozwoju buskiego uzdrowiska odegrał Feliks Rzewuski.

W 1820 r. miasto zostało doszczętnie zniszczone przez pożar. Rozpoczęła się odbudowa i siedem lat później Busko liczyło 78 domów i 674 mieszkańców. W 1833 r. wybudowano źródło „Rotunda”, a w rynku urządzono skwer dla kuracjuszy. Zaprojektowanie i wybudowanie zdrojowych Łazienek zaproponowano znanemu architektowi Henrykowi Marconiemu (profesor warszawskiej Szkoły Sztuk Pięknych, projektował między innymi warszawski hotel Bristol i wodozbiór w Ogrodzie Saskim). Zakład kąpielowy- obecne sanatorium „Marconi” - oddany został do użytku w 1836 r. i tę datę uznano za oficjalne powstanie Uzdrowiska Busko - Zdrój. Wokół Łazienek zaprojektowany został rozległy park zdrojowy z unikalną roślinnością, który zgodnie z pomysłem H. Marconiego połączył górne miasto z nową dzielnicą zdrojową. W 1837 r. z pieniędzy ofiarowanych przez cara Mikołaja I, datków obywateli oraz sprzedaży broszury Wiadomości o użyciu wód buskich w leczeniu różnych chorób z inicjatywy dr Jana Oczapowskiego (warszawskiego lekarza praktykującego w Busku - według projektu Jakuba Gaya, rozpoczęto budowę szpitala dla ubogich pod wezwaniem św. Mikołaja (na cześć fundatora). Składał się pierwotnie z dwóch budynków - jeden przeznaczony dla chrześcijan, drugi dla Żydów. Obecnie w budynkach byłego Szpitala św. Mikołaja znajduje się Sanatorium „Mikołaj” (ul. 1 Maja nr 3).

W latach 1852 i 1873 miasto nękane było epidemiami cholery, a w 1869 r. ukaz carski przemianował Busko na „Busk” i pozbawił miasto praw miejskich. Był to jeden z elementów represji, jakie spotkały także 337 innych miast Królestwa Polskiego po upadku Powstania Styczniowego. Uzdrowisko w tym czasie działało nadal. W 1880 r. w Busku stały 193 domy, z czego 21 było murowanych. Miasto liczyło 1585 mieszkańców. 12 maja 1894 r. zakład zdrojowy przeszedł we władanie „Zarządu Skarbowego Wodami Mineralnymi w Busku” (zarząd sprawował opiekę nad uzdrowiskiem do 1914 r.).

Pod k. XIX w. Busko stało się jednym z najbardziej znanych i najliczniej odwiedzanych uzdrowisk europejskich. Jeden z dzierżawców, dr A. Dobrzański, obok wód siarczkowych zastosował do leczenia muły borowinowe.

Rok 1915 był początkiem okupacji austriackiej, wtedy to austriackie władze przenieśli siedzibę starostwa ze Stopnicy do Buska. We wrześniu 1916 r. przywrócono Busku prawa miejskie z jednoczesnym włączeniem do miasta wsi Nadole, a 17 stycznia 1917 r. po raz pierwszy zebrała się Rada Miejska, składająca się z 24 mianowanych przez Austriaków radnych. Rada ta działała do 13 grudnia 1918 r. 14 grudnia 1918 r. zebrała się po raz pierwszy nowa Rada Miejska wybrana przez mieszkańców Buska.

Po zakończeniu I wojny światowej nastąpił okres intensywnego rozwoju uzdrowiska, wybrukowano rynek i główne ulice, zainstalowano wodociąg, założono zieleńce i skwery. Uruchomiono autobus łączący rynek z uzdrowiskiem. W mieście, które w 1921 r. liczyło 3949 mieszkańców, powstały dwa młyny motorowe, cztery cegielnie i tartak. Działały cechy: szewsko- rymarski, stolarski, masarski, krawiecki, ślusarski, piekarniczy i kowalski. Sanatorium dziecięce „Górka” powstało w 1924 r. z inicjatywy dr Szymona Starkiewicza i dzięki pomocy społeczeństwa. W 1936 r. ówczesne Ministerstwo Spraw Wojskowych oddało dla kuracjuszy duży obiekt „Wojskowy Szpital Sezonowy Busko Zdrój” (dziś 21 Wojskowy Szpital Uzdrowiskowo - Rehabilitacyjny). 9 września 1939 r. w pobliskiej wsi Bronina doszło do bitwy części armii „Kraków” - 22. Dywizji Piechoty Górskiej z oddziałami niemieckimi (poległo 200 żołnierzy WP).

Po zakończeniu II wojny światowej odkryto w Busku nowe, bogate złoża wód siarczkowych. Na początku lat 60 - tych rozpoczęto budowę nowych sanatoriów. Dzisiejsze Busko to stolica powiatu buskiego, centrum administracyjne i prężnie rozwijający się ośrodek sanatoryjno- wypoczynkowy.

Poniżej przedstawiono informację dotyczące historii miejscowości z obszaru gminy:

Baranów - wieś datowana na XIII w. Wymieniony w dokumencie z 1262 r. jako własność klasztoru Klarysek w Zawichoście. W 1373 r. przeniesiony na prawo niemieckie. W poł. XV w. własność klasztoru (Klarysek) św. Andrzeja w Krakowie, miała 10 łanów kmiecych, karczmę, zagrodników z rolą, dające dziesięcinę wikaryi prebendy karniowskiej w Krakowie. W XV w. znajdowało się tutaj 19 domów. W 1581 r. dzierżawca płacił od 1 łana kmiecego, 5 zagrodników i 2 zagród czynsz. W XIX w. Baranów należał do gminy Olganów.

Bilczów - występuje jako Byelczow, pierwotnie wieś w powiecie stopnickim. W poł. XV w. wieś miała 6,5 łana kmiecego i karczmę z rolą. Dziesięcinę wartości do 6 grzywien pobierał kustosz wiślicki. Dwór i role dworskie dawały przedtem dziesięcinę plebanowi w Chotlu (Chotel Czerwony) lecz nieprawnie przeniesiono ją do kościoła w Michałowie. W XIX w. miejscowość ta znajdowała się na terenie gminy Olganów. W 1827 r. były w niej 22 domy i 150 mieszkańców.

Biniątki - wieś położona w dolinie rzeki Moskalis. Najstarsza część wsi znajdowała się na pld. brzegu stawu zbudowanego na rzece. Zabudowa dworska, widoczna na Mapie Galicji Zachodniej (1804 r.), zgrupowana została na niewielkim, naturalnym cyplu, lekko wznoszącym się ponad dolinę i zgrupowane poniżej domy chłopskie. Nazwa wsi zapisywana była jako Bieniutki, Bieniontki, a pochodzi o staropolskiej nazwy osobowej Bienięta. Wieś po raz pierwszy wzmiankowana została w 1450 r., jako własność Jana, syna Stanisława de Byenyathki. Według rejestru poborowego z 1579 r. wieś była niewielka. Było w niej tylko 3 kolonistów osadzonych na 1,5 łana, 1 zagroda i dwóch biednych. Jej właścicielem był Jakub Chomentowski, herbu Lis, ale dzierżawił ją od niego Jan Stawicki.

Biniątkami, które zakupił od Chomentowskiego, jak i innym wsiami w okolicy zainteresował się Andrzej Gołuchowski. Synowie Andrzeja Gołuchowskiego (Piotr, Andrzej, Krzysztof, Mikołaj i Walenty), byli protestanckiego wyznania jak ich ojciec, byli właścicielami

kilku wsi położonych na terenie obecnej gminy Busko - Zdrój. W 1579 r. współdziedzicem wsi Janina był Jan Gołuchowski, Chotla, Smogorzowa i Topoli, natomiast jego brat, Piotr Gołuchowski, sekretarz królewski, Gołuchowa i Marzęcina w 1579 r. oraz Aleksandrowic, Skorocic i Rzeczyc. W pobliskim Radzanowie, również należącym do Gołuchowiskich powstał zbór protestancki, przy którym w 1602 r. odbył się synod kalwiński. Seweryn, syn wymienionego wyżej Mikołaja, posiadał Biniątki, Kostki, Skorocice i Zrycze. Gołuchowscy opuścili okolice Buska w 2 poł. XVII w. przenosząc się do Chmielnika, gdzie opiekowali się tamtejszym zbozem. Na terenie wsi w Biniątkach znajdował się w końcu XVIII w. dwór, zaznaczony na Mapie Galicji Zachodniej (1804 r.). Zabudowania wsi zlokalizowane były wzdłuż drogi, po stronie płn. poza zabudowaniami zaznaczony został strumień, który tworzył duży staw. Po jego pld. stronie zaznaczony został zespół dworski z dwoma grupami zabudowy gospodarczej. W 1827 r. było tu 7 domów z 50 mieszkańcami.

Błoniec - początki wsi związane są z powstaniem folwarku na terenie wsi Szczaworyż, należącej do dóbr Pęczelice. Losy osady związane są z dobrami Pęczelice. Wieś powstała w wyniku przeprowadzonej parcelacji gruntów folwarku, co miało miejsce w latach 30 - tych XIX w., za czasów ówczesnego dziedzica majątku Pęczelice - Napoleona Dobieckiego. W 1874 r. dobra Pęczelice składały się z wsi Błoniec, Pęczelice i Szczaworyż, osad Koral i Kapturów oraz folwarku Pęczelice i Szczaworyż. Wówczas to wieś liczyła dziewięciu osadników z gruntem 89 mórg. Mieszkańcy wsi otrzymali w dwudziestoleciu międzywojennym gruntu położone na pld. od zabudowy, na których zbudowano zabudowania zwane Nowa Wieś.

Bronina - najstarsza część wsi położona była przy drodze, znajdującej się poza zabudowaniami stojącymi po płn. stronie wsi, prowadzącej wąwozem do Łagiewnik. Po wybudowaniu nowej szosy do Stopnicy, zabudowa przesunęła się na pld. Wieś od czasów wczesnego średniowiecza, aż do supremacji dóbr klasztornych w 1819 r. stanowiła własność norbertanek. We wsi było 6 oczyszczonych łąnów kmiecych (nie wymieniono jednak sołectwa), karczma z rolą. Z wszystkich ról dziesięcina snopowa i konopna oddawana była klasztorowi w Busku. W 1579 r. we wsi były tylko 2 lany z 4 osadnikami, 3 zagrodników z rolami i 3 ubogich. Na Mapie Galicji Zachodniej (1804 r.) liczna zabudowa zgrupowana była wokół kilku ulic wiejskich. W centrum wsi zaznaczono budynek karczmy. We wsi było wówczas 221 mężczyzn i 11 domów. W 1827 r. było 116 mieszkańców i 25 domów. W latach 30 - tych XIX w. Bronina jako wieś rządowa została na nowo urządzona. Obecnie zach. część gruntów wsi włączona została do miasta Busko - Zdrój, a pozostała część stanowi wieś sołecką. Po upadku powstania styczniowego władze carskie dokonały nadań dla zasłużonych w walce z wojskiem powstańczym oficerom i urzędnikom rosyjskim. Wsie Branina, Służów i Zdanowice otrzymał w roku 1869 r. rosyjski sekretarz stanu, Fiłosow.

Budzyń - w latach 30 - tych XX w. w okolicy zaznaczony został zespół grobli i stawów, zbudowanych na wodzie smugowej płynącej od strony kościoła w Dobrowodzie, powstałych zapewne w początkach tego wieku. Wieś wykształciła się z terenu wsi Dobrowoda jako folwark należący do dóbr tutejszych zwanych „starostwo dobrowodzkie”.

Budynki pod nazwą Budzin odnotowano w ok. 1836 r. Nazwa zapisana w tej formie wskazuje na osobę nazywaną Buda i prawdopodobnie nie była związana z pozycją społeczną dawnych jej mieszkańców, którzy mieszkali w budach, czyli licho wybudowanych budynkach. Joachim na Raciborsku Morsztyn herbu Leliwa otrzymał dobra od ojca, Jana Tomasza z Raciborska starosty sieradzkiego i skotnickiego (1736). W 1873 r. Budzyń posiadał 8 osadników z gruntem 85 mórg. Po zach. stronie majątku istniała potrzeba utworzenia samo wystarczającego gospodarstwa rolnego, opartego o pracę darmową świadczoną przez chłopów w ramach pańszczyzny. Zrealizowano go zapewne w 2 poł. XIX w., kiedy powstał nieistniejący dziś budynek dworu folwarcznego w pñ. części wsi, po obu stronach drogi wiejskiej. Wokół dworu odnotowany był park, datowany z 2 poł. XIX w. Po drugiej stronie drogi, w części pñd. - wsch., znajdowała się dawna, murowana gorzelnia, datowana na k. XIX w. Folwark Budzyń traktowano jako osadę przemysłową, ze względu na produkowany tu alkohol. W pocz. XX w. Budzyń należał do Jana Borzykowskiego, starosty buskiego (od 1918 r.). Ostatnią rezydentką dworu folwarcznego w Budzyniu była Antonina, córka Włodzimierza i Ludwiki Lenin.

Chotelek (d. Chotelek Zielony) - nazwa wsi zapisywana była jako: Choczel (1357), Chotel militaria, Chotel Zleni, Chotelek Zielony, Chotel Plebański lub Poduchowny, Kotelek Zielony (1791), Chotelek Gajowy (1839), Chotelek (od 2006 r.). Nazwa wsi pochodzi od nazwy osobowej Chot. Pierwsza wzmianka źródłowa pochodzi z 1190 r., w którym zapisano, że Wit z domu Janina piszący się de Chotel, biskup płocki, ufundował drewniany kościół w swojej wsi dziedzicznej dla swojej matki, która z powodu starości nie mogła uczęszczać do kościoła w Busku. Po śmierci fundatora (1206 r.) wieś przeszła w inne ręce. W 1245 r. część wsi posiadał rycerz Budzisław. Natomiast w 1276 r. książę Władysław Wstydlivy oraz jego małżonka Kinga, nadali dziekanowi przy kolegiacie sandomierskiej wieś Chotel (oraz inne wsie) co potwierdzone zostało w 1284 r. W opisie Jana Długosza (1470 - 1480) znajdowały się dwie części wsi zwanej Chotel Rycerski lub też Chotel Zielony. W pierwszej części znajdowało się oratorium pw. św. Stanisława, ufundowane niegdyś i uposażone w grunty i dziesięciny przez biskupa Wita. Kościółek ten podporządkowany został parafii w Busku. Część druga położona za rzeką Chotel także podzielona była na dwie części. Pierwsza część należąca do dziekana sandomierskiego obejmowała 7 łanów kmiecych, z których dziesięcinę odbierał dziekan sandomierski. W drugiej części wsi znajdowało się dziedzictwo Klemensa i Piotra Korzeńskich z domu Strzemię, którzy byli wyłącznymi kolatorami wspomnianej prebendy. W tej właśnie części są wymienione łany kmiece i folwarczne oraz dokonały folwark rycerski z którego dziesięcina snopowa i konopna oddawana była wspomnianej prebendzie. Opis wymienia jeszcze karczmę, zagrodę, role przeznaczone pod folwark, jedna sadzawkę, łąkę i gaj z 2 zagrodami. Rodzina Korzeńskich w XIV w. posiadała wieś Korzenną leżącą w powiecie grybowskim (woj. małopolskie) i od nazwy przybrała nazwisko rodowe. W 1412 r. dziedzicami tej wsi byli Stanisław i Anna, a następnie dziedziczył ich syn, Mikołaj Korzeński. To on występuje w źródłach latach 1420 - 1466, jako dziedzic wsi Chotelek (oraz Korzennej, Podlesia, Malikowic i Stanisławic). Chotel i inne dobra przekazał on po ok. 1462 r. synom jako wspólnym właścicielom. Wszyscy trzej bracia pisali się z Chotelka oraz

Korzenna, Miłkowa i Teluszowa i zapewne również potomstwo każdego z braci również było „niepodzielone” co wiązało się z zachowaniem prawa do wspomnianych prebend - św. Jakuba w Kazimierzu i św. Stanisława w Chotelku. Prebenda św. Stanisława w Chotelku oparta była częściowo o fundację biskupa Wita, który darował grunt potrzebny pod kościół w Chotelku i na jego utrzymanie, a mieszkańcy wsi partycypowali w jego utrzymaniu w formie dziesięciny i innych posług i ciężarów. Podobnie rzecz się miała z Chotlem Rycerskim, czyli Chotelkiem, przy którym powstała prebenda św. Stanisława, podporządkowana kościołowi św. Wawrzyńca w Goryslawicach pod Wiślicą. Opiekunami tej prebendy byli w XV w. przedstawiciele rodziny Korzeńskich. W późniejszym czasie rodzina ta zaangażowała się w ruch protestanckim. Ok. 1570 r. kościół w Korzennej pw. św. Jana Chrzciciela zamieniony został przez przedstawicieli tej rodziny na zbór protestancki (powrócił do rąk katolików w 1595 r.) W 1579 r. swoje części we wsi Chotelek posiadali Jan Bocian Przybysławski i Stanisław Bobowski. Wieś wówczas miała ok. 7 łąnów osiadłych oraz 3 rzemieślników. W 1619 r. wieś odziedziczył Marcin Rożanka, w 1673 r. Stanisław Rożanka. W 1653 r. Chotelek był własnością Franciszka Raczkowskiego, w 1665 r. jego brata Adama. Majętność ziemską we wsi Chotelek należącą do kościoła przetrwała do 1 poł. XIX w., kiedy została przejęta przez władze państwowe. Z reszty gruntów powstały dwie wsie (1827 r.): Chotelek Plebański (licząca 10 domów i 81 mieszkańców) i Chotelek Poduchowny, niegdyś należący do dziekana sandomierskiego (liczący 7 domów i 65 mieszkańców). Natomiast w 1860 r. dobra Chotelek (Chotel Zielony) obejmowały wieś i folwark, obejmujący ogółem 389 mórg powierzchni, z czego grunty orne zajmowały 311 morgi, łąki 45, pastwiska 22, place i nieużytki 11. Budynków murowanych było 5, drewnianych również 5. Sam folwark posiadał 389 mórg, z czego gruntów ornich i ogrodów było 311 mórg, łąk 45 mórg, pastwisk 22 morgi, nieużytków i placów 11 mórg. W XX w. Chotelek należał do rodziny Leninów, a ostatnią dziedziczką była Antonina Lenin córka Włodzimierza i Ludwiki, która zmarła w 1966 r.

Dobrowoda - nazwa pochodzi od występującej tu dobrej jakości wody. W średniowieczu wieś była własnością biskupów krakowskich. Hierarchowie mieli tu swój dwór, w którym zatrzymywali się podczas podróży do dóbr w Górach Świętokrzyskich. Dobrowodę wspomina dokument z 1238 r. wyliczając własności biskupów lubuskich. Następnie wieś ta przeszła na własność biskupów krakowskich. W 1345 r. Jan Grot, biskup krakowski, postawił w Dobrowodzie kościół pw. św. Marii Magdaleny i jej siostry św. Marty.

Elźbiecin - wieś powstała z dawnego folwarku o tej nazwie, należącego do wsi Zwierzyniec. Zabudowa wsi zgrupowana była na niewielkiej wyniosłości położonej pośród podmokłego terenu. W tym miejscu powstał folwark należący do dóbr szanieckich, po raz pierwszy wzmiankowany w 1661 r. W 1881 r. folwark Elźbiecin we wsi Zwierzyniec miał 630 mórg rozległości, z czego grunty orne zajmowały 374 morgi, znajdowały się tu pokłady torfu, kamienia wapiennego. Był on wydzierżawiany osobom trzecim, w końcu w 1882 r. zakupił go Adolf Dygasiński z ojcem. Dwór folwarczny stanowił niewielki budynek o trzech izbach, stojący w otoczeniu nielicznych zabudowań gospodarczych oraz należący do niego

grunt, w ilości 90 mórg ziemi uprawnej. Wieś o nazwie Elźbiecin powstała w okresie międzywojennym.

Gadawa - wieś pojawia się materiale źródłowym w pocz. XIV w. (1312), gdy wraz z wsią Piasek Wielki pozostawała w rękach Spycymira, krakowskiego kasztelana. W 1413 r. Jakusz Bobola z Piasku ustąpił wieś za zgodą Jana ze Zdakowa Janowi i Spytkowi z Tarnowa. W 1448 r. w podziale majątkowym otrzymał ją Jan Feliks Tarnowski herbu Leliwa, kasztelan wiślicki (1465 -1477). Następnie Gadawa pozostawała w rękach rodu Leliwitów, którzy byli współpatronami kościoła pw. Wszystkich Świętych w Krakowie. Następni właścicielami wsi był Andrzej Zbożeński, herbu Łabędź. Dobra po Zbożeńskich przeszły ok. poł. XVI w. do domu Zborowskich. Osada była wówczas niewielka, było wówczas 8 kolonistów, 2 biednych: w trzymanym przez siebie Kikowie było 20 kolonistów, osadzonych na dwóch łanach, 1 zagroda i 3 biednych. W XVIII w. jako właściciel wsi Gadawa występuje niejaki Różycki. Pierwszym, który zainteresował wsią Gadawa, był Stefan Różycki. W 1761 r. wskazany został jako dziedzic Gadawy, którą przekazał swojemu synowi Franciszkowi, którego synami byli Stanisław, Mieczysław i Napoleon, żyjący w 2 poł. XIX w. Zespół dworski w Gadawie opisany został w 1847 r. Obok dworu stał budynek kuchni wzniesionej z drewna, oraz wozownia ze stajnią (również wykonane z drewna) oraz 13 innych budynków należących do właściciela. Obecnie na terenie nie występują żadne pozostałości po rezydencji. Jedynie przed wjazdem na teren podworski znajduje się figura przydrożna.

Galów - nazwa wsi zapisywana była jako: Gdów (1229), Galyow (1470 - 1480), pochodzi ona od nazwy osobowej Gal. Po raz pierwszy wzmiankowana jest w 1229 r. Była to osada rycerska, należąca do rodziny piszącej się w późniejszym czasie jako Galowscy. W opisie Jana Długosza (1470 - 1480) wieś Galyow, leżąca w parafii szanieckiej, należała do Kruszyny herbu Mądrostki, w której są wymienione łany kmiece, karczmy, zagrody, folwark z czego dziesięcinę snopową i konopna oddawano kościołowi w Szańcu. Nie ma dokładnych danych na temat dalszych losów rodziny Galowskich. W XVI w. występują przedstawiciele tej rodziny jako dziedzice wsi - w 1508 r. Jan Galowski, w 1579 r. część otrzymał Krzysztof Czarnkowski, a w 1582 r. jako dziedzice wymienione zostały dzieci Benedykta Galowskiego: Marcin, Jan, Stanisław, Mikołaj, Anna i Zofia. Rodzina długo pozostawała przy Galowie, swojej wsi rodowej. Pozbawiona sprawowania urzędów, podupadła na tyle, że zmuszona została do jej sprzedania. W spisie wsi i folwarków należących do dóbr szanieckich z 1661 r. występowała jako ich część składowa, jako wieś z folwarkiem. Odtąd, aż do 1812 r. należała wraz z innymi do Ordynacji Myszkowskich. W XIX w. wieś pozostała niewielką osadą z dworem folwarcznym. W 1881 r. wieś Galów miała 56 osadników i 384 morgi rozległości, a folwark 1074 morgi, z czego grunty orne zajmowały 353, las 542. Budynków murowanych było 3, drewnianych 8. Ostatnim znanym posiadaczem folwarku w Galowie był Arkadiusz Pleniewicz, pochowany na cmentarzu grzebalnym w Szańcu.

Janina - wieś od dawna należała do zakonu w Busku. Od 1231 r. była własnością Marka i Dzierzka, herbu Janina. W akcie z 1244 r. nazywana własnością szpitala joannitów w Zagości, założonego przez księcia Henryka Sandomierskiego. Dwa pokolenia później

dziedzicem wsi był komes Marek, cześnik Gryfiny, małżonki Leszka Czarnego. Parafia Janina, która powstała w tym samym okresie, zajmowała częściowo obszar wcześniej istniejących parafii Gnojno oraz Stopnica. Nazwa wsi Janina stała się w XIV w. herbem godowym. W czasie II wojny światowej w sierpniu 1944 r. w rejonie Janiny przewidziana była koncentracja oddziałów partyzanckich Armii Krajowej i Batalionów Chłopskich w celu wyzwolenia Buska Zdroju. 5 sierpnia 1944 r. przybyła nawet do wsi grupa oficerów armii sowieckiej, z którymi major Waclaw Ćmakowski, ps. „Srogi”, pertraktował w sprawie wspólnego ataku na Busko. W związku z tym, że w nocy Niemcy wycofali się z miasta w kierunku Pińczowa, następnego dnia bez walki do Buska wkroczyły oddziały partyzanckie i czołówka Armii Czerwonej. W XV w. na terenie wsi znajdował się drewniany kościół pw. św. Wojciecha. W 1819 r. powstała murowana świątynia. W 1827 r. istniało we wsi 40 domów zamieszkałych przez 387 mieszkańców.

Kameduły - wieś nazywana dawniej Erem Margrabski lub Eremus Marchionalis. Na jej terenie znajdował się folwark. Pod k. XVIII w. margrabia myszkowski Józef sprowadził do niej kamedułów z Bielan pod Krakowem. W związku z tym zbudował tutaj klasztor i drewniany kościół, w którym kazał się pochować. Klasztor został zniszczony po 1849 r. Fundacja klasztorna przetrwała do 1849 r., w którym ostatni zakonnik przeniesiony został na Bielany pod Warszawą. Jediną pamiątką pozostały złożone w kościele szanieckim ołtarz w kaplicy NPM oraz dwa dzwony z datami 1723 i 1724.

Kawczyce - pierwsza wzmianka źródłowa o tej osadzie pochodzi z 3 ćw. XVI w., kiedy stanowiła własność rodziny Korzeńskich - najpierw Mikołaja, a potem Pawła, o którym wiadomo, że posiadał 1536 r. część wsi Chotelek, Kawczyce i Wolice. Niewiele wiadomo o jej podstawach gospodarczych. W 1529 r. wsie Wolica i Kawczyce dawały spory wymiar dziesięciny w wysokości 10 grzywien. Wieś w 2 poł. XIX w. miała 16 osadników z 154 morgami gruntu ornego.

Kołaczkowice - wieś wzmiankowana w XV w. Była wówczas własnością Tomasza i Jana, herbu Janina. W 1827 r. było w niej 35 domów z 440 mieszkańcami. W XIX w. na terenie wsi znajdował się rozległy folwark. Znajdowały się na jej terenie: gorzelnia, tartak, smolarnia, cegielnia i wiatrak. W obrębie folwarku były też złoża torfu.

Kostki Duże i Kostki Małe - pierwotnie jedna miejscowość wzmiankowana już w 1257 r. jako Kostki alias Kostkowice. Na terenie wsi znajdował się folwark. W 1827 r. na terenie Kostek Dużych było 17 domów i 147 mieszkańców, natomiast w Kostkach Małych było 11 domów i 81 mieszkańców.

Kotki - wieś wzmiankowana w XV w. Jej właścicielem był wtedy Piotr Knot herbu Pilawa. W tym okresie miejscowość należała do parafii Janina.

Las Winiarski - na Mapie Galicji Zachodniej (1804 r.) w jej miejscu widniał stary las, należący do majątku królewskiego w Wełeczu. Na mapie z 1915 r. zaznaczone są budynki tutejszego leśnictwa. Las rosnący w tym miejscu został wycięty w okresie międzywojennym. Na powstałej porębie w latach 30 XX w. powstawały pierwszy domy osadników Lasu Winiarskiego. W miejscu dawnej leśniczówki, otworzona została cegielnia.

Przez miejscowość przeprowadzono linię kolejową łączącą stację Sitkówka - Nowiny ze stacją Busko - Zdrój. Została ona otwarta dnia 17.05.1953 r., zelektryfikowana w 1987 r. Linia obsługiwała ruch pasażerski do 18.05.2005 r., a 15.12.2013 r. wyłączono całkowicie z eksploatacji linię kolejową prowadzącą do Buska - Zdroju.

Łagiewniki - nazwa Łagiewniki pochodzi od rzemiosła, którym trudnili się dawni mieszkańcy tej wsi słuźebnej - wykonywali oni łagwie, czyli naczynia służące do przechowywania lub transportu wody, napojów i innych płynów. Łagwie wykonywane były z gliny lub drewna. W 1847r. wieś należała do Jana Kantego Chronowskiego. Znajdowały się tu użytkowane pokłady gipsu i wapienia. Wieś miała wówczas 30 osadników z gruntem 151 mórg.

Mikułowice - na terenie wsi znajdowało się cmentarzysko przedhistoryczne. W XV w. miejscowość ta należała do rodziny herbu Mądrostki. Wówczas znajdowały się tu 2 folwarki, karczma i młyn. Później przeszła ona w posiadanie margrabstwa pińczowskiego. Na terenie wsi wydobywano margiel, glinę białą i torf.

Młyny - dzisiejsze Młyny dawniej nazywano Pomykowem. Na tym terenie znajdowało się 5 młynów, folwark oraz pokłady torfu i wapienia. W 1827 r. było w Młynach i Pomykowie 46 domów zamieszkałych przez 360 mieszkańców. W folwarku było 5 budynków murowanych oraz 30 drewnianych.

Nowa Wieś - wieś o tej nazwie, siedziba sołectwa, położona jest na wsch. od Szczaworyża, na turystycznym szlaku prowadzącym z Wiślicy do Grochowisk. Wyłoniła się w gruntów dawnego folwarku Błoniec w latach 1918 - 1939.

Nowy Folwark - wieś położona jest na płd. - zach. od wsi Mikułowice, z której się wyodrębniła. Początkowo był to folwark o tej samej nazwie, powstały w 2 poł. XIX w. W 1885 r. miał rozległości 970 mórg, z czego grunty orne zajmowały 400 mórg, las urządony 240, łąki - 230. Zabudowa wsi zgrupowana została w typową ulicówkę, poprowadzona na zach. od szosy Chmielnik - Busko - Zdrój.

Oleszki - wieś położona jest na zach. od wsi Wełecz, i jak można łatwo wnioskować z jej pierwotnej nazwy, Wełecz Oleszki, wyodrębniona została z królewskiej wsi. Sama nazwa wsi pochodzi od nazwy rośliny, olchy. Na jej terenie odkryto starożytne cmentarzysko z grobem tzw. kłozowym z okresu kultury pomorskiej, datowanym na okres 700 - 400 lat p. n. e. na terenie wsi w ciągu kilkunastu ostatnich lat dokonano podobnych odkryć. Ludzie, z którymi jest związane to cmentarzysko nie ma jednak żadnego związku z osadnictwem związanym ludnością słowiańską. Zabudowa wsi zgrupowana jest wzdłuż głównej ulicy wiejskiej prowadzącej od wsi Wełecz na zach. Powstanie wsi wiązać można okresem, kiedy tzw. „starostwo weleckie”, po upadku powstania listopadowego, przekazane zostało ukazem carskim z dnia 13/26.02.1839 r. pułkownikowi Bakuninowi, w dowód uznania jego zasług i wierności okazanej Cesarstwu Rosyjskiemu. W tym czasie doszło do tzw. urządzenia wsi Wełecz, wyniku czego powstała wieś Wełecz Oleszki. Regulacja polegała na scaleniu wszystkich gruntów podlegających reformie, zagospodarowaniu wszelkich pustek

i nieużytków, a następnie podzieleniu ich pomiędzy kolonistów. Wieś obecnie jest siedzibą sołectwa, jak również własnej parafii pw. Najświętszego Serca Jezusa.

Olganów - wieś była wzmiankowana w XV w. jako Lganów. Wówczas posiadał ją Mszczug Lganowski, herbu Pobodzyc. Istniała tam wtedy karczma i folwark szlachecki. W XIX w. była to siedziba gminy. W okresie międzywojennym budynek urzędu gminy został rozbudowany i urządzono w nim szkołę.

Owczary - wieś w 1508 r. była własnością Jana Biechowskiego. W 1579 r. w posiadaniu jej była Barbara Marcowa. W XVIII w. poszukiwano tutaj soli. W XIX wieku pozyskiwano stąd szlam mineralny i wodę na potrzeby uzdrowiska. W 1827 r. w Owczarach było 29 domów i 182 mieszkańców.

Palonki - w XIX w. wieś nazywana również Palonka lub Przyborów. Na jej terenie znajdował się folwark. W 1827 r. było 27 domów., 215 mieszkańców.

Pęczelice - na terenie wsi znajdowały się dawne fortyfikacje składające się z potrójnego wału z fosami. W średniowieczu w Pęczelicach znajdował się folwark płacący plebanowi w Szczaworyżu dziesięcinę. W 1579 r. należała do Stanisława Gnoińskiego i Michała Panczeliczskiego. Ten pierwszy wybudował, zachowany do dziś w ruinie, zbór ariański. Na terenie wsi znajdował się w XIX w. folwark oraz młyn i kopalnia wapienia. W 1827 r. było we wsi 13 domów z 100 mieszkańcami.

Podgaje - wieś należała do parafii w Szańcu. W 1827 r. było w niej 10 domów i 62 mieszkańców.

Radzanów - w XV w. wieś należała do parafii w Dobrowodzie. Właścicielem był Mikołaj, herbu Habdank. Istniał tam folwark z karczmą, łąkami kmiecymi i zagrodami, z których opłacano dziesięcinę wartości 7 grzywien proboszczowi w Chotlu. W tym samym okresie na terenie wsi był zlokalizowany folwark rycerski. W 1579 r. właścicielem wsi jest Mikołaj Radzanowski. W XIX w. w Radzanowie jest duży folwark z dwoma młynami, pokłady torfu i źródło wody słone - siarczane. W 1827 r. było we wsi 31 domów i 230 mieszkańców. W folwarku było 8 murowanych i 13 drewnianych budynków.

Ruczynów - w 1579 r. występuje pod nazwą Ruczlynoff. Była wtedy własnością Sepichowski, a dzierżawcą był Stanisław Ligęza. W 1827 r. była to wieś prywatna z 14 domami i 95 mieszkańcami.

Siesławice - w XV w. wieś nosiła nazwę Swyesławycze i była w części własnością Mikołaja Biechowskiego, herbu Powąła, oraz Grzegorza Sowy, herbu Drużyna. Znajdowały się wówczas karczma oraz 2 folwarki rycerskie. W 1783r. Siesławice były własnością Sołtyków, o czym świadczy zapis w Rejestrze Diecezjów, gdzie jako właściciel wymieniony był Tomasz Sołtyk, kasztelan wiślicki. Na pocz. XIX w. dziedzicem wsi był Piotr Sołtyk (zmarły 28.10.1829 r.), którego monumentalny pomnik nagrobny z zachowaną inskrypcją, tarczą herbową i zwieńczeniem w kształcie obelisku, znajduje się na starym cmentarzu przy

kościółku św. Leonarda w Busku - Zdroju. W 1827 r. Siesławice liczyły 135 mieszkańców i 19 domów.

Skorzów - nazwa miejscowości zapisywana była jako Schorzow Skorzow (1508 r.), Skórzów, Skorzec, a pochodzi od nazwy staropolskiej nazwy osobowej Skor, Skorosz, Skorusza. Z informacji pochodzących z XV w. można wnioskować, że wraz z innymi wsiami stanowiła stare dziedzictwo Odrowążów. W 1464 r. wieś była własnością Jakuba Obulca, herbu Odrowąż, właściciela wsi Bilczów. Prawdopodobnie po jego śmierci (1466 - 1467), wieś zakupił właściciel klucza szanieckiego. W rejestrze poborowego z 1508 r. wieś współtworzyła z innymi wsiami klucz szaniecki, który posiadał wówczas Stanisław Kurozwęcki. W 1579 r. wymieniono na jej terenie 5 kmieci osadzonych na 1,5 łana, 2 zagrody oraz 2 biednych. Losy wsi związane były nierozzerwalnie aż do czasów podzielenia dóbr szanieckich na poszczególne wsie. W 1812 r. wsie Skorzów i Słabkowice kupił od Aleksandra Wielopolskiego Aleksander Bem. Od tego czasu obie wsie stanowiły dobro ziemskie o nazwie Słabkowice. Majątek ten stanowił po Aleksandrze własność jego syna, Konstantego Bema, który przed wybuchem powstania zdecydował się go sprzedać. Nabywcą był zapewne (1862 r.) Szymon Feler. Przed wybuchem I wojny światowej doszło do oddzielenia się folwarku Skorzów od dóbr Słabkowice. Od 1913 r. jako jego właściciele wymienieni byli Mieczysław i Stanisław Kulesza. Folwark w Skorzowie należał do rodziny Kuleszów do czasu przeprowadzenia reformy rolnej w 1944 r., a potem funkcjonowała tu rolnicza spółdzielnia produkcyjna.

Skotniki Duże - pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z 1389 r. W poł. XV w. znajdowały się w parafii Szczaworyż. W tym okresie mieszkało w niej 4 szlachciców i zagrodnicy. Płacono dziesięcinę w wysokości 6 grzywien klasztorowi w Busku. W 1579 r. wieś należała do króla. W 1827 r. było w Skotnikach Dużych 30 domów i 198 mieszkańców.

Skotniki Małe - w 1508 r. wieś była własnością Jana Postromeńskiego. W 1579 r. właścicielem był Mikołaj Łukowski. Ok. 1771 r. wieś była częścią królewskiej i płacono z niej 325 złotych kwarty.

Słabkowice - wieś położona jest na wsch. stoku Wtorkowej Góry. Zabudowa wsi zgrupowana jest wzdłuż drogi wiejskiej o przebiegu płd. Na jej półn. krańcu zlokalizowany jest teren należącym do szkoły, zbudowanej na niewielkim okrągłym wzniesieniu. W miejscu tym znajdował się teren dworski. Nazwa wsi zapisywana była jako: Sławkowycze (XV w.), a pochodzi od staropolskiego imienia Sławek. Pierwotnie wieś stanowiła własność rodu Odrowążów. Nie podano jej przynależności majątkowej w opisie Jana Długosza (1470 - 1480). Czytamy w nim, że położona jest w parafii szanieckiej, w której są łany kmieci, karczmy, zagrody oraz folwark, z których dziesięcina snopowa i konopna oddawana jest kościołowi w Szańcu.

W rejestrze poborowym z 1508 r. wraz z innymi stanowiła własność Stanisława z Kurozwęk. Była to niewielka wieś. W 1579 r. było 5 kmieci osadzonych na 2,5 łana oraz 2 ubogich. Losy Słabkowic ściśle związane były kluczem szanieckim aż do 1812 r. Wtedy to wsie Skorzów i Słabkowice kupił od ordynata Aleksandra Wielopolskiego Andrzej Bem. Obie

wsie otrzymał najpierw Aleksander, a ok. 1849 r. Konstanty Bem. Do majątku należał młyn wodny położony na północ o nazwie Wygoda. W 1848 r. w aktach Dyrekcji Ubezpieczeń powstały plany, opisy dworu i zabudowań gospodarczych. W 1862 r. właścicielem wsi był Szymon Feler. Opis zabudowań jest o wiele dokładniejszy, wskazujący na ich dobry w większości stan techniczny. W 1886 r. folwark słabkowicki miał 597 mórg rozległości, z czego grunty orne stanowiły 388, łąki, 129, pastwiska 10, nieużytki 70. Budynek murowany był jeden, z drewna osiem. Znajdowały się tu pokłady torfu.

Służów - wieś położona na płn. brzegu rzeki Schodniej (Sanicy), podobnie jak wieś Kostera, leżącej w kierunku płn. - zach., z której losami związał ją Janusz Długosz z Czarnocina. Doprowadził on w roku 1470 r. do zamiany obu tych wsi na wieś Słaboszków, nadaną w 1210 r. przez rycerza Słabosza na rzecz klasztoru premonstratorskiego w Busku, z dopłatą 30 grzywien ze strony zakonu. W opisie Jana Długosza (1470 - 1480) we wsi Słuszow, położonej w zasięgu parafii w Gnojnie, znajdowały się łąny kmiece, z których opłacano czynsz. Dziesięcinę ze wszystkich ról dawano kościołowi w Gnojnie. Na terenie wsi, na rzece Bród, znajdował się młyn wodny z rolą należący do klasztoru (dziś w tym miejscu znajduje się część wsi zwana Służów Mały). Natomiast wieś Kostera, również należąca do parafii w Gnojnie, dziesięcinę dawała z wszystkich ról kmiecych biskupstwu krakowskiemu. We wsi znajdowały się aż 3 karczmy z rolami, należące do klasztoru. Na uwagę zasługuje fakt, że na terenie wsi Widuchowa funkcjonuje nazwa jej części zwana również nosząca nazwę Kostera. Losy wsi związane były z resztą majątku należącego do klasztoru buskiego, aż do czasu jego supremacji, tj. 1819 r. Wówczas to ich właścicielem był rząd Królestwa Polskiego, który dzierżawił ją osobom prywatnym. Wedle miejscowej tradycji, wieś Służów lub tylko jej młyn dzierżawił dziedzic Widuchowej, który na terenie należnych do młyna wybudował gorzelnię i browar. Jednak pewne jest, że po upadku powstania styczniowego władze carskie dokonały nadań dla zasłużonych w walce z wojskiem powstańczym oficerom i urzędnikom rosyjskim. Wsie Branina, Służów i Zdanowice otrzymał w roku 1869 r. rosyjski sekretarz stanu, Fiłosow.

Szaniec - pierwsza wzmianka źródłowa o Szańcu pochodzi z 1229 r. W czasie badań archeologicznych na terenie wsi znalezione zostały dwa przęsłiki nieregularnego kształtu, jeden wykonany z piaskowca, drugi z różowego łupku wołyńskiego pochodzące prawdopodobnie z X - XI w. Prawdopodobnie pierwszymi właścicielami Szańca był ród Odrowążów. Miejscowość związana z działalnością braci polskich, którzy w XVII w. mieli tu zbór. Po wygnaniu arian z kraju zbór przeznaczono na dwór. W XVI w. Szaniec należał do rodziny Padniewskich. Następnie jego właścicielami byli Piaseccy i Myszkowscy. Ostatni z Myszkowskich, Józef Władysław, w 1726 r. założył w pobliskich lasach klasztor kamedułów z drewnianym kościołkiem, który jednak nie dotrwał prawdopodobnie nawet do k. XVIII w. W 1727 r. wraz z całą ordynacją pińczowską przeszedł w ręce Wielopolskich, a po jej zmniejszeniu Szaniec sprzedano rodzinie Olrychów. W 1 poł. XIX w. właścicielem Szańca był znany warszawski prawnik Jan Olrych Szaniecki. Od 1698 r. istniał we wsi przytułek i dom starców dla 6 osób zwany wówczas szpitalem. Mieścił się w budynku drewnianym a jego fundatorem był wojewoda sandomierski - Stefan Bidziński. Po pożarze

w 1839 r., budynek został odbudowany. Pod opieką i nadzorem gminy szpital funkcjonował prawdopodobnie do przełomu XIX/ XX w. W 1827 r. wieś liczyła 81 domów i 610 mieszkańców. Lata 1846 - 1864 to okres nasilenia walki mieszkańców wsi Szaniec z przywilejami dworu i kościoła. W 1864 r. car Aleksander II Romanow wydał dekret o uwłaszczeniu włościan w Królestwie Polskim. Na mocy tego dekretu zniesiono pańszczyznę, a wieś Szaniec i Szaniec Poduchowny vel Wymysłów stały się własnością jej mieszkańców, czyli włościan. Dotychczasowemu ich właścicielowi, czyli dziedzicowi pozostały jeszcze na własność 4 folwarki zwane, Szaniec, Janów, Nowy Folwark i Józefów vel Kameduły, posiadające łączny obszar 2460 morgów ziemi według danych z 1885 r. Kolejne zmniejszenie areалу ziemi posiadanego przez dwór, nastąpiło z racji serwitutów ciążących na ziemi dworskiej. W zamian za rezygnację z tej uciążliwej służebności mieszkańcy wsi Szaniec, Wymysłów i Zwierzyniec otrzymali ekwiwalent w postaci dość dużych nadziałów ziemi. To właśnie za rezygnację z serwitutów mieszkańcy wsi Zwierzyniec otrzymali nadział ziemi liczący 70 morgów 149 prętów w polu dworskim zwanym „Pod Nortami”. Ostatnimi mieszkańcami dworu w Szańcu w okresie dwudziestolecia międzywojennego była rodzina Nowakowskich, nie licząc administracji niemieckiej w czasie okupacji. W tym też czasie, czyli okresie II wojny światowej we wsi Szaniec powstały dwie placówki organizacji podziemnych. Były to placówki Armii Krajowej i Batalionów Chłopskich. Pod k. 1944 r. we wsi Szaniec mieścił się sztab XLVIII Korpusu Pancernego armii niemieckiej.

Szczaworyż - w XV w. wzmiankowany jako Schczaworzysz. W poł. XV w. we wsi był kościół drewniany św. Jakuba i Leonarda, karczma, folwarki rycerskie i łany kmieccie, z których płacono plebanowi 15 grzywien dziesięciny. Ponadto pleban posiadał własne grunty oraz łąki. Na terenie wsi znajdują się dawne fortyfikacje ziemne. Zostały one wykorzystane i odnowione podczas wojen szwedzkich przez Szmigielskiego. W XIX w. na terenie wsi znajduje się kościół parafialny, szkoła początkowa, urząd gminy. W 1827 r. było tutaj 21 domów z 183 mieszkańcami.

Welecz - w poł. XV w. była to wieś królewska. Znajdowały się na jej terenie 3 karczmy oraz folwark królewski. W 1579 r. nadal była to królewszczyzna. W 1770 r. był dzierżawą wraz z wójtostwem. Przejął ją Piotr Dembiński chorąży zatorski. Płacił on kwarty 622 złote 16 groszy oraz hibemy 542 złote i 26 groszy. W 2 poł. XIX w. majorat rządowy pułk. Bakunina.

Widuchowa - w 1366 r. Elżbieta, żona Stefana dziedzica Tęgoborza sprzedała wieś Prokopowi i jego synom, dziedzicom Bogoryi za sumę 300 grzywien. W poł. XV w. wieś była w posiadaniu Jana „Naschiana”, herbu Topór, oraz Piotra Międzygórskiego, herbu Kopaszyna. W tym okresie na terenie wsi były 2 folwarki rycerskie oraz karczma. W 1579 r. Widuchowa była własnością Mnichowskich. W XVII w. była własnością Mikołaja Krupki, który zbudował zachowany do dzisiaj dwór. Na pocz. XVIII w. była prywatną własnością biskupa krakowskiego Konstantego Felicjana Szaniawskiego. Przekazał ją w 1725 r. Seminarium Duchownemu w Kielcach jako uposażenie. W 1864 r. skarb państwa przejął

wieś i na drodze licytacji w 1882 r. sprzedał za 50 505 rubli srebrnych Wachwachowowi. W XIX w. na terenie wsi znajdował się folwark.

Wolica - wieś położona nad rzeką Masklis, płynącą ze strony Buska - Zdroju, na jej zach. brzegu. Nazwa zapisywana jako Wolica Siesławska, co odnosi naszą uwagę do wsi Siesławice, znajdującej się w stronę półn. - zach. od osady. Na mapach Karola de Perthees jako pierwszej widniej obok niej słowo folwark. Jego powstanie wiązać należy z właścicielem wsi Siesławice, który posiadając część wsi Chotelek, założył w tym miejscu folwark. Wskazuje to na przynależność parafialną osady, której powinności po raz pierwszy określone zostały w księdze dochodów beneficjów diecezji krakowskiej z 1529 r. Zapisano, że prebenda św. Stanisława w Chotelku, jako swoje utrzymanie, pobiera m. in. dziesięcinę z całych wsi Wolica i Kawczyce o ogólnej wartości 10 grzywien. Opiekunami tej prebendy w XV w. byli przedstawiciele rodziny Korzeńskich, z czego wynika, że przedstawicielowi tej rodziny należy przypisać założenie osady Wolica na w 2 poł. XVI w. Mógł być nim Paweł Korzeński, którego działalność poświadczona jest w 1525 r., w 1536 r. dziedziczący wsie: Chotelek (część), Kawczyce i Wolice Siesławska. Rodzina ta odgrywała ważną rolę w okolicy parafii, co potwierdza ich prawo kolatorskie w stosunku do prebendy funkcjonującej przy kościele w Chotelku. Zagmatwane dzieje podziałów majątkowych w XVI w. pozwalają na stwierdzenie, że znajdował się w pewnym oddaleniu od kościoła. Miejsce takie wskazać można na podstawie mapy Wojskowego Instytutu Geograficznego, pochodzącej z lat 30 - tych XX w. Na terenie podmokłej doliny rzecznej, w widłach rzeki Chotelki i Maskalis zaznaczony został kopiec ziemny. Dwór ten upaść musiał w końcu XVI w., gdyż centrum administracyjne dóbr, w skład których weszła Wolica, umieszczone zostało w Siesławicach.

Zbrodzone - w poł. XV w. wieś należała do parafii w Busku, jej właścicielem był Jan ze Służowa, herbu Łodzia. Były tam łany kmiece, folwark rycerski oraz karczma. W 1508 r. właścicielem był Stanisław z Kurozwek. Na terenie wsi znajdowały się 2 młyny wodne i folwark. W 1827 r. we wsi było 29 domów i 162 mieszkańców. W folwarku było 13 murowanych i 1 drewniany budynek. Ponadto na terenie folwarku były pokłady torfu i wapienia.

Zbludowice - w XV w. wieś należała do parafii w Busku. Znajdowały się w tu łany kmiece oraz folwark rycerski. W 1508 r. właścicielem był Tomasz Sadło. W 1579 r. wieś znajdowała się w parafii Chotel Zielony (obecnie Chotelek). W XIX w. znajdował się tutaj folwark. W 1827 r. na terenie Zbludowic stało 19 domów z 151 mieszkańcami.

Zwierzyniec - nazwa wsi sugeruje, że znajdowała się tutaj hodowla zwierząt łownych związana z rezydencją w Szańcu. Jej powstanie odnieść należy do czasów, gdy dobra szanieckie przeszły w ręce rodu Myszkowskich, herbu Jastrzębiec. Po raz pierwszy nazwa wsi pojawiła się w źródłach w 1661 r., wówczas to określono ją jako wioskę. Swoimi losami związana była najpierw z sąsiednimi wsiami Mikułowice, i Szaniec. Na jej terenie znajdowało się grodzisko stożkowate, pochodzące z okresu średniowiecza (XIII - XIV), odkryte w 1930 r. przez K. Jażdżewskiego, około 500 metrów na wsch. od zabudowań wsi. Obiekt położony jest w miejscu zwanym Pod Górą, na płd. - wsch. krawędzi pasma

wzgórz ciągnących się od Szańca do szosy Busko - Chmielnik. Jest to ziemny nasyp o narysie elipsy o wymiarach 12 x 30 m. i wysokości względnej ok. 10 m., przy czym w zach. jego partii szczytowej znajduje się stożek o wymiarach 8 x 12 m, pozostałość rezydencja rycerskiej o cechach obronnych, typu „motte”. Składała się z otaczającego budowlę wewnętrzne wału oraz drewnianych lub kamiennych umocnień. Konstrukcja takiej drewnianej wieży jest zbliżona do konstrukcji przykościelnych drewnianych dzwonnicy. Jest to prawdopodobne, że jest to pozostałość wieży na kopcu, należącej może do ojca Sieciesława Odrowąza, ojca Mikołaja, podkomorzego sandomierskiego. Rycerz ten znany jest z dokumentu wystawionego przez księcia Bolesława Wstydliviego, w którym pozwala mu połączyć teren wsi Łagiewniki do jego wsi Chęciny. Uznawany jest za fundatora kościoła w dzisiejszych Starochęcinach ok. 1280 r., zapewne również swojego dworu w tej wsi Chęciny. Z czasem powstała tu osada o nazwie Zwierzyniec, przekształcona w poł. XVII w. w zwierzyniec, czyli zorganizowany kompleks w pobliżu dworu w Szańcu. Na Mapie Galicji Zachodniej (1804 r.) była to niewielka osada położona na skraju polany leśnej, ograniczonej rosnącymi na skraju stromizny wzgórza drzewami. W poł. XIX w. należała do folwarku Elźbiecin. W 1804 r. było w niej 2 domy i 4 mężczyzn. W 1845 r. było 9 zagrodników, osadzonych na nieco ponad 96 morgach gruntu, a w wyniku wycinki i zagospodarowania zarośli. W 1864 r. było już zagrodników na 177 morgach, a w 1888 r. za zrzeczenie się praw serwitutowych ciężących na majątku Szaniec, wieś otrzymała ekwiwalent w postaci 70 morgów leżących w miejscu zwanym „Pod Nortami”, a w 1931 r. w podobny sposób przyłączono pole zwane „Za Szosą” otrzymane za zrzeczenie się serwitutu w stosunku do folwarku Elźbiecin.

Żerniki Górne - jest to dawny folwark. Oprócz niego istniała jeszcze miejscowość Żerniki Dolne, w których znajdowały się gorzelnia i młyn wodny.

5.2.3. KRAJOBRAZ KULTUROWY

Krajobraz kulturowy to postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i wpływu człowieka. Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego służy utrzymaniu tożsamości społeczeństw lokalnych (małe ojczyzny), regionów i państwa. Wobec tego konieczne jest utrzymanie i eksponowanie jego wartości, poprzez podejmowanie działań odnoszących się zarówno do ochrony dziedzictwa kulturowego, jak i środowiska przyrodniczego. Przedmiotem ochrony powinno być: ukształtowanie terenu, jego pokrycie (przyrodnicze i kulturowe) oraz tradycje zagospodarowania.

Ważnym walorem kulturotwórczym gminy jest obecność dziedzictwa kulturowego w postaci licznych zabytków oraz propagowanie tradycji i obyczajów charakterystycznych dla regionu. Historia regionu, wraz z zachowanymi tradycjami i obyczajami, są również

elementami budowania tożsamości i przynależności regionalnej. Bogactwo zachowanych walorów dziedzictwa kulturowego jest ważnym czynnikiem identyfikującym.

1. Dziedzictwo przyrodnicze

Tworzenie i funkcjonowanie form ochrony przyrody jest ważnym elementem realizacji celów ochrony przyrody w Polsce. Formy ochrony przyrody funkcjonują w oparciu o podstawy naukowe i wieloletnią praktykę krajowej ochrony przyrody. Każda z form spełnia inną rolę w polskim systemie ochrony przyrody i służy innym celom, dlatego charakteryzuje się odmiennym reżimem ochronnym oraz zakresem ograniczeń w użytkowaniu.

Ustawa o ochronie przyrody wyróżnia następujące **formy ochrony przyrody**:

1. parki narodowe,
2. rezerwaty przyrody,
3. parki krajobrazowe,
4. obszary chronionego krajobrazu,
5. obszary Natura 2000,
6. pomniki przyrody,
7. stanowiska dokumentacyjne,
8. użytki ekologiczne,
9. zespoły przyrodniczo-krajobrazowe,
10. ochrona gatunkowa roślin, zwierząt i grzybów.

Obiektem uznanym za **rezerwat przyrody** są tereny obejmujące zachowane w stanie naturalnym lub mało zmienionym ekosystemy, ostoje i siedliska przyrodnicze, a także siedliska roślin, zwierząt i grzybów oraz twory i składniki przyrody nieożywionej, wyróżniające się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, kulturowymi lub walorami krajobrazowymi.

Parki krajobrazowe to obszary o ściśle określonych granicach, o powierzchni od kilku do kilkudziesięciu tysięcy hektarów. W ich granicach znajdują się tereny o cennym i mało przekształconym krajobrazie oraz o dużej wartości przyrodniczej, dorównującej w niektórych wypadkach walorom parków narodowych. Parki krajobrazowe chronią wiele cennych ekosystemów oraz ostoi i stanowisk rzadkich gatunków roślin i zwierząt. Obok obszarów o krajobrazie zbliżonym do naturalnego parki obejmują również krajobrazy kulturowe ukształtowane przez kilkunastowieczną tradycję. Do cennych walorów kulturowych parków krajobrazowych należą zabytki architektury i budownictwa wiejskiego, tradycyjne układy osadnicze i typy zabudowy oraz regionalne formy użytkowania ziemi i innej działalności gospodarczej.

Obszar chronionego krajobrazu obejmuje tereny chronione ze względu na wyróżniający się krajobraz o zróżnicowanych ekosystemach, wartościowe ze względu na

możliwość zaspokajania potrzeb związanych z turystyką i wypoczynkiem lub pełnioną funkcją korytarzy ekologicznych.

Pomnikami przyrody są pojedyncze twory przyrody ożywionej i nieożywionej lub ich skupienia o szczególnej wartości przyrodniczej, naukowej, kulturowej, historycznej lub krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów, okazałych rozmiarów drzewa, krzewy gatunków rodzimych lub obcych, źródła, wodospady, wywierzyska, skałki, jary, głązy narzutowe oraz jaskinie. Do pomników przyrody ożywionej należą: pojedyncze krzewy, drzewa i grupy drzew odznaczające się sędziwym wiekiem, wielkością, niezwykłymi kształtami lub innymi cechami, a także zabytkowe aleje drzew. Natomiast do pomników przyrody nieożywionej należą: największe głązy narzutowe, tzw. eratyki oraz interesujące formy powierzchni ziemi np.: źródła, wodospady, jary, skałki, wywierzyska, przełomy rzeczne, jaskinie, odkrywki itp. Stanowiska dokumentacyjne są to niewyodrębniające się na powierzchni lub możliwe do wyodrębnienia, ważne pod względem naukowym i dydaktycznym, miejsca występowania formacji geologicznych, nagromadzeń skamieniałości lub tworów mineralnych, jaskinie lub schroniska podskalne wraz z namuliskami oraz fragmenty eksploatowanych lub nieczynnych wyrobisk powierzchniowych i podziemnych. Stanowiskami dokumentacyjnymi mogą być także miejsca występowania kopalnych szczątków roślin lub zwierząt.

Stanowiska dokumentacyjne są to niewyodrębniające się na powierzchni lub możliwe do wyodrębnienia, ważne pod względem naukowym i dydaktycznym, miejsca występowania formacji geologicznych, nagromadzeń skamieniałości lub tworów mineralnych, jaskinie lub schroniska podskalne wraz z namuliskami oraz fragmenty eksploatowanych lub nieczynnych wyrobisk powierzchniowych i podziemnych. Stanowiskami dokumentacyjnymi mogą być także miejsca występowania kopalnych szczątków roślin lub zwierząt..

Obszary Natura 2000 - podstawą prawną tworzenia sieci Natura 2000 jest dyrektywa Rady 79/409/EWG z dnia 2 kwietnia 1979 roku w sprawie ochrony dzikich ptaków i dyrektywa Rady 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 roku w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory, które zostały transponowane do polskiego prawa, głównie do ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody.

Użytki ekologiczne to pozostałości ekosystemów mających znaczenie dla zachowania różnorodności biologicznej - naturalne zbiorniki wodne, śródpolne i śródleśne oczka wodne, kępy drzew i krzewów, bagna, torfowiska, wydmy, płaty nieużytkowanej roślinności, starorzecza, wychodnie skalne, skarpy, kamieńce, siedliska przyrodnicze oraz stanowiska rzadkich lub chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów, ich ostoje oraz miejsca rozmnażania lub miejsca sezonowego przebywania.

W gminie Busko-Zdrój występują następujące formy ochrony przyrody:

1) dwa **parki krajobrazowe:**

- Nadnidziański Park Krajobrazowy,
- Szaniecki Park Krajobrazowy;

2) cztery **obszary chronionego krajobrazu:**

- Nadnidziański Obszar Chronionego Krajobrazu,
- Szaniecki Obszar Chronionego Krajobrazu,
- Solecko-Pacanowski Obszar Chronionego Krajobrazu,
- Chmielnicko-Szydłowski Obszar Chronionego Krajobrazu;

3) sześć **pomników przyrody:**

- sosna pospolita zwana sosną na szczudłach lub kroczącą w Wełczu,
- trzy dęby szypułkowe w Kamedułach,
- dąb szypułkowy „Ryszard” w Starym Parku Zdrojowym w Busku-Zdroju,
- odsłonięcie geologiczne „Karabosy” w Siesławicach,
- odsłonięcie geologiczne na zachód od Łagiewnik,
- odsłonięcie geologiczne „Zimne Wody” Busku-Zdroju;

4) dwa **stanowiska dokumentacyjne:**

- odsłonięcia geologiczne: profil wapienny „Zajęcza Góra” w Skotnikach Małych,
- ściana łomu w Młynach;

5) trzy **Obszary Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000:**

- Obszar Specjalnej Ochrony „Dolina Nidy” kod obszaru PLB260001, obejmuje obszar 19 956,1 ha położony w województwie świętokrzyskim, w tym na terenie gminy: Busko-Zdrój - 7,5 ha. Obszar specjalnej ochrony ptaków wyznaczony Rozporządzeniem Ministra z dnia 12.01.2011 r. w sprawie obszarów specjalnej ochrony ptaków (Dz.U. Nr 25 z 2011r. poz. 133);
- Specjalny obszar ochrony siedlisk Ostoja Nidziańska PLH260003 obejmujący obszar 26 515,64 ha, położony w województwie świętokrzyskim, w tym na terenie gminy Busko-Zdrój 570,98ha. Obszar mający znaczenie dla Wspólnoty – Decyzja wykonawcza Komisji (UE) 2015/2369 z dnia 26.11.2015. w sprawie przyjęcia dziewiątego zaktualizowanego wykazu terenów mających znaczenie dla Wspólnoty składających się na kontynentalny region biogeograficzny;
- Specjalny obszar ochrony siedlisk Ostoja Szaniecko-Solecka (PLH260034) obejmujący obszar 8072,86 ha, położony w województwie świętokrzyskim, w tym na terenie gminy Busko-Zdrój 2 993,28 ha). Obszar mający znaczenie dla Wspólnoty – Decyzja wykonawcza Komisji (UE) 2015/2369 z dnia 26.11.2015. w sprawie przyjęcia dziewiątego

zaktualizowanego wykazu terenów mających znaczenie dla Wspólnoty składających się na kontynentalny region biogeograficzny.

Przedmiotem ochrony na ww. obszarach są siedliska przyrodnicze, gatunki roślin, gatunki zwierząt innych niż ptaki oraz ich siedliska. Do najcenniejszych siedlisk przyrodniczych na terenie gminy, w ww. obszarach Natura 2000 należą m.in.: murawy kserotermiczne i ciepłolubne, zmiennowilgotne łąki trzęślicowe, niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie, górskie i nizinne torfowiska zasadowe o charakterze młak, turzycowisk i mechowisk, śródładowe słone łąki, pastwiska i szuwary. Na terenie obszaru Natura 200 są zlokalizowane cenne ze względów przyrodniczych: grądy, łągi, głównie wierzbowe, wierzbowo-topolowe i olszowe. Rośnie jęczyczka syberyjska, dziewięciślı popłocholistny. Żyją ptaki błotniak łąkowy, derkacz. Rozległy, zróżnicowany obszar stanowi najważniejszą w regionie ostoję dla dwóch gatunków motyli dziennych modraszek telejus, modraszek nausitous, występuje również czerwończyk nieparek.

6) jeden **użytek ekologiczny**: „Ostra Góra” w Skotnikach Małych;

7) jeden **rezerwat** -najmniejszy w województwie świętokrzyskim (0,52 ha) i jedyny w Polsce centralnej rezerwat „Rezerwat roślinności słonolubnej” w Owczarach, typu florystycznego - słonoroślowego. Utworzony został w 1959 r. w celu zachowania ze względów naukowych i dydaktycznych źródeł solankowych wraz z występującą w pobliżu florą i fauną halofitową.

Opisane formy ochrony przyrody przedstawia poniższa tabela:

Tabela nr 2. Obiekty przyrodnicze podlegające ochronie na terenie gminy Busko-Zdrój

Lp.	Forma ochrony	Nazwa	Podstawa prawna utworzenia	Opis
1	Park Krajobrazowy	Nadnidziański Park Krajobrazowy	Uchwała Nr XLIX/874/14 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 13 listopada 2014 r. w sprawie utworzenia Nadnidziańskiego Parku Krajobrazowego (Dz. Urz. Woj. Święt. z 2014 r. poz. 3148) uchwała nr XLVIII/676/18 sejmiku województwa świętokrzyskiego w sprawie zmiany uchwały sejmiku województwa świętokrzyskiego nr XLIX/874/14 z dnia 13 listopada 2014 r. w sprawie utworzenia nadnidziańskiego parku krajobrazowego z dnia 17 września 2018 r. (dz.urz.woj.święt. z 2018 r. poz. 3318)	Nadnidziański Park Krajobrazowy (NPK), zajmuje powierzchnię 22 888,6 ha, w tym w gminie Busko – Zdrój o pow. 47,8 ha. Celami ochrony parku są m. in. : - zachowanie cennych biocenoz z chronionymi i rzadkimi gatunkami flory, fauny i grzybów; - zachowanie różnorodności geologicznej; - racjonalne wykorzystanie zasobów złóż kopalin; - zachowanie naturalnych fragmentów ekosystemów wodnych i wodno - błotnych; - zachowanie populacji roślin, zwierząt i grzybów objętych ochroną gatunkową; - zachowanie siedlisk zagrożonych wyginięciem, rzadkich i chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów; - zachowanie układów i obiektów zabytkowych, a także miejsc pamięci narodowej; - preferowanie zabudowy nawiązującej do regionalnej tradycji i otaczającego krajobrazu; - zachowanie wartości historycznych, kulturowych i etnograficznych.

2	Park Krajobrazowy	Szaniecki Park Krajobrazowy	Uchwała Nr XLIX/875/14 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 13 listopada 2014 r. w sprawie utworzenia Szanieckiego Parku Krajobrazowego (Dz. Urz. Woj. Święt. z 2014 r. poz. 3149)	<p>Szaniecki Park Krajobrazowy” (SzPK), zajmuje powierzchnię 11 289,6 ha, w tym w gminie Busko-Zdrój pow. 7 017,0 ha. Celami ochrony parku są m. in. :</p> <ul style="list-style-type: none"> - zachowanie cennych biocenoz z chronionymi i rzadkimi gatunkami flory, fauny i grzybów; - zachowanie różnorodności geologicznej; - racjonalne wykorzystanie zasobów złóż kopalin; - zachowanie naturalnych fragmentów ekosystemów wodnych i wodno-błotnych; - zachowanie populacji roślin, zwierząt i grzybów objętych ochroną gatunkową; - zachowanie siedlisk zagrożonych wyginięciem, rzadkich i chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów; - zachowanie układów i obiektów zabytkowych, a także miejsc pamięci narodowej.
3	Obszar Chronionego Krajobrazu	Nadnidziański Obszar Chronionego Krajobrazu	Uchwała NR XLIX/882/14 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 13 listopada 2014 r. w sprawie Nadnidziańskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu (Dz. Urz. Woj. Święt. z 2014 r. poz. 3156)	<p>Nadnidziański Obszar Chronionego Krajobrazu (NOChK), położony na terenie otuliny Nadnidziańskiego Parku Krajobrazowego zajmuje powierzchnię 26 312 ha, w tym w gminie Busko-Zdrój obszar 3 471 ha.</p> <p>Tereny te obejmuje się ochroną ze względu na :</p> <ul style="list-style-type: none"> - ochronę dużych kompleksów leśnych dla zachowania różnorodności biologicznej lasu; - szczególną ochronę ekosystemów i wyjątkowo cennych krajobrazów; - zachowanie naturalnych stanowisk roślinności kserotermicznej i halofitowej; - zachowanie naturalnych fragmentów obszarów wodnych i wodno-błotnych; - zachowanie tworów i składników przyrody nieożywionej.
4	Obszar Chronionego Krajobrazu	Szaniecki Obszar Chronionego Krajobrazu	Uchwała Nr XLIX/883/14 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 13 listopada 2014 r. w sprawie Szanieckiego Obszaru Chronionego Krajobrazu (Dz. Urz. Woj. Święt. z 2014 r. poz. 3157)	<p>Szaniecki Obszar Chronionego Krajobrazu (SzOChK), położony na terenie otuliny Szanieckiego Parku Krajobrazowego zajmuje powierzchnię 13 757 ha, w tym w gminie Busko-Zdrój pow. 7 430 ha.</p> <p>Tereny te obejmuje się ochroną ze względu na:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ochronę dużych kompleksów leśnych; - szczególną ochronę ekosystemów i wyjątkowo cennych krajobrazów; - zachowanie naturalnych stanowisk roślinności kserotermicznej i halofitowej; - zachowanie naturalnych fragmentów obszarów wodnych i wodno-błotnych.
5	Obszar Chronionego Krajobrazu	Solecko-Pacanowski Obszar Chronionego Krajobrazu	Uchwała Nr XXXV/621/13 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 23 września 2013 r. dotycząca wyznaczenia Solecko-Pacanowskiego Obszaru Chronionego (Dz. Urz. Woj. Święt. poz. 3313)	<p>„Solecko-Pacanowski Obszar Chronionego Krajobrazu” (S-POChK), obejmuje powierzchnię 47 347 ha, w tym w gminie Busko-Zdrój pow. 4 172 ha. Cele działania na terenie Obszaru w zakresie czynnej ochrony ekosystemów to m. in.: - zachowanie i ochrona zbiorników wód powierzchniowych naturalnych i sztucznych; - zachowanie śródpolnych i śródleśnych torfowisk, terenów podmokłych, oczek wodnych, polan, wrzosowisk, muraw; - utrzymanie ciągłości i trwałości ekosystemów leśnych; - zachowanie i ewentualne odtwarzanie lokalnych i regionalnych korytarzy ekologicznych; - ochrona stanowisk chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów.</p>

6	Obszar Chronionego Krajobrazu	Chmielnicko-Szydłowski Obszar Chronionego Krajobrazu	Uchwała Nr XXV/620/13 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 23 września 2013 r. dotycząca wyznaczenia Chmielnicko-Szydłowskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu (<u>Dz. Urz. Woj. Święt. z 2013 r. poz. 3312</u>)	„Chmielnicko-Szydłowski Obszar Chronionego Krajobrazu” (Ch-SzOChK), obejmuje powierzchnię 60 733 ha, w tym w gminie Busko-Zdrój o pow. 1 396 ha. Działanie na terenie Obszaru dotyczy m. in. : - zachowania i ochrony zbiorników wód powierzchniowych naturalnych i sztucznych; - zachowania śródpolnych i śródleśnych torfowisk, terenów podmokłych, oczek wodnych, polan, wrzosowisk, muraw, niedopuszczenie do ich uproduktywienia lub też sukcesji; - utrzymania ciągłości i trwałości ekosystemów leśnych; - zachowania i ewentualne odtwarzania lokalnych i regionalnych korytarzy ekologicznych; - ochrona stanowisk chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów; - szczególna ochrona ekosystemów i krajobrazów wyjątkowo cennych, poprzez uznawanie ich za rezerваты przyrody, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe i użytki ekologiczne.
7	Pomnik przyrody	Pojedyncze drzewa : „Sosna Pospolita” w Welczu; „Ryszard” dęb szypułkowy w Busku-Zdroju	Uchwała Nr XXX/345/2002 Rady Miejskiej w Busku-Zdroju z dnia 10.10.2002r. w sprawie uznania za pomnik przyrody sosnę pospolitą w Welczu. Uchwała Nr XXX/375/2013 Rady Miejskiej w Busku-Zdroju z dnia 20.06.2013 r. w sprawie ustanowienia pomnika przyrody na terenie miasta Busko-Zdrój	Pomnik przyrody ożywionej - „Sosna Pospolita” o obwodzie pnia ok. 200 cm i wysokości 20m, rosnąca w msc. Welcz na działce oznaczonej nr ewid. 627. Pomnik przyrody - drzewo gatunku dęb szypułkowy (Quercus robur L.), o nazwie „Ryszard”, obwód pnia 355 cm, wysokość 32m, rosnące na działce nr 93/3 obr.13 w Busku-Zdroju.
8	Pomnik przyrody	Grupy drzew: „Trzy Dęby Szypułkowe” w Kamedułach	Uchwała Nr XXVIII/329/2002 Rady Miejskiej w Busku-Zdroju z dnia 25. 06. 2002r. w sprawie uznania za pomnik przyrody trzech dębów szypułkowych w Kamedułach.	Pomnik przyrody ożywionej „Trzy dęby szypułkowe” (Quercus robur) o obwodach pni 280 cm, 320 cm, 340 cm, rosnące w miejscowości Kameduły, na działkach oznaczonych nr ewid. 161 i 162.
9	Pomnik przyrody	Skalki: Odslonięcie geologiczne w Siesławicach	Zarządzenie Nr 23/87 Wojewody Kieleckiego z dnia 2 października 1987 r. w sprawie uznania za pomnik przyrody. Uchwała Nr XXVIII/331/2002 Rady Miejskiej w Busku-Zdroju z dnia 25.06.2002 r.	Odslonięcie geologiczne stanowiące północną ścianę wyrobiska o długości 70 m i wysokości 5m. Widoczna jest środkowa część profilu serii gipsowej badenu (trzeciorzęd). Uskoki i leje krasowe wypełnione są brekcją gipsowo ilastą. W szczelinach spękań tkwią bloki (o średnicy do 30 cm) wapieni pogipsowych,„

10	Pomnik przyrody	Odsłonięcie geologiczne – Zimne Wody” w Busku-Zdroju.	Zarządzenie Nr 23/87 Wojewody Kieleckiego z dnia 2 października 1987 r. w sprawie uznania za pomnik przyrody. Uchwała Nr XXVIII/332/2002 Rady Miejskiej w Busku-Zdroju z dnia 25.06.2002r. w sprawie uznania za pomnik przyrody „Odsłonięcie geologiczne – Zimne Wody” w Busku-Zdroju. (Dz. Urz. Woj. Świąt. Nr 182, poz. 2302)	Twór przyrody nieożywionej „Odsłonięcie geologiczne – Zimne Wody” znajduje się w Busku-Zdroju koło msc. Łagiewniki, na działce oznaczonej numerem ewidencyjnym 17 w Busku-Zdroju. Ma ono formę progu skalnego o wysokości 5 m. W dolnej części, na długości 8 m i wysokości 3,5 m, odsłaniają się wielkokrystaliczne gipsy szklicowe wykształcone w formie „jaskółczych ogonów”.
11	Pomnik przyrody	Odsłonięcie geologiczne – (próg skalny) w Busku - Zdroju.	Zarządzenie Nr 23/87 Wojewody Kieleckiego z dnia 02. 10. 1987 r. w sprawie uznania za pomniki przyrody. (Dz. Urz. Woj. Kieleckiego Nr 19, poz. 223); Rozporządzenie Nr 6/94 Wojewody Kieleckiego z dnia 20. 06. 1994 r. zmieniające zarządzenie w sprawie uznania za pomniki przyrody (Dz. Urz. Woj. Kiel. Nr 8, poz. 54 z dn.30.08.1994 r.); Rozporządzenie Nr 7/94 Wojewody Kieleckiego z dnia 04. 08. 1994 r. zmieniające zarządzenie w sprawie uznania za pomniki przyrody (Dz.Urz.Woj.Kieleckiego Nr 8, poz. 55, z dn. 30.08.1994 r.); Rozporządzenie Nr 276/2001 Wojewody Świętokrzyskiego z dnia 09. 08. 2001 r. zmieniające zarządzenia i rozporządzenia w sprawie uznania za pomniki przyrody (Dz. Urz. Woj. Świąt. Nr 85, poz. 987 z dn. 16. 08. 2001 r.)	Odsłonięcie geologiczne – stanowiące próg skalny w górnej części wzniesienia o długości 12 m i wysokości 4 m, zbudowany z gipsów wielkokrystalicznych, tzw. Szklicowych, w skarpie ciągnącej się na zachód od Łagiewnik, za sadem, ok.. 200 m na północ od drogi polnej Busko-Zdrój - Łagiewniki i ok.. 1 km od drogi Busko-Zdrój - Kielce w kierunku wschodnim. Odsłonięcie geologiczne znajduje się na działce nr ewid. 17 w obr. 5 w Busku-Zdroju.
12	Użytek ekologiczny	„Ostra Góra” w Skotnikach Małych	Uchwała Nr XXVIII/330/2002 Rady Miejskiej w Busku Zdroju z dnia 25 czerwca 2002 r. w sprawie uznania za użytek ekologiczny wzgórze „Ostra Góra” w Skotnikach Małych (Dz. Urz. Woj. Świąt. Nr 182 poz. 2300).	Użytek ekologiczny o powierzchni 1,5 ha zlokalizowany w miejscowości Skotniki Małe, na działce oznaczonej nr 6, stanowiącej własność Wspólnoty Wsi Skotniki Małe. Obejmuje on fragment wzniesienia z dobrze wykształconą roślinnością kserotermiczną.
13	Stanowisko dokumentacyjne	Ściana łomu w Młynach	Rozporządzenie Nr 17/2002 Wojewody Świętokrzyskiego z dnia 19 lutego 2002 r. w sprawie uznania za stanowiska dokumentacyjne. (Dz. Urz. Woj. Świąt. Nr 23 poz. 289)	Ściana tomiku odsłaniająca przekątnie warstwowanie bloki skalne, o wysokości ok. 4 m, położona w miejscowości Młyny na działce nr 152 stanowiącej własność gminy Busko-Zdrój.

14	Stanowisko dokumentacyjne	Profil wapienny „Zajęcza Góra” w Skotnikach Małych	Rozporządzenie Nr 17/2002 Wojewody Świętokrzyskiego z dnia 19 lutego 2002 r. w sprawie uznania za stanowiska dokumentacyjne. (Dz. Urz. Woj. Święt. Nr 23 poz. 289)	Profil wapienny z gładzowiskiem w miejscu byłego kamieniołomu, o powierzchni 11,19 ha położony w miejscowości Skotniki Małe na działkach nr 225 i 237 stanowiących własność gminy Busko-Zdrój.
15	Rezerwat przyrody	Rezerwat „OWCZARY” „Rezerwat roślinności słonolubnej” w Owczarach	Zarządzenie Nr 144 Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 5 maja 1959 r. w sprawie uznania za rezerwat przyrody (MP Nr 53 z 12 czerwca 1959 r., poz.254). Obwieszczenie Woj. Święt. z 15.10.2001 r. (Dz. Urz. Woj. Święt. Nr 107 poz. 1270) 2) Zarządzenie Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Kielcach z dnia 30 kwietnia 2015r. w sprawie rezerwatu „Owczary” (Dz. Urz. Woj. Święt. poz.1536 z dn. 05.05.2015r.)	Rezerwat o powierzchni 0,56 ha zlokalizowany w miejscowości Owczary, na działce oznaczonej nr ewid. 99/3 stanowiącej własność Gminy Busko-Zdrój. Położony jest w kotlinowatym zagłębieniu wśród pól. Specyfika terenu związana z występowaniem słanego bagna, zdecydowała o rozwoju charakterystycznej dla tego rodzaju siedliska roślinności słonolubnej.
16	Obszary Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000	Obszar Specjalnej Ochrony „Dolina Nidy” kod obszaru PLB260001	Rozporządzenie Ministra z dnia 12.01.2011 r. w sprawie obszarów specjalnej ochrony ptaków (Dz.U. Nr 25 z 2011r. poz. 133).	Obszar specjalnej ochrony ptaków wyznaczony - obejmuje obszar 19 956,1 ha położony w województwie świętokrzyskim, w tym na terenie gminy: Busko-Zdrój - 7,5ha.
		Specjalny obszar ochrony siedlisk Ostoja Nidziańska PLH260003	Obszar mający znaczenie dla Wspólnoty – Decyzja wykonawcza Komisji (UE) 2015/2369 z dnia 26.11.2015. w sprawie przyjęcia dziewiątego zaktualizowanego wykazu terenów mających znaczenie dla Wspólnoty składających się na kontynentalny region biogeograficzny.	Obejmuje obszar 26 515,64 ha, położony w województwie świętokrzyskim, w tym na terenie gminy Busko-Zdrój 570,98ha
		Specjalny obszar ochrony siedlisk Ostoja Szaniecko-Solecka (PLH260034)	Obszar mający znaczenie dla Wspólnoty – Decyzja wykonawcza Komisji (UE) 2015/2369 z dnia 26.11.2015. w sprawie przyjęcia dziewiątego zaktualizowanego wykazu terenów mających znaczenie dla Wspólnoty składających się na kontynentalny region biogeograficzny.	Obejmuje obszar 8072,86 ha, położony w województwie świętokrzyskim, w tym na terenie gminy Busko-Zdrój 2 993,28 ha

2. Założenia przestrzenne

Wśród nich do najcenniejszych należą:

1) Układ urbanistyczny - datowanie: 1180 r.

Stare miasto usytuowane jest na wzgórzu. Uzdrowisko mieści się w parku, ok. 1 km na płd. od miasta, w dolinie otoczonej z trzech stron wzniesieniami. Na płd. od parku zdrojowego, na zalesionej górze przeciwległej do starego miasta znajduje się szpital dziecięcy Górka.

Główna część historycznego układu przestrzennego jest zbliżona w planie do litery T. Rynek i zespół staromiejski usytuowane są na skrzyżowaniu ramion tej litery, stare przedmieścia ciągną się w kierunku Pińczowa i Stopnicy jako poziome ramiona, zaś uzdrowisko wraz z parkiem i szpitalem Górka są na osi pionowej. Również powojenna zabudowa i system nowych ulic i osiedli wpisuje się w ten plan. Znacznie rozszerzyły obszar miasta przyłączona wieś Nadole i zespoły domów jednorodzinnych. Plan oparty jest na prostopadłej sieci ulic z odstępstwami, które wynikają z tradycyjnych przebiegów dróg lokalnych oraz z ukształtowania terenu. Najstarszą częścią jest stare miasto, położone obok wsi będącej na prawie polskim. Posiada ono plan typowy dla układów lokacyjnych o zach. proweniencji, tj. prostokątny rynek, zwarta zabudowa, ulice wybiegające z narożników oraz w środku pierzei płn. W okolicach płn.- zach. narożnika znajduje się kościół parafialny, d. klasztorny. Osią, która łączy stare miasto z uzdrowiskiem jest szeroka aleja, która wybiega z płd. - wsch. narożnika rynku na płd. Ważną częścią planu jest zorganizowana zieleń. W XIX w. na terenie rynku posadzono karłowate drzewa. Rozległe dzielnice mieszkaniowe, usytuowane na wzgórzu, osiedla bloków mieszkalnych i duże obszary willowe zakłóciły znacznie organizację układu. Nieczytelne są dawne dominanty starych kościołów - Norbertanek i św. Leonarda. Nowe kościoły, które powstały przy ulicach Waryńskiego i Wyszyńskiego, pomimo że położone są na skraju miasta, wysunięte na pierwszy plan zabudowy są niewidoczne w rozciągniętej, nierównoważonej przestrzeni. Miasto nie posiada świeckiej dominanty - nie posiada ratusza. Część zdrojowa, zgodnie z zasadami przestrzegany w kurortach jest tak skonstruowana, aby architektura nie dominowała nad przyrodą. Od strony płd. - od wjazdu z Wiślicy, dominantę stanowi bryła szpitala dziecięcego Górka. Gorzej wygląda sytuacja od strony płd. - wlot od Nowego Korczyna ul. Grotta, gdzie bloki zakłócają krajobraz. Zdominowana sylweta nowego osiedlowego kościoła przy ul. Wyszyńskiego o ładnej, współczesnej bryle jest nieczytelna na tle białych ścian blokowiska.

Wnętrze krajobrazowe Buska - Zdrój podzielone jest na dwie główne kategorie - miasteczkowe i uzdrowiskowe. Połączone są one aleją zdrojową, obecnie al. Mickiewicza, która jest najważniejszym wnętrzem krajobrazowym miasta. Została ona uformowana w 1833 r., jako obszerny bulwar, obsadzony małymi drzewkami. Natomiast w 2 poł. XX w. nazywana była jako szeroka aleja topolowa, z wolnostojącą, ciekawą zabudową. Obecnie aleja ta straciła swój urok przez współczesną zabudowę mieszkaniową. Od XIX w. rynek

obsadzony we wnętrzu drzewami, z charakterystycznymi małymi, parterowymi domkami o dworkowej architekturze, dziś również stracił swój charakter. W pierzejach rynku zbudowane zostały nowe, za wysokie budynki plombowe.

Tylko w nielicznych fragmentach ulic miasta widoczna jest kontynuacja tradycyjna zabudowa dawnego Buska - Zdrój, czyli parterowych domków i małych kamieniczek oraz stylowych willi zdrojowych. Wszelkie wolne przestrzenie pomiędzy dawną zabudową wypełniono wielką, modernistyczną zabudową o formach sprzecznych z wszelkimi kompozycjami urbanistycznymi. Jedynie na krótkich odcinkach ul. Bohaterów Warszawy, fragmenty ul. Kilińskiego, płn. odcinek al. Mickiewicza, zach. fragment ul. Kościuszki zachowały się relikty dawnej zabudowy. Na uwagę zasługują walory ul. Starkiewicza (tzw. Kolonia Górka) oraz ul. 1 Maja na odcinku równoległym do parku zdrojowego.

Tradycyjna zabudowa Buska - Zdrój była przez długi czas drewniana. W latach 30 - tych XIX w. na 106 domów, tylko 4 były murowane, w latach 80 - tych XIX w. na 193 domy tylko 21 było murowanych. Część domów drewnianych pokryta była tynkiem. W trwałej, murowanej konstrukcji, wzniesiono kościół parafialny, budynku klasztoru, bożnicę oraz większość budowli uzdrowiska. Dachy wykonywano w konstrukcji drewnianej. W przeszłości dach kryty był gontem. Ze względu na przepisy wymagały pokryć dachowych ogniotrwałych, tj. blachę, niekiedy dachówkę ceramiczną. Nieznaczna część drewnianej zabudowy mieszczańskiej i pensjonatowej zachowała się jako relikty dawnej zabudowy. Jeszcze w latach 50 - tych XX w. było ich znacznie więcej. Obecnie wznosi się budowle w technologiach współczesnych - trwałych (betonowe, żelbetowe, murowane z pustaków, itp.). Stosuje się pokrycie dachów blachą, dachówką, eternitem i współczesnymi materiałami dachówko podobnymi. Nawierzchnie głównych dróg jezdnych i chodników były w XIX w. brukowane, natomiast drogi spacerowe były wykonane z tłuczonych kamieni pokrytych warstwą żwiru. Obecnie kryte powierzchnią bitumiczną.

Historyczny układ został zatarty. Miasto i uzdrowisko, które kiedyś stanowiły dwa odrębne organizmy, obecnie zlały się w jedną całość przez rozległą nową zabudowę.

2) Zespoły uzdrowiskowe i sanatoryjne

- Park zdrojowy w zespole uzdrowiskowym, Busko – Zdrój;
- Łazienki (sanatorium „Marconi”) w zespole uzdrowiskowym w Busku – Zdroju;
- Kompleks sanatoryjny „Mikołaj” dawny zespół szpitalny św. Mikołaja;
- Pawilony południowy i północny - sanatorium nr 2 (dawny szpital św. Mikołaja), ul. 1 Maja 3 w Busku – Zdroju;
- Pawilon wschodni - sanatorium nr 2 (dawny szpital św. Mikołaja), ul. 1 Maja 3 w Busku – Zdroju.

Na uwagę zasługują Łazienki (sanatorium „Marconi”) w zespole uzdrowiskowym w Busku – Zdroju:

Zdjęcie nr 5. Łazienki (sanatorium „Marconi”) w zespole uzdrowiskowym w Busku – Zdroju

Datowanie: 1836 r.

Budynek sanatorium, wzorowany na starorzemskich obiektach użyteczności publicznej, wzniesiony jest na rzucie litery C z dodatkowym pawilonem od pld. Składa się z wysokiego korpusu z ryzalitowo wysuniętym czołem od pln. i wydłużonym pawilonem od pld., dwóch dwukondygnacyjnych skrzydeł bocznych poprzedzonych kolumnadami dźwigającymi tarasy i prostopadłych dwukondygnacyjnych oficyn - w narożach. Otwarty arkadowo ryzalit frontowy poprzedzony jest kolumnami korynckimi dźwigającymi pełne belkowanie z wyładowanym gzymsem na kroksztynach, tworzące balustradę tarasu mieszczącego się na ryzalicie. W pijalni wód mineralnych - kolumny z głowicami korynckimi, przy wejściu do sali koncertowej - gipsowe posągi Orfeusza i Eurydyki, w jej wnętrzu, pomiędzy lustrami, na kolumnach - popiersia bogów rzymskich, lekarzy i filozofów greckich. Na głowicach kolumn dawny symbol uzdrowiska - delfiny.

3) Zespoły dworskie

- Zespół dworski, Radzanów;
- Dwór w zespole, Radzanów;
- Zespół dworski, Szaniec;
- Dwór w zespole, Szaniec;
- Dwór, Widuchowa.

4) Zabudowa mieszkalna i sanatoryjna

- Willa „Bristol”, ul. 1 Maja 1 w Busko – Zdroju;
- Willa „Oblęgorek”, ul. 1 Maja 19 w Busku – Zdroju;
- Willa „Zielona”, ul. 1 Maja 39 w Busku – Zdroju;
- Willa „Bagatela Mała”, ul. 1 Maja 15 w Busku – Zdroju;
- Willa „Derśław”, al. Mickiewicza 18 w Busku - Zdroju
- Dom, ul. Bohaterów Warszawy 4 w Busku – Zdroju;

- Dom, ul. Bohaterów Warszawy 6 w Busku – Zdroju;
- Dom, pl. Zwycięstwa 10 w Busku – Zdroju;
- Dom, pl. Zwycięstwa 27 w Busku – Zdroju.

5) Obiekty sakralne - kościoły, kaplice

- Kaplica pw. św. Anny w parku zdrojowym, Busko – Zdrój;
- Zespół klasztorny Norbertanek, ul. Bohaterów Warszawy 8, ul. Sądowa 5, 7 w Busku – Zdroju;
  - Klasztor w zespole klasztornym norbertanek, ul. Bohaterów Warszawy 8/ Sądowa 1 w Busku – Zdroju;
  - Kościół parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w zespole klasztornym norbertanek, ul. Bohaterów Warszawy 8 w Busku – Zdroju;
- Zespół kościoła cmentarnego pw. św. Leonarda w Busku – Zdroju;
  - Kościół cmentarny pw. św. Leonarda, ul. Bohaterów Warszawy w Busku – Zdroju;
- Kościół filialny pw. św. Stanisława, Chotelek;
- Zespół kościoła parafialnego pw. św. Marii Magdaleny, Dobrowoda;
  - Kościół parafialny pw. św. Marii Magdaleny w zespole, Dobrowoda;
  - Dzwonnica w zespole kościoła parafialnego pw. św. Marii Magdaleny, Dobrowoda;
- Zespół kościoła parafialnego pw. św. Wojciecha, Janina;
  - Kościół parafialny pw. św. Wojciecha w zespole, Janina;
  - Dzwonnica w zespole kościoła parafialnego pw. św. Wojciecha, Janina;
- Zespół kościelny, Szaniec;
  - Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP, Szaniec;
  - Dzwonnica w zespole kościelnym pw. Wniebowzięcia NMP, Szaniec;
  - Kaplica cmentarna na cmentarzu parafialnym, Szaniec;
  - Kaplica pw. św. Antoniego w zespole kościelnym, Szaniec;
- Kościół parafialny pw. św. Jakuba St. Apostoła, Szczaworyż;
  - Plebania, ob. kaplica przedpogrzebowa w zespole kościoła parafialnego pw. św. Jakuba Apostoła, Szczaworyż;
- Kościół filialny pw. NMP, ob. kaplica pw. Matki Boskiej Anielskiej, Widuchowa;
- Zbór protestancki (ariański), Pęczelice;
- Synagoga, ob. dom towarowy, ul. Partyzantów 6 w Busku – Zdroju.

Wśród nich na uwagę zasługuje:

Kościół cmentarny pw. św. Leonarda, ul. Bohaterów Warszawy w Busku – Zdroju

Zdjęcie nr 6. Kościół cmentarny pw. św. Leonarda, ul. Bohaterów Warszawy w Busku – Zdroju

Datowanie: 1699 r.

Obecny kościół wzniesiono w 1699 r. (data na drzwiach w wejściu do nawy oraz na belce tęczowej). Kościół z drewna modrzewiowego, na podmurówce kamiennej, wyrównanej zaprawą cementową. Zrębowo - słupowa konstrukcja ścian od zewnątrz podwójnie szalowana deskami w układzie pionowym. Kruchta deskowana także wewnątrz. Narożniki nawy, prezbiterium, zakrystii wzmocnione lisicami. Stropy belkowe z deskowanym pułapem. Więźba o konstrukcji storczykowej. Dachy kryte świerkowym gontem. W latach 1939 - 1945 kościół został uszkodzony. Kościół należy do najcenniejszych zabytków architektury drewnianej powiatu buskiego.

6) Obiekty sakralne - cmentarze

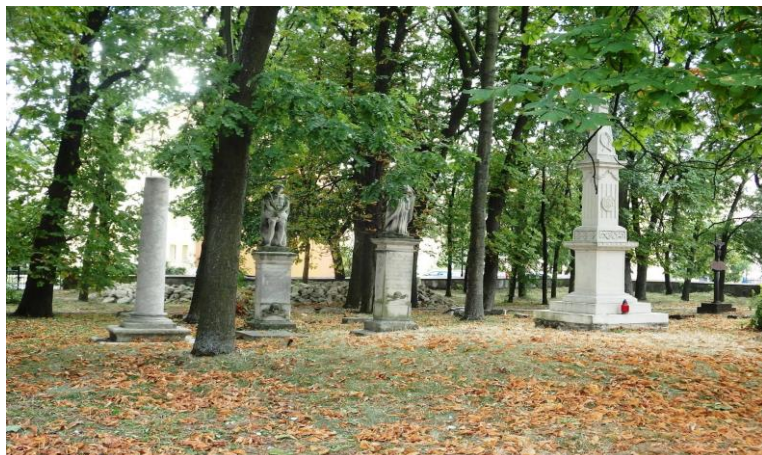
Na terenie gminy Busko-Zdrój znajdują się cmentarze grzebalne parafii w: Dobrowodzie, Szańcu, Szczaworyżu, Janinie i inne np. cmentarz żołnierzy września 1939 w Szczaworyżu.

Na terenie miasta Busko-Zdrój znajdują się następujące cmentarze:

- 2 cmentarze grzebalne: parafialny przy ul. Langiewicza 1 poł. XIX w. - XX w. i komunalny przy ul. Szanieckiej,
- dawny cmentarz żydowski, ul. Widuchowska, 2 poł. XIX w.,
- cmentarz z I wojny światowej, ul. Prusa, lata 1914 – 1915,
- cmentarz epidemiczny, ul. Langiewicza, lata 1882 – 1894,
- teren starego cmentarza grzebalnego otaczającego kościół św. Leonarda.

Wśród nich najcenniejszy jest :

Teren starego cmentarza otaczającego kościół św. Leonarda w Busku – Zdroju

Zdjęcie nr 7. Teren starego cmentarza otaczającego kościół św. Leonarda w zespole w Busku – Zdroju

Datowanie: k. XVII w., od poł. XVIII w. funkcja cmentarza parafialnego

Na cmentarzu zachowało się kilka różnych typów nagrobków z lat 1819 - 1892, w formie krzyży (kamiennych i żeliwnych), pełnowymiarowych figur (Chrystus Nazareński, Matka Boska), kolumny oplecionej wicią roślinną, tablic epitafijnych z inskrypcjami. Większość pochówków znajdowała się w pld. i pld. - zach. części cmentarza, w sąsiedztwie kościółka (nagromadzenie nagrobków figuralnych, płyt nagrobnych, mogił oraz innych elementów grobów). Obok kościoła znajduje się kwatera z grobem Rzewuskich z oryginalną tablicą umieszczoną na klasycystycznej steli. Przy kościele św. Leonarda znajduje się Lapidarium.

7) Obiekty małej architektury sakralnej

Na obszarze miasta i gminy Busko-Zdrój znajduje się wiele obiektów kultu religijnego w postaci przydrożnych krzyży, kapliczek i figur świętych. Większość z nich ma conajmniej stuletnią metrykę. Są one wykonane z kamienia piaskowego (na dwustopniowej bazie, postument, na nim krzyż). Spotykamy też warianty na kolumnie z rzeźbą świętego lub pełnopostaciowe figury. Poniżej wykaz obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków:

Tabela nr 3. Figury, kapliczki, krzyże przydrożne i nagrobki w gminie Busko - Zdrój

Lp.	Nazwa zabytku
1	Baranów kapliczka, XVIII w.
2	Bilczów - figura św. Rocha, k. XVIII w.
3	Bilczów - krzyż przydrożny, 1858 r.
4	Bronina - figura NMP Niepokalanie Poczętej, 1821 r.
5	Bronina - figura św. Stanisława, pocz. XIX w.
6	Busko - Zdrój, zespół kościoła parafialnego pw. Niepokalanego Poczęcia NMP - figura Chrystusa Miłościwego Serca na cmentarzu przykościelnym, 1934 r.
7	Busko - Zdrój, zespół kościoła parafialnego pw. Niepokalanego Poczęcia NMP- figura NMP na cmentarzu przykościelnym, 1738 r.

8	Busko - Zdrój, zespół kościoła św. Leonarda - nagrobek Pawła Sołtyka na cmentarzu przykościelnym, 1829 r.
9	Busko - Zdrój, zespół kościoła św. Leonarda - kamienna kolumna z motywem wici roślinnej z przełomu XVII/XVIII w.
10	Busko - Zdrój, al. Mickiewicza - figura św. Jana Nepomucena, 1925 r.
11	Busko - Zdrój, ul. Partyzantów - figura św. Antoniego, 1823 r.
12	Dobrowoda - kapliczka przydrożna w pobliżu kościoła po stronie zachodniej, 1605 r.
13	Dobrowoda - zespół kościoła parafialnego - figura przydrożna św. Jana Nepomucena na cmentarzu przykościelnym, 2 poł. XVIII w.
14	Galów - figura św. Jana Nepomucena, 1860 r.
15	Galów - krzyż przydrożny, 1922 r.
16	Janina - figura św. Jana Nepomucena, 2 poł. XVIII w.
17	Janina - figura św. Tekli, zapewne XVIII w.
18	Kotki - figura św. Tekli, XVIII w.
19	Młyny - figura Anioła Stróża, 1807 r.
20	Młyny - figura św. Antoniego, lata 1817 - 1827
21	Młyny - figura św. Sebastiana, 1808 r.
22	Młyny - krzyż żeliwny, 1862 r.
23	Olganów - krzyż przydrożny, XIX/XX w.
24	Pęczelice - figura Chrystusa Miłosiernego, początek XIX w., odnowiona 1874 r.
25	Szaniec - figura NMP Niepokalanie Poczętej, 1796 r., odnowiona 1896 r.
26	Szaniec - figura św. Floriana, 2 połowa XVIII w.
27	Szaniec - figura św. Judy Tadeusza, 1818 r.
28	Szaniec - figura św. Jana Nepomucena, 1810 r.
29	Szaniec - figura św. Tekli, 1823 r.
30	Wełecz - krucyfiks z rzeźbami Matki Boskiej i św. Jana (na kaneluowanym trzonie), 1 poł. XIX w.
31	Wełecz - figura św. Pawła, 1840 r.
32	Widuchowa - figura Chrystusa Frasobliwego, XVIII w.
33	Widuchowa - kapliczka przydrożna, XVI/ XVII w.
34	Wolica - kapliczka przydrożna, początek XVII w.
35	Żerniki Górne - figura Chrystusa Frasobliwego na kolumnie, 1726 r.
36	Żerniki Górne - figura św. Jana Nepomucena, 1741 r.

8) Miejsca pamięci narodowej

Historia gminy Busko-Zdrój naznaczona jest wieloma wydarzeniami historycznymi świadczącymi o czynnym udziale jej mieszkańców w walkach o wolność i niepodległość, które zostały upamiętnione pomnikami, kopcami czy mogiłami. Są one poświęcone głównie powstańcom, żołnierzom Wojska Polskiego i Armii Krajowej, ofiarom terroru oraz osobom zasłużonym. Świadectwem tego są miejsca pamięci narodowej.

Miejsca pamięci narodowej – to zgodnie z art. 2 projektu Ustawy o miejscach pamięci narodowej przygotowanej przez grupę posłów w grudniu 2007 r. – „grób lub cmentarz wojenny, nieruchomość lub obiekt budowlany albo jego pozostałości, upamiętniające postaci lub wydarzenia znaczące dla Narodu i Państwa Polskiego, a w szczególności pomnik, krzyż przydrożny, kapliczka, kopiec, a także inny obiekt lub przedmiot związany z wydarzeniami lub postaciami znaczącymi dla dziedzictwa Narodu i Państwa Polskiego, a w szczególności tablica pamiątkowa”.

Najważniejsze miejsca pamięci narodowej na terenie gminy Busko-Zdrój to:

Busko-Zdrój

Mogiła powstańców styczniowych

Cmentarz w Busku-Zdroju powstał ok. 1860 r. Wśród historycznych mogił wyróżnia się kwatery powstańców styczniowych poległych w bitwie pod Grochowiskami w 1863 r. wśród nich Aleksander Uchnast. W pobliżu mogiły powstańczej znajduje się grób Wojtka Belona, poety, pieśniarza, założyciela i lidera zespołu Wolna Grupa Bukowina.

Busko-Zdrój

Pomnik ku czci żołnierzy Batalionów Chłopskich

Z inicjatywy społeczeństwa powstał w 2000 roku pomnik ku czci żołnierzy Batalionów Chłopskich. Usytuowano go na skwerku alei Adama Mickiewicza, tuż przy dawnej willi „Polonia”, gdzie w okresie okupacji był komisariat gestapo, a podziemiach więzienie.

Busko-Zdrój

Pomnik Tadeusza Kościuszki

Przed budynkiem LO w Busku Zdroju, przy Alei Mickiewicza, na niewielkim podwyższeniu, stoi pomnik Tadeusza Kościuszki. Powstał w 1946 roku, a wykonał go J. Szostakiewicz. Monument ma kształt prostokątnej kolumny, z boku wieńczą ją wyprostowane kossy, na środku zaś usytuowana jest statua Tadeusza Kościuszki. Właśnie sylwetka Naczelnika to część „starego” pomnika, który stanął w Busku w 1925 roku, a wykonany był przez łódzkiego rzeźbiarza Władysława Czaplńskiego. Niestety, pomnik zdewastowany został przez hitlerowskich oprawców w okresie II wojny światowej. Statua Kościuszki przetrwała ukryta przez jednego z mieszkańców miasta. Obecnie pomnik wygląda bardzo ładnie, ostatnio odrestaurowany.

Busko-Zdrój

Pomnik księcia Leszka Czarnego

U stóp Byczej Góry, od strony deptaku – alei Mickiewicza, znajduje się pomnik księcia Leszka Czarnego, który w 1287 r. nadał Busku prawa miejskie.

Bronina

Pomnik żołnierzy poległych w bitwie we wrześniu 1939 r.

Wieś Bronina słynie z rozegranej tutaj we wrześniu 1939 r. bitwy, uważanej – obok stoczonej w tym samym czasie bitwy pod Iłżą – za największe starcie zbrojne września 1939 r. na terenie ówczesnego województwa kieleckiego.

Ponadto w Broninie znajdują się: tablica, armata i tarcze upamiętniające bitwę z września 1939 r.

Bronina

Pomnik Bohaterów Września 1939 - odsłonięty w 80-tą rocznicę bitwy pod Broniną

Pomnik, na wysokim kamiennym cokole wieńczy duży srebrny orzeł z rozportartymi do lotu skrzydłami. Na ścianach bloku umiejscowione są znaki pułków walczących w tej bitwie, w dolnej części umieszczone są – tablice – pierwsza - poświęcona żołnierzom, którzy zginęli w 1939 roku, druga - z opisem bitwy, trzecia - z nazwiskami tych, którzy zostali spaleni żywcem przez Niemców 10 września 1939 roku.

Szczaworyż

Pomnik „Schody do nieba” i mogiły żołnierzy poległych w bitwie pod Broniną 9 września 1939 r. - na cmentarzu parafialnym w Szczaworyżu

Po wojnie żołnierską mogiłę przekształcono w miejsce pamięci nazwane „Schodami do nieba”. Składa się ono z nasuniętych na siebie 17 płyt wykonanych z czerwonego piaskowca, położonych przy prowadzącej w górę zbocza głównej alei cmentarza. Autorem założenia jest Leszek Kurzeja.

Kameduły

Pomnik bohaterów powstania styczniowego

Na terenie poklasztornym znajduje się pomnik z 1916 r. poświęcony powstańcom styczniowym poległym w bitwie pod pobliskimi Grochowiskami 18 marca 1863 r.

Welecz

„Sosna Pospolita” - Pomnik przyrody

Teren wokół sosny, która jest pomnikiem przyrody, to również miejsce pamięci narodowej. W latach 1939-1944 Niemcy dokonywali tutaj masowych egzekucji. Rozstrzelano tu ok. 200 osób z aresztów gestapo w Busku-Zdroju, w Kielcach oraz z więzienia w Pińczowie. Tylko część z nich ekshumowano. Pozostali spoczywają tu po dziś dzień.

Celem ochrony miejsc pamięci jest zachowanie wszelkich śladów i utrwalenie znaczących dla tożsamości narodowej wydarzeń, faktów, postaci z dziejów państwa i narodu polskiego, walk o zjednoczenie i niepodległość ze szczególnym uwzględnieniem celów wychowawczych i edukacyjnych, tak aby służyły popularyzacji wiedzy o dokonaniach Polaków, stanowiły trwałe elementy tożsamości narodowej i składnik współczesnego życia. Miejsca, obiekty i znaki pamięci narodowej jako ważny składnik tożsamości powinny być chronione przez wszystkich obywateli

9. Instytucje kultury

Dostępność do instytucji kultury oraz wydarzeń kulturalnych pozostaje istotna z uwagi na zapewnienie mieszkańcom możliwości w zakresie poznawania tradycji i historii obszaru gminy, stanowiąc tym samym o budowaniu poczucia przynależności do lokalnej społeczności oraz wzmacniania więzi pomiędzy mieszkańcami. Kultura jest czynnikiem spajającym mieszkańców, dlatego tak istotne jest zapewnienie powszechnego dostępu do niej.

Gmina Busko-Zdrój, charakteryzuje się szeroką ofertą kulturalną, zapewniającą różnorodne formy dostępu do niej, wśród których najistotniejszą rolę pełnią liczne placówki kulturalne i oświatowe, w tym samorządowe jednostki kulturalne oraz inne podmioty w formie stowarzyszeń i organizacji pozarządowych, propagujące kulturę i tradycję gminy.

Wiodącą instytucją kultury w gminie Busko-Zdrój jest Buskie Samorządowe Centrum Kultury, którego głównym celem działalności jest wielokierunkowa działalność kulturalna, kulturalno-oświatowa i turystyczna w dziedzinach rozwoju i upowszechniania regionalnego dorobku kulturowego, w tym historii i tradycji wśród mieszkańców gminy i powiatu buskiego oraz turystów i osób odwiedzających region. Buskie Samorządowe Centrum Kultury prowadzi szeroką ofertę kulturalną, obejmującą zajęcia muzyczne, taneczne, teatralne, plastyczne oraz artystyczne.

Przez cały rok oferuje bogatą gamę wydarzeń kulturalnych, również o zasięgu ogólnopolskim, przeznaczonych zarówno dla kuracjuszy, jak i dla mieszkańców. Oferta BSKK skierowana jest do wszystkich grup wiekowych i uwzględnia różnorodne formy i rodzaje aktywności kulturalno-artystycznej.

Ofertę kulturalną BSKK wyróżnia m.in. Zespół Instrumentów Perkusyjnych, Zespół Wokalny "Echo" i Zespół "Wespół" wykonujące utwory muzyki rozrywkowej, patriotycznej, biesiadnej, ludowej, Orkiestra dęta, zajęcia śpiewu, zespół taneczny "Perfekta Master", zajęcia teatralne - Teatr "Hades", zajęcia plastyczne, zajęcia recytatorskie.

Najważniejszymi wydarzeniami Buskiego Samorządowego Centrum Kultury są:

- Międzynarodowy Festiwal Muzyczny im. Krystyny Jamroz;
- Ogólnopolski Festiwal Piosenki im. Wojtka Belona „Niechaj Zabrzmi Bukowina”;
- Buskie Spotkania z Folklorem;
- Dni Buska-Zdroju;

- Przegląd Plastyki Ponidzie;
- Przegląd artystyczny szkół;
- Festiwal fotografii Ponidzie.

Buskie Samorządowe Centrum Kultury, będące gminną jednostką organizacyjną, prowadzącą główną działalność na obszarze miasta powiatowego Busko-Zdrój, pozostaje też organem prowadzącym Centrum Informacji Turystycznej (CIT), dysponujące bogatą ofertą zagospodarowania czasu wolnego, skierowaną zarówno do mieszkańców, jak i turystów przebywających w regionie, realizując założenia zawarte w Strategii Rozwoju Turystyki Miasta i Gminy Busko-Zdrój.

Przed gmachem BSCK stoi najbardziej charakterystyczny buski pomnik, „Ławeczka Belona”, upamiętniający pochodzącego z miasta i piszącego o nim piosenki Wojtka Belona, założyciela i lidera zespołu Wolna Grupa Bukowina.

W ramach bieżącej i stałej działalności BSCK działa także Kino Zdrój.

Szerzeniem kultury na terenie gminy zajmuje się także Miejsko-Gminna Biblioteka Publiczna w Busku - Zdroju, pełniąca również rolę biblioteki powiatowej. Biblioteka służy rozwijaniu i zaspokajaniu potrzeb czytelniczych i informacyjnych społeczeństwa oraz upowszechnianiu wiedzy, nauki i rozwojowi kultury. Poza funkcją biblioteki i czytelnicy oferuje różne formy działalności kulturalnej: wystawy, konkursy, lekcje biblioteczne, warsztaty komputerowe, spotkania z przedstawicielami nauki, kultury i sztuki, spotkania autorskie i inne.

Ważną rolę kulturotwórczą w gminie pełnią również: placówki oświatowe i opiekuńczo-wychowawcze, inne punkty biblioteczne, koła gospodyń wiejskich, organizacje i stowarzyszenia działające na polu ochrony dziedzictwa kulturowego i uzdrowiska: Towarzystwo Opieki nad Zabytkami - Oddział Busko - Zdrój, Towarzystwo Miłośników Buska, Parafia pw. św. Brata Alberta w Busku - Zdroju - Izba Chleba, działanie Izby Zbiorów Regionalnych - Muzeum Ziemi Buskiej. W gminie funkcjonuje prężnie działający oddział Polskiego Towarzystwa Turystyczno- Krajoznawcze PTTK w Busku – Zdroju, który zrzesza w swych strukturach osoby, dla których turystyka to pasja, spotkanie z przyrodą i historią.

10. Szlaki turystyczne

Szlaki turystyczne to trasy oznaczone specjalnymi symbolami wyznaczające ich przebieg i ułatwiające poruszanie się w terenie. Pomagają i ułatwiają turystom w dotarciu do ciekawych miejsc, atrakcyjnych pod względem krajoznawczym. Przez teren gminy Busko-Zdrój przechodzą:

1) Ścieżki rowerowe poza miastem:

- Busko-Radzanów: ścieżka rowerowa jak i spacerowa łącząca miasto z pobliskim Ośrodkiem Retencyjno-Rekreacyjnym w Radzanowie. Jest to ścieżka asfaltowa, oświetlona,

licząca ok. 3 km. Ścieżka na długości 1269 m biegnie wzdłuż drogi wojewódzkiej nr 973 Busko-Zdrój - Nowy Korczyn. Docelowo prowadzi do wsi Radzanów, gdzie usytuowany jest zbiornik retencyjno-rekreacyjny o powierzchni 11 ha, idealne miejsce do wypoczynku, relaksu.

- Busko-Wełecz-Kameduły: ścieżka rowerowa rozpoczyna się i kończy tworząc pętlę u zbiegu ul. Langiewicza i ul. Szanieckiej w Busku-Zdroju. Trasa o długości 18 km przebiega przez malownicze tereny Szanieckiego, Nadnidziańskiego i Solecko-Pacanowskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu. W bezpośrednim sąsiedztwie ścieżki znajdują się 2 pomniki przyrody: sosna na szczydach w Wełczu oraz trzy dęby w Kamedułach. Na trasie usytuowane są cztery zadaszone miejsca odpoczynku w których znajdują się stoliki i ławki. Jej ogromnym atutem jest częściowe oddalenie od ciągów komunikacyjnych.

Na terenie miasta Busko-Zdrój istnieje infrastruktura rowerowa, w skład której wchodzi ścieżki rowerowe, ciągi pieszo-rowerowe i trasy rowerowe.

2) Szlaki tematyczne:

Szlak murowano - drewniany obejmuje miejscowości:

- Bronina (zakład kowalstwa artystycznego),
- Żerniki Górne (mogiła kurhan, figura Św. Jana Nepomucena),
- Szczaworyż (kościół pw. Św. Jakuba Starszego),
- Skotniki Małe (młyn drewniany z 1929 r., grodzisko średniowieczne),
- Skotniki Duże (figura Św. Tekli z 1796 r., pomnik przyrody wzgórze z wapieni kredy z roślinnością ciepłolubną),
- Owczary (rezerwat ścisły słonoroślowy Owczary).

Szlak murowany I obejmuje miejscowości:

- Busko-Zdrój (kaplica pw. Św. Anny z 1886 r., Park Zdrojowy, Łazienki z 1836 r., obecnie Sanatorium „Marconi”, Starówka Zdrojowa – wille z przeł. XIX/XX w. wzdłuż ul. 1 Maja, Zamek Dersław),
- Wolica (kapliczka słupowa kamienna z XVII w.),
- Bilczów (figura Św. Rocha, kamienna z XVIII w.),
- Dobrowoda (kościół pw. Św. Marii Magdaleny, drewniana dzwonnica z XVIII w., barokowa figura Św. Jana Nepomucena z XVII w., kapliczka z 1610 r.),
- Baranów (kapliczka kamienna słupowa z XVIII w.),
- Radzanów (dwór z końca XVIII w.).

Szlak murowany II obejmuje miejscowości:

- Busko - Zdrój (kościół parafialny Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny, klasztor norbertanek, kamienna tablica renesansowa z XVI – XVII w., rynek z zachowanym układem ulic),
- Mikułowice (grodzisko – średniowieczna budowla obronna),

- Szaniec (kościół gotycki pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny z 1499 r., figura Św. Jana Nepomucena z 1820 r., dwór renesansowy, figury: Św. Floriana, późnobarokowa z II poł. XVIII w., na cmentarzu - figury: Św. Judy Tadeusza z 1818 r., Św. Tekli, klasycystyczna z 1823 r.),
- Kotki (figura Św. Tekli z XVIII w.),
- Janina (kościół pw. Św. Wojciecha),
- Widuchowa (dwór późnorenesansowy z 1620 r., kapliczka kamienna słupowa z kolumnkami i daszkiem z przeł. XVI/XVII w., figura Chrystusa Frasobliwego z XVIII w.),
- Szczaworyż (kościół pw. Św. Jakuba Starszego),
- Skotniki Małe (grodzisko średniowieczne),
- Pęczelice (zбір ariański, figura Chrystusa Miłosiernego z pocz. XIX w., figura Św. Floriana z płaskorzeźbami świętych i NPM z 1910 r.),
- Bronina (zakład kowalstwa artystycznego).

Szlak drewniany obejmuje miejscowości:

- Kameduły (pomnik przyrody – 3 dęby szypułkowe o obwodach pni 280, 320, 340 cm),
- Młyny (młyn z II poł. XIX w., młyn murowany z drewnianym dachem z 1913 r., młyn z 1914 r. w przysiółku Psia Górka, młyn z 1913r. w przysiółku Schodnia z zabytkowymi maszynami i żarnami),
- Słabkowice (lipa zasadzona przez gen. Józefa Bema, a na niej kapliczka szafkowa),
- Skorzów (drewniany dom z końca XIX w.),
- Łagiewniki (Zimne Wody – geologiczny pomnik przyrody, 2 odsłonięcia geologiczne, wielkokrystaliczne gipsy, tzw. szklicowe o wysokości ok. 4 m, drewniany dom z pocz. XX w.),
- Busko – Zdrój (Willa Polonia z 1900 r.).

Szlak drewnianego budownictwa sakralnego wzdłuż Maskalisu obejmuje miejscowości:

- Busko - Zdrój (kościół pw. Św. Leonarda, stary cmentarz z zabytkową płytą grobu Rzewuskich),
- Siesławice (figura Św. Floriana murowana z 1920 r., Karabosy - geologiczny pomnik przyrody),
- Chotelek (kościół pw. św. Stanisława).

3) Szlaki turystyczne:

- czerwony: z Buska do Solca - Zdroju o długości 27 km,
- zielony: z Buska – Zdroju do Wiślicy o długości 94 km,
- niebieski: z Pińczowa do Wiślicy o długości 39 km,
- żółty: z Buska do Szańca o długości 8,3km,

- czarny: z Buska do Zbludowic o długości 5,5km, niewątpliwą atrakcją szlaku czarnego jest teren rekreacyjny „Zimne Wody”.

5.2.4. ZABYTKI NIERUCHOME

Zabytek nieruchomy – zgodnie z definicją zawartą w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – to nieruchomość, jej części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną i naukową (art. 3 pkt. 1 i 2).

Do zabytków nieruchomych – zgodnie z art. 6, ust. 1, pkt. 1 ww. Ustawy należą:

- a) krajobrazy kulturowe,
- b) układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowli,
- c) dzieła architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiekty techniki, a zwłaszcza kopalnie, huty, elektrownie i inne zakłady przemysłowe,
- f) cmentarze,
- g) parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni,
- h) miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,
- i) otoczenie zabytku wpisanego do rejestru zabytków.

Zabytkami nieruchomymi w gminie Busko-Zdrój są przede wszystkim obiekty architektury i budownictwa w tym zabudowa sanatoryjno –uzdrowiskowa, pensjonatowa, układ urbanistyczny, park zdrojowy, zabudowa sakralna. Dominującym typem architektury zabytkowej są obiekty sakralne oraz zabudowa sanatoryjno-uzdrowiskowa i pensjonatowa.

Charakter gminy wskazuje na znaczną dominację funkcji uzdrowiskowej, na rzecz której wykorzystywane są obiekty zabytkowe, co wpływa na zachowanie, ochronę i upowszechnianie zasobów kulturowych. Park Zdrojowy wraz z architekturą sanatoryjną, w tym budynkami sanatoriów tworzą rozległą i piękną sieć, która jest miejscem aktywizacji społeczności lokalnej, odwiedzin turystów oraz rekreacji kuracjuszy.

Najstłynniejsze z nich to Łazienki - sanatorium „Marconi”, zabytkowy Park Zdrojowy, drewniany kościół pw. św. Leonarda. Organizowane są tutaj imprezy kulturalne o randze ponadregionalnej, jak np. Międzynarodowy Festiwal Muzyczny im. Krystyny Jamroz. Co również istotne, dzisiejsze obiekty sanatoryjne są obiektami zabytkowymi, mającymi w przeszłości znaczenie historyczne dla regionu. Wśród tak wykorzystywanych nieruchomości pozostają, m.in.: Sanatorium Marconi, Willa Zielona, Willa Oblęgorek, Sanatorium Mikołaj, czy Willa Bristol i Bagatela Mała, wszystkie w Busku-Zdroju.

Na terenie gminy Busko - Zdrój, znajduje się łącznie 52 zabytki nieruchome, wpisane do rejestru zabytków (Załącznik 1 do niniejszego opracowania), w tym 9 stanowisk archeologicznych (Załącznik 2 do niniejszego opracowania). Są to jedne z najcenniejszych

elementów krajobrazu kulturowego na terenie gminy. Oprócz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków, można wyróżnić stanowiska archeologiczne ujęte w ewidencji zabytków - 428 stanowisk.

Najbardziej wyróżniające się zabytki nieruchome zostały opisane i przedstawione na fotografiach w rozdziale 5.5. niniejszego opracowania.

Obiekty te objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim – rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Ogólne wytyczne konserwatorskie dla właściciela obiektu zabytkowego

- regularne kontrole stanu technicznego;
- utrzymanie zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- korzystanie z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości oraz właściwą ekspozycją;
- wszelkie problemy ze stanem zachowania oraz ewentualnymi zagrożeniami i zniszczeniami bezwzględnie;
- prowadzenie prac remontowych, budowlanych i konserwatorskich z poszanowaniem historycznego materiału, wyglądu i estetyki zabytku, rozplanowania przestrzennego i relacji przestrzennych pomiędzy poszczególnymi obiektami (w przypadku zespołów) czy charakteru, kompozycji i estetyki zieleni komponowanej (parki);
- dla obiektów rzeźbiarskich (figury przydrożne itp.) szczególnie istotne jest prowadzenie prac budowlanych i konserwatorskich z dbałością o zachowanie wartości artystycznych oraz w oparciu o przygotowany program prac konserwatorskich zatwierdzony / pozytywnie zaopiniowany przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (WKZ) – w przypadku obiektów w rejestrze powinno się w związku z dbałością o zachowanie wartości zabytkowych;
- dla zespołów przemysłowych szczególnie istotne są kwestie zachowania i uczynienia pierwotnej rzeźby terenu, relacji przestrzennych poszczególnych budynków (i ich reliktywów), rozplanowania i zachowania układu wodnego czy zieleni na obszarze chronionym oraz ścisła kontrola nad poszanowaniem nowych obiektów, które nie mogą zacierać, doprowadzać do utraty wartości zabytkowych obszarów i zespołów chronionych;
- dla obiektów w rejestrze zabytków obowiązkiem jest konieczność prowadzenia wszelkich prac za pozwoleniem WKZ w trybie decyzji – stosownie do art. 36 ustawy o ochronie zabytków;
- dla obiektów w ewidencji zabytków przejawem dobrej praktyki jest opiniowanie/ prowadzenie w porozumieniu z WKZ prac wpływających na stan zachowania oraz zmianę wyglądu zabytku, przy czym dla prac wymagających pozwolenia na budowę wydawanego

przez właściwego Starostę, konieczne jest uzgodnienie projektu w trybie art. 39 ust. 3 Ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane.

Ogólny stan zachowania zasobu

Na terenie gminy Busko-Zdrój w najlepszym stanie zachowania znajdują się zabytki architektury sakralnej, głównie poprzez stały i jednolity sposób użytkowania, a także dzięki właściwej ochronie konserwatorskiej i funduszom płynącym ze strony wiernych, państwa i samorządów, a także obiekty uzdrowiskowe, sanatoryjne i pensjonatowe z uwagi na swoją funkcję. W dobrym lub bardzo dobrym stanie są zachowane też zazwyczaj obiekty użyteczności publicznej. W gorszym stanie znajdują się zabytkowe budynki takie jak zespoły dworskie: dwór w Szańcu, Widuchowie, Radzanowie, które wykorzystywano przez długi czas niezgodnie z ich pierwotną funkcją. Zły stan techniczny wykazują zabytki jak np. młyn wodny w Kostkach Małych, które niezagospodarowane ulegają postępującej autodestrukcji.

Największym zagrożeniem dla zachowania zabytków jest niski stan świadomości społecznej oraz brak środków finansowych na renowację zabytków.

5.2.5. ZABYTKI RUCHOME WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW

Zabytek ruchomy – to zgodnie z art. 3 pkt 1 i 3 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – „rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Art. 6 ust. 1, pkt 2 ww. ustawy mówi, że ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania: zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2019 r. poz. 1479),
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Do rejestru zabytków ruchomych wpisywane są także nie wymienione w ustawie obiekty, których „ruchomość” jest problematyczna. Są to mające wartość artystyczną detale architektoniczne czy dekoracje architektoniczne (polichromie, sztukaterie), stale połączone z podłożem elementy wyposażenia wnętrz (różnego rodzaju struktury ołtarzowe, epitafia, kominki, piece) oraz elementy tzw. małej architektury (rzeźby ogrodowe, wodotryski, niekubaturowe kapliczki, krzyże przydrożne czy nagrobki cmentarne).

Do rejestru zabytków ruchomych nie wpisuje się obiektów chronionych na podstawie odrębnych przepisów: Ustawy o muzeach z dnia 21 listopada 1996 r. (Dz. U. z 1997 r. nr 5, ze zm.), Ustawy o bibliotekach z dnia 27 czerwca 1997 r. (Dz. U. nr 85, poz. 539, ze zm.), Ustawy o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach z dnia 14 listopada 1983 r. (Dz. U. z 2002 r. nr 171, poz. 1396 i nr 241, poz. 2074), a także Rozporządzenia Ministra Kultury w sprawie wywozu zabytków i przedmiotów o cechach zabytków za granicę z dnia 19 kwietnia 2004 r. (Dz. U. nr 84, poz. 789).

Najcenniejsze zabytki ruchome z terenu gminy Busko-Zdrój stanowią wystrój i wyposażenie kościołów (Załącznik Nr 3 do niniejszego programu). Wśród elementów wystroju i wyposażenia kościołów znajdują się ołtarze główne, boczne, ambony, portale, rzeźby, krucyfiksy, figury, obrazy świętych, tablice, chrzcielnice, kropielnice, ornaty, kielichy, wazony, świeczniki itp.

5.2.6. ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

Zabytek archeologiczny to każdy ślad działalności człowieka znajdujący się na powierzchni lub w ziemi. Zabytki dzielimy na ruchome i nieruchome. Zabytek ruchomy to wytwór pracy człowieka w postaci narzędzi, broni, naczyń, ozdób, natomiast zabytek nieruchomy to pozostałości po osadach (budowlach), cmentarzyskach, pracowniach krzemieniarskich i dymarskich, kopalniach, które ukryte są pod powierzchnią ziemi (nazywane są stanowiskami archeologicznymi). W przypadku odkrycia zabytków archeologicznych w trakcie np. robót budowlanych należy wstrzymać wszelkie działania, zabezpieczyć miejsce odkrycia i zawiadomić właściwy Wojewódzki Konserwator Zabytków (WKZ), a jeśli to niemożliwe właściwego wójta, burmistrza, prezydenta miasta.

Stanowiska archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach okolic gminy Busko - Zdrój. Środowisko kulturowe gminy zawiera zewidencjonowane stanowiska archeologiczne datowane od prehistorii do epoki nowożytniej. Stanowiska zewidencjonowano w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski dla terenu gminy Busko-Zdrój: 92-63, 92-64, 92-65, 93-63, 93-64, 93-65, 94-63, 94-64, 94-65, 95-63, 95-64, 95-65, 96-64. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze.

Realizacja wszelkich inwestycji na obszarach zidentyfikowanych stanowisk archeologicznych wymaga pozwolenia organu ochrony zabytków oraz zapewnienia badań archeologicznych, w zakresie wyznaczonym przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – art. 31. ustawy o ochronie zabytków.

Ogólne wytyczne konserwatorskie dla właściciela obiektu zabytkowego:

- zabytek archeologiczny należy użytkować w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości z wykluczeniem bądź minimalizowaniem zakresu prac ziemnych prowadzących do naruszenia kulturowych nawarstwień podziemnych;
- zabytek archeologiczny może być użytkowany na cele leśne, rolne itp. przy uwzględnieniu jego typu i wpływu danego sposobu użytkowania na jego wartości (w razie wątpliwości należy konsultować się z WKZ);
- zabytek archeologiczny posiadający określoną formę terenową np. kopce, grodziska – podlegają ochronie również poprzez zachowanie historycznego ukształtowania rzeźby terenu i ekspozycji;
- wszelkie prace ziemne na terenie (w tym wycinka drzew) zabytku archeologicznego wymagają pozwolenia WKZ, z ewentualnym zastrzeżeniem obowiązku realizacji badań archeologicznych towarzyszących pracom;
- znalezienie rzeczy (przypadkowe bądź celowe), co do której istnieje przypuszczenie że może być zabytkiem należy bezwzględnie zgłosić do WKZ;
- prowadzenie poszukiwań zabytków bez stosownych pozwoleń oraz przywłaszczanie odkrytych zabytków jest karalne.

Stanowiskami archeologicznymi są głównie osady z różnych epok (ślady osadnictwa) oraz pojedyncze kopce i grodziska. Na terenie gminy Busko - Zdrój, znajduje się 431 zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych, ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków archeologicznych oraz 9 stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków. Wykaz stanowisk przedstawia Załącznik Nr 4 do niniejszego opracowania.

5.2.7. ZABYTKI W ZBIORACH MUZEALNYCH I INNYCH

Muzea to instytucje kultury gromadzące, rejestrujące, konserwujące, przechowujące i udostępniające publiczności w formie wystaw ruchome dobra i wytwory kultury w zakresie sztuki, wiedzy i przyrody. Prowadzą też działalność naukową, oświatową i popularyzatorską.

Na terenie miasta Busko-Zdrój funkcjonuje Muzeum Ziemi Buskiej. Przy Muzeum funkcjonuje Izba Zbiorów Regionalnych. Muzeum zostało otwarte w 1990 roku, mieściło się dotychczas w odrestaurowanej przedwojennej willi „Polonia”, drewnianym budynku ze stylowymi elementami architektoniczno-rzeźbiarskimi elewacji oraz drewnianymi schodami

wewnątrz i żeliwnymi detalami. Muzeum dzieliło budynek z Galerią Sztuki „Zielona”. Zgodnie ze Spisem Inwentaryzacyjnym Izby Zbiorów Regionalnych w Busku-Zdroju zgromadziło 2883 sztuk eksponatów z zakresu sztuki, malarstwa, grafiki, archeologii, etnografii, historii, militariów i numizmatyki, pamiątki. Posiadało następujące ekspozycje stałe: "Historia Miasta Buska, uzdrowiska i Ziemi Buskiej", "Busko i Ziemia Buska w malarstwie, grafice i rzeźbie", "Martyrologia miasta Buska", "Mieszkańcy Buska i Ziemi Buskiej - więźniowie obozów koncentracyjnych i łagrów sowieckich", ekspozycja pamiątek Krystyny Jamroz - sławnej śpiewaczki operowej i innych osób zasłużonych dla Buska i kultury narodowej oraz ekspozycja znalezisk archeologicznych z terenu Miasta i Gminy Busko i okolic. Muzeum organizuje również wystawy czasowe. Obecnie, na czas remontu w Willi „Polonia” zbiory muzealne zostały zmagazynowane w budynku dawnej Szkoły Podstawowej w Szczaworyżu.

5.2.8. DZIEDZICTWO NIEMATERIALNE

Istotnym walorem kulturotwórczym każdego regionu jest tradycja i obyczaje. Według definicji przyjętej przez organizację UNESCO, podczas Konwencji o ochronie dziedzictwa niematerialnego, która odbyła się w Paryżu w 2003 r., dziedzictwo niematerialne to „praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedza i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które grupy, i w niektórych przypadkach jednostki, uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności [...]”. Jego ochrona oznacza „środki mające na celu zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym jego identyfikację, dokumentację, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie, wzmacnianie i przekazywanie, w szczególności poprzez edukację formalną i nieformalną, jak również rewitalizację różnych aspektów tego dziedzictwa”. Najważniejszą rolą tego dziedzictwa jest budowanie tożsamości oraz wzmacnianie międzypokoleniowych więzi społecznych.

Dziedziznami, w których może się ono przejawiać są m.in.:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa, bajki, legendy, przysłowia, zagadki, pieśni, oracje, opowieści wspomnieniowe i wierzeniowe, historie, przemowy, modlitwy, śpiewy, lamentsy pogrzebowe, zawołania, zaklęcia,
- sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne,
- praktyki społeczno-kulturowe,
- wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata,
- wiedza i umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

Art. 2, pkt. 3 mówi, o ochronie dziedzictwa niematerialnego. Oznacza ono „środki mające na celu zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym jego identyfikację, dokumentację, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie, wzmacnianie i przekazywanie, w szczególności poprzez edukację formalną i nieformalną, jak również rewitalizację różnych aspektów tego dziedzictwa”.

Historia regionu wraz z zachowanymi tradycjami i obyczajami są dla gminy ważnymi czynnikami kulturotwórczymi, będącymi nie tylko podstawą poczucia przynależności regionalnej, ale również stanowiących ważne punkty na mapie turystycznej powiatu buskiego.

Najważniejsze elementy niematerialne świadczące o obrazie kulturowym gminy Busko-Zdrój:

1) Pochodzenie nazwy miasta

Busko - Zdrój jest miastem o szerokiej i ciekawej historii. Osada, bo nią najpierw było, powstała pośród rozległych i wilgotnych łąk. Teren ten uznawany był za świetnie nadający się do hodowli koni, bydła rogatego i owiec. Niezwykle ważnym zjawiskiem, jakie istniało na terenie ówczesnej osady było samorzutne wypływanie spod ziemi słonej wody. Pierwsze doniesienia mówiły, iż dzięki tej osobliwości osada zawdzięcza swoją nazwę: Bugsk - Bużsk - Buzsk - Busk – Busko. Istnieją nieporozumienia jeżeli chodzi o etymologię nazwy Busko. Najczęściej powtarzana jest, niestety błędna, analiza pochodzenia nazwy miasta od rosnących na jego terenach dużej ilości drzew bukowych. Busko powstało na terenach bezleśnych, podmokłych. Można było spotkać tu jedynie roślinność bagienną, trawiastą lub stepową. Buki nigdy nie występowały tu w dużej ilości. Profesor Stanisław Rospond, wybitny językoznawca wrocławski wyjaśnia, iż nazwa Busko pochodzi od wyrazu „bug”, „buga” czyli rozlewisko, wylewiska spod ziemi siarczano - słonych źródeł.

2) Gwara świętokrzyska

Pod względem językowym na terenie powiatu buskiego jak również gminy Busko-Zdrój można spotkać elementy świętokrzyskiej gwary ludowej tzw. mazurzenie, tzn. głoski sz, ż, cz, dż wymawiane są jako s, z, c, dz (szyja – syja, czapka – copka). Występuje też zanik rezonansu samogłosek nosowych ę i ą (będę – bede, rzucają – rzucajo). Ponadto gwarowymi odpowiednikami samogłosek a, o, e są samogłoski o, u, i (np. chłopak – chłopak, kobieta – kobita).

Gwara występuje głównie na terenach wiejskich, wśród osób starszych. Na skutek kształcenia się społeczeństwa, ale także za sprawą dostępnych mediów, internetu gwara praktycznie nie jest używana, występuje coraz rzadziej.

3) Tradycje ludowe – prezentowane są głównie na imprezach lokalnych, tj. dożynki. czyli Święto Plonów w gminie Busko-Zdrój jest zawsze hucznie obchodzone. Ponadto:

Kompleks #TęźniaBusko organizuje dla turystów i mieszkańców:

- wydarzenia -Wesele Starościanki, Wybijanie okolicznościowych dukatów podczas „Dni Buska”;
- kiermasze: Kiermasz Wielkanocny, Kiermasz świąteczny;
- rajdy rowerowe: rajdy rowerowe (Szczaworyż, Szaniec, Wełecz, Zbrodzice, Chotelek, Skorocice, Karabosy, Wiślica, Busko), rajdy piesze - szlakiem czarnym, do Kościółka św. Leonarda i Olejarni Zagłoby, Buskie Iluminacje Nocą;
- prelekcje: prelekcje historyczne.

Buskie Samorządowe Centrum Kultury współorganizuje dla turystów i mieszkańców wydarzenia:

- Buskie Spotkania z Folklorem;
- Polskie Kulinaria w ich ramach m.in. Jarmark Norbertański.

Buskie Samorządowe Centrum Kultury jest w posiadaniu:

- strój krakowski damski - 12 kompletów (skład 1 kompletu: bluza bawełniana z kryzą z haftu fabrycznego, halka obszyta koroną z falbanką, spódnica bawełniana w kwiaty, gorset zdobiony cekinami, wianek krakowski, korale czerwone);
- strój krakowski męski – 12 kompletów (skład 1 kompletu: kaftan krakowski z sukna granatowego oblamowanego na czerwono, koszula bawełniana bez haftu, spodnie bawełniane w czerwone pasy, czapka z 3 piórami, pas skajowy z obrzędkami);
- strój dla chóru żeńskiego - 6 kompletów (skład 1 kompletu: bluza bawełniana z kryzą z haftu fabrycznego, spódnica bawełniana w kwiaty);
- strój dla chóru męskiego – 4 komplety (skład 1 kompletu: koszula bawełniana bez haftu, spodnie bawełniane w czerwone pasy);
- obuwie do w/w strojów.

4) Obrzędy

Na terenie gminy Busko-Zdrój kultywowana jest obrzędowość katolicka – przejawiająca się poprzez uczestnictwo w świętach roku liturgicznego (Wielkanoc, Boże Ciało, Boże Narodzenie i innych), dbałość o miejsca kultu.

5) Pieśni, przyspiewki – pielęgnowane przez zespoły ludowe np. Buskie Spotkania z Folklorem, działalność zespołów wokalnych seniorów przy BSCK w Busku-Zdroju -Zespół Wokalny Echo i Zespół Współ.

6) Legendy

Z regionu pochodzi wiele legend, z których najbardziej znanymi są: „Legenda o Byczej Górze”, „Legenda o powstaniu Buska”, „Legenda o buskich Norbertankach”, których zakon do Buska sprowadził pomiędzy 1180 a 1185 rokiem rycerz Dersław. Część legend związanych z gminą zostało zebranych i spisanych przez Franciszka Rusaka. Złożyły się one na publikację „Buskie Legendy” wydaną w 2002 roku.

7) Tradycje ludowe

Na terenie gminy Busko-Zdrój funkcjonują izby pamięci i tradycji.

Wśród najbardziej popularnych są przede wszystkim Izba Chleba przy parafii pw. św. Brata Alberta w Busku-Zdroju, gdzie raz w tygodniu, w każdą środę o 15.30 wszyscy kuracjusze i osoby spędzające czas w uzdrowisku w Busku-Zdroju zapraszani są na spotkania z miejscową kulturą. Zwieńczeniem każdego spotkania jest poczęstunek podpłomykami wypiekanyymi w tradycyjnym piecu chlebowym.

Innym przykładem zachowanej dbałości o tradycję i obyczaje regionu buskiego jest też działalność Izby Zbiorów Regionalnych. Buskie Samorządowe Centrum Kultury jest administratorem Willi „Polonia”, w której mieściła się Izba Zbiorów Regionalnych. Zbiory zawierają eksponaty związane m.in. z historią miasta Busko-Zdrój, z historią Uzdrowiska, medale, odznaczenia i militaria, a także pamiątki po znanych osobach związanych z Ziemią Buską, obiekty archeologiczne wypożyczone z Muzeum Narodowego w Kielcach.

Ponadto funkcjonuje również:

- Ogród tradycji Ponidzia;
- Ogród tradycji przy deptaku, łączący Rynek z Parkiem Zdrojowym;
- Olejarnia Zagłoby w Mikułowicach, oferująca bogaty wybór olejów tłoczonych metodami tradycyjnymi;
- Winnica „Nobile Verbum” w Zbrodnicach;
- Galeria Autorska „Artoja”.

8) Tradycje niepodległościowe i narodowowyzwoleńcze.

Spośród dziedzictwa niematerialnego, szczególne znaczenie dla społeczności gminy Busko-Zdrój mają tradycje niepodległościowe i narodowowyzwoleńcze związane z powstaniem styczniowym, I i II wojną światową. Ich pielęgnowanie to przede wszystkim dbałość o miejsca pamięci narodowej, uczestnictwo w uroczystościach patriotycznych, obchody rocznic bitw i ich inscenizacja np. Bitwa pod Grochowiskami, pielęgnowanie pamięci o bohaterach narodowych.

Ważnym wydarzeniem historycznym była bitwa pod Broniną we wrześniu 1939 r. Bitwa ta uważana jest – obok stoczonej w tym samym czasie bitwy pod Iłżą – za największe starcie zbrojne września 1939 r. na terenie ówczesnego województwa kieleckiego. W bitwie walczyli w słynni „Podhalańczycy”, żołnierze 22. Dywizji Piechoty Górskiej Armii „Kraków”, którzy w nocy z 8 na 9 września zaatakowali niemiecki oddział zmotoryzowany, wracający do Pińczowa po nieudanej próbie przejęcia mostu na Wiśle w Szczucinie.

Pierwszą fazę bitwy Polacy rozstrzygnęli na swoją korzyść, niszcząc kilkanaście samochodów oraz biorąc do niewoli ok. 30 jeńców. W nocnym ataku oraz podczas walk toczonych od rana 9 września nie zdołali jednak rozbić głównych sił niemieckiego oddziału, który wezwał na odsiecz dywizję piechoty, dysponującą silną artylerią. Zaatakowani od strony Buska Polacy stawiali zacięty opór, ale zostali pokonani i, poniosłszy duże straty, wycofali się. Dla upamiętnienia tego wydarzenia w Broninie, przy skrzyżowaniu drogi krajowej nr 73 Kielce – Tarnów z drogą do Widuchowej, stoi zbudowany z granitowej kostki pomnik zwieńczony wojskowym orzełkiem. W centrum wsi, na skarpie nad drogą nr 73, ustawione są dwa miecze, jeden z orłem, drugi z tarczą z napisem. Obok nich stoi armata wyprodukowana już po wojnie.

5.3. ZABYTKI OBJĘTE PRAWNYMI FORMAMI OCHRONY

W myśl art. 7 Ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

1) Wpis do rejestru zabytków

Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru zabytków na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. Zabytek ruchomy stanowiący dobro kultury odzyskane wskutek restytucji prowadzonej przez Rzeczpospolitą Polską lub narodowe dobro kultury RP objęte przypadkiem na rzecz Skarbu Państwa, podlega z urzędu wpisowi do rejestru zabytków. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego informuje wojewódzkiego konserwatora zabytków o zaistnieniu podstaw do wpisu takiego zabytku do rejestru, przekazując dane zabytku i dokumenty niezbędne do dokonania wpisu.

Do rejestru nie wpisuje się zabytku:

- 1) wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa,

- 2) wpisanego do inwentarza muzeum,
- 3) wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

2) Lista Skarbów Dziedzictwa

Wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa jest najnowszą formą ochrony zabytków. Na listę tę wpisuje się – na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela – zabytki ruchome o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego zaliczane do jednej z następujących kategorii:

- 1) zabytków archeologicznych, które mają więcej niż 100 lat, wchodzą w skład zbiorów archeologicznych lub zostały pozyskane w wyniku badań archeologicznych lub przypadkowych odkryć,
- 2) elementów stanowiących integralną część zabytków architektury, wystroju wnętrz, pomników, posągów i dzieł rzemiosła artystycznego, które mają więcej niż 100 lat,
- 3) wykonanych ręcznie dowolną techniką i na dowolnym materiale dzieł malarstwa, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt. 4 i 5, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 150 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 4) wykonanych ręcznie na dowolnym materiale akwareli, gwaszy i pastelów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 30 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 5) mozaik, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt. 1 i 2, oraz rysunków wykonanych ręcznie przy użyciu dowolnej techniki i na dowolnym materiale, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 6) oryginalnych dzieł grafiki i matryc do ich wykonania oraz oryginalnych plakatów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 7) oryginalnych rzeźb, posągów lub ich kopii wykonanych tą samą techniką co oryginał, nieobjętych kategorią wskazaną w pkt. 1, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 8) fotografii, filmów oraz ich negatywów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 9) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach inkunabułów i manuskryptów oraz map i partytur muzycznych, liczących więcej niż 50 lat, które nie są własnością ich twórców,
- 10) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach książek, które mają więcej niż 100 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,
- 11) map drukowanych, które mają więcej niż 200 lat,
- 12) środków transportu, które mają więcej niż 75 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,
- 13) innych kategorii, niewymienionych w pkt. 1-12, obejmujących zabytki, które mają więcej niż 50 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro.

Lista Skarbów Dziedzictwa jest prowadzona przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

3) Pomnik Historii

Terminem tym określa się zabytek nieruchomy o szczególnym znaczeniu dla kultury naszego kraju. Rangę pomnika historii podkreśla fakt, że jest on ustanawiany przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w drodze rozporządzenia na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. W treści prezydenckiego rozporządzenia wyszczególnia się cechy danego zabytku świadczące o jego najwyższej wartości, określa się precyzyjnie jego granice i zamieszcza schematyczną mapkę obiektu. Na listę pomników historii mogą zostać wpisane obiekty architektoniczne, krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne lub ruralistyczne, zabytki techniki, obiekty budownictwa obronnego, parki i ogrody, cmentarze, miejsca pamięci najważniejszych wydarzeń lub postaci historycznych oraz stanowiska archeologiczne.

4) Park kulturowy

Jest formą ochrony zabytków mającą szczególne znaczenie przy ochronie krajobrazu kulturowego, niezależnie od tego, czy na jego terenie znajdują się zabytki objęte formami ochrony. Zgodnie z art. 16 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami: „Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej”. W myśl art. 16 ust. 1a „Rada gminy ogłasza w prasie miejscowej oraz przez obwieszczenie, a także w sposób zwyczajowo przyjęty w danej miejscowości, o podjęciu prac nad utworzeniem parku kulturowego, określając formę, miejsce i termin składania wniosków dotyczących projektu uchwały o utworzeniu parku kulturowego, nie krótszy jednak niż 21 dni od dnia ogłoszenia”.

Uchwała Rady Gminy określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia, o których mówi art. 17 ust. 1 (art. 16 ust. 2).

Wójt (burmistrz, prezydent miasta), w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy (art. 16 ust. 3).

W celu realizacji zadań związanych z ochroną parku kulturowego rada gminy może utworzyć jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem (art. 16 ust. 4).

W przypadku, gdy park kulturowy przekracza granice gminy może być on utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na terenie których ten park ma być utworzony (art. 16 ust. 5).

Dla obszarów, na których został utworzony park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (art. 16 ust. 6). Zgodnie z art. 17 ust. 1 „na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia.

5) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego lub decyzja o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzja o warunkach zabudowy, decyzja o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzja o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzja o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego

Kwestie związane z ochroną i opieką nad zabytkami a planami zagospodarowania przestrzennego regulują art. 18, 19 i 20 ustawy z 23 lipca 2003 r. W myśl art. 18 ust. 1 ww. ustawy ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Przy sporządzaniu i aktualizacji powyższych strategii, analiz, planów i studiów, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu,
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Zgodnie z art. 19 ust. 1 „w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
- 3) parków kulturowych.

W myśl art. 19 ust. 1a „w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków”.

Art. 19 ust. 2 mówi, że „w przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone

ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

Na mocy art. 20 „projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu”.

Zabytki z terenu gminy Busko-Zdrój chronione są poprzez:

- 1) wpis do rejestru zabytków,
- 2) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

5.4. ZABYTKI W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy:

„uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru,
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Gminna Ewidencja Zabytków (GEZ) jest podstawą do sporządzania gminnych programów opieki na zabytkami. Instrukcję opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zabytków określają Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 r., Nr 113, poz. 661) oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające ww. rozporządzenie. Od 2019 r. obowiązuje nowy wzór karty adresowej, zgodnie z załącznikiem 4 ww. rozporządzenia.

Gminna Ewidencja Zabytków jest dokumentem otwartym. Powinna być stale weryfikowana i aktualizowana. Włączenie obiektów do GEZ wymaga porozumienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków, co do zasadności ujęcia tego zabytku w ewidencji oraz najpilniejszych postulatów konserwatorskich, a także wymaga zawiadomienia właściciela zabytku o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do GEZ. Zawiadamianie właścicieli zabytków o zamiarze włączenia do GEZ, o sporządzeniu nowej karty adresowej albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z GEZ wynika ze zmiany Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r., zmieniającego rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2019 r. poz. 1886). Do powyższych zawiadomień o włączeniu karty do GEZ lub o wykonaniu nowej, dołącza się odpowiednią kartę ewidencyjną.

Gminna Ewidencja Zabytków GEZ gminy Busko-Zdrój obejmuje bardzo zróżnicowane obiekty zabytkowe. Są w niej ujęte obiekty sakralne, zabudowa mieszkaniowa i sanatoryjna, zespoły sanatoryjne, układ urbanistyczny, a także zespoły dworskie. Większość z nich stanowią obiekty sakralne, zabudowa mieszkaniowa i sanatoryjna. Wykaz obiektów ujętych w GEZ przedstawia Załącznik Nr 3 do niniejszego opracowania.

Ogólne wytyczne konserwatorskie dla obiektów zabytkowych ujętych w GEZ

Zachowanie zabytku – niezależnie od formy ochrony konserwatorskiej – jest podstawowym obowiązkiem właściciela, posiadacza zabytku w oparciu o przepisy Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami¹⁴⁹ i polega w szczególności na zapewnieniu warunków (art. 5):

- naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- zabezpieczenie i utrzymanie zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- korzystanie z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- popularyzowanie i upowszechnianie wiedzy o zabytku oraz jego znaczenia dla historii i kultury.

Do szczególnie istotnych obowiązków należy również informowanie wojewódzkiego konserwatora zabytków o (art. 28):

- uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o zdarzeniu;
- zagrożeniu o zabytku, nie później niż w terminie 14 dni;
- zmianie miejsca przechowywania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;
- zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

Należy również zaznaczyć, że właściciel lub posiadacz zabytku – lub nieruchomości o cechach zabytku – jest zobowiązany do udostępnienia go Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków na cele badań i ewidencji zabytku pod rygorem nałożenia przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków takiego obowiązku (art. 29 i 30) oraz konsekwencji administracyjnych i karnych (art. 107 i 108).

Odrębnym typem zabytków są stanowiska archeologiczne, podlegające szczególnej ochronie konserwatorskiej, polegającej na ich zachowaniu, badaniu i inwentaryzowaniu. Należy zaznaczyć, że polega to w dużej mierze na właściwym użytkowaniu (np. formy agrarne nie prowadzące do zniszczenia warstw kulturowych znajdujących się pod ziemią), zapewnieniu badań archeologicznych w przypadku prac ziemnych np. budowa domu, drogi, wodociągów itp. (art. 30) – co wymaga odrębnego pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w trybie decyzji (art. 36 ust. 1 pkt 5) oraz bezwzględnego obowiązku zgłoszenia znaleziska, co do którego może zaistnieć podejrzenie, że może ono być zabytkiem (art. 32). Kto przypadkowo znalazł przedmiot mogący być zabytkiem jest zobowiązany pod rygorem kary do zgłoszenia tego właściwemu wójtowi, burmistrzowi, prezydentowi oraz, gdyż przedmiot ten jest własnością Skarbu Państwa, a jego przywłaszczenie jest karalne, ale za znalezisko należy się znalazcy stosowana nagroda (art. 34).

Prowadzenie prac poszukiwawczych wymaga pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w trybie decyzji (art. 36 ust. 1 pkt. 2), a prowadzenie poszukiwań bez stosownych zezwoleń jest karalne (art. 107 i 108).

Dla obiektów w ewidencji zabytków przejawem dobrej praktyki jest opiniowanie / prowadzenie w porozumieniu z WKZ prac wpływających na stan zachowania oraz zmianę wyglądu zabytku, przy czym dla prac wymagających pozwolenia na budowę wydawanego przez właściwego Starostę, konieczne jest uzgodnienie projektu w trybie art. 39 ust. 3 Ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane.

5.5. ZABYTKI O NAJWYŻSZYM ZNACZENIU DLA GMINY

Synteza elementów przyrody i widocznych efektów działalności człowieka jest architekturą krajobrazu, czyli formą, która obok treści składa się na krajobraz kulturowy. Ochrona tego krajobrazu to pełna ochrona obiektu zabytkowego wraz jego otoczeniem i walorami przyrodniczymi, roślinnością i warunkami socjologicznymi. Polega na ochronie najcenniejszych obiektów, zespołów, obszarów i świadomym ich przekształcaniu w taki sposób, by tworząc nowe wartości unikać deformacji istniejącego, historycznie ukształtowanego dziedzictwa. Chronić należy więc nie tylko obiekty architektury, kapliczki i figury przydrożne, również krajobraz ukształtowany ludzką ręką. Przykładem takiego krajobrazu na terenie gminy Busko - Zdrój są obiekty wpisane do rejestru zabytków. Niewątpliwie najważniejszymi zabytkami w gminie Busko-Zdrój są zabytki rejestrowe, Oprócz zabytków wpisanych do rejestru oraz ewidencji wojewódzkiej, należy wskazać

również takie zabytki, które mają szczególne znaczenie dla społeczności lokalnej poprzez wyjątkowy związek z jej historią.

Do najbardziej wartościowych obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy Busko - Zdrój należą:

- **Kaplica pw. św. Anny w parku zdrojowym, Busko - Zdrój**

Zdjęcie nr 8. Kaplica pw. św. Anny w parku zdrojowym, Busko - Zdrój

Datowanie: lata 1884 - 1886

Kaplica neogotycka. Niewielki, orientowany budynek jednonawowy na rzucie prostokąta, z nieco węższym prezbiterium zamkniętym trójbocznie. Od zach. prostokątna kruchta. Dachy dwuspadowe, nad prezbiterium - trójpołaciowy; w części zach. - sygnaturka zwieńczona ostrosłupowym hełmem. Ściany oszkarpowane, szkarpy narożne nawy wzniesione nad poziom okapu dachu, zwieńczone sterczynami. Otwory okien i drzwi ostrołuczne.

Elewacje nawy trzyosiowe: wysokie okna rozmieszczone naprzemiennie z dwuskokowymi szkarpami. W zach. przeszle prezbiterium - ostrołuczne okna, w zamknięciu - tondo w zwieńczeniu ściany oraz okna na parterze ścian skośnych. Elewacje nawy wzniesione z wapienia z uzupełnieniami z cegły - wokół otworów (tynk skuty); ściany prezbiterium tynkowane, biało malowane, ściany zakrystii - cegła (tynk skuty). Cokół budynku tynkowany, gzymsy - profilowane w tynku. Dachy kryte blachą tytanowo - cynkową. W nawie i prezbiterium strop, w kruchcie - sklepienie kolebkowe.

Wyposażenie neogotyckie: ołtarz główny św. Anny, konfesjonał, drewniane ławy.

Stan zachowania obiektu – bardzo dobry.

- **Zespół klasztorny Norbertanek, ul. Bohaterów Warszawy 8, ul. Sądowa 5, 7 w Busku - Zdroju**

Datowanie: k. XII w. - XIX w.

Klasztor wraz z drewnianym kościołem wzniesiony w k. XII w. z fundacji rycerza Dzierżko. Nowy, murowany kościół, wzniesiony w 1470 r., spłonął w 1590 r. Został odbudowany w latach 1592 - 1621. W 1598 r. w zespole wymieniano drewniane budynki dla zakonników i zakonnice, drewniany dom czeladzi, szkółkę z kamienia i szpital. W latach 1720 - 1730 budowa klasztoru murowanego. Zamknięcie klasztoru w 1819 r., w 1820 r.

pożar zespołu. Odbudowę i porządkowanie zespołu, założenie ogrodu angielskiego podjął Feliks Rzewuski, który zaadaptował budynek na pensjonat dla kuracjuszy i mieszkanie księży. W l. 30 - tych XIX w. przebudowa kościoła: prezbiterium zamienione na nawę. W 1837 r. wzniesienie murowanej dzwonnicy wg projektu Wilhelma Giersza. W 1848 r. wykonanie ogrodzenia wokół cmentarza.

W okresie I wojny światowej część budynków poklasztornych zajęło wojsko, a w latach międzywojennych - Starostwo. Po II wojnie światowej wybudowano nową, murowaną plebanię. Skrzydło wsch. klasztoru, leżące wzdłuż ul. Staszica w połowie należy do parafii i stanowi tzw. starą część plebani. W latach 60 - tych w dawnym skrzydle pñ. i zach. mieściła się siedziba Sądu Powiatowego, następnie Sąd Rejonowy. Od 1999 r. oba skrzydła nie są użytkowane

Zespół usytuowany jest w pñ. - zach. części Buska - Zdroju, w okolicach rynku, na wzniesieniu, w kwartale ograniczonym z trzech stron ulicami: Bohaterów Warszawy, Staszica i Sądowa, od zach. sąsiadującym z terenem plebanią i zabudową blokową. Do zespołu należy: dawny klasztor, kościół parafialny z ogrodzeniem, dzwonnica.

Klasztor w zespole klasztornym norbertanek, ul. Bohaterów Warszawy 8/ Sądowa 1 w Busku - Zdroju

Zdjęcie nr 9. Klasztor w zespole klasztornym norbertanek, ul. Bohaterów Warszawy 8/ Sądowa 1 w Busku – Zdroju

Datowanie: lata 1720 - 1730

Budynek klasztorny zbudowany przez architekta Kacpra Bażankę dzięki fundacji biskupa krakowskiego Felicjana Szaniawskiego oraz kanonika krakowskiego Dominika Lochmana.

Budynek trójskrzydłowy, dwukondygnacyjny, w korpusie podpiwniczony. Dachy dwuspadowe i trójspadowe. Korpus i skrzydła na rzutach prostokąta, zróżnicowane w rozmiarach. Elewacje skomponowane osiowo. Fasada korpusu jedenastoosiowa (ob. zamurowane okno parteru w części zach.), ujęta w szerokie lizeny narożne; okna prostokątne, drzwi wsch. zamknięte odcinkiem łuku, drzwi zach. - prostokątne. Elewacje gładko tynkowane, pozbawione podziałów i detali, zwieńczone mocno wyładowanym gzymsem okapowym.

Stan zachowania obiektu - zły: znaczne zawilgocenie korpusu budynku w części wsch. - znaczne uszkodzenia tynków parteru; liczne uszkodzenia stolarki okiennej i drzwiowej w skrzydle płu. Skrzydło wsch. - stan zadowalający, po remoncie.

- **Kościół parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w zespole klasztorным norbertanek, ul. Bohaterów Warszawy 8 w Busku - Zdroju**

Zdjęcie nr 10. Kościół parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w zespole klasztorным norbertanek, ul. Bohaterów Warszawy 8 w Busku – Zdroju

Datowanie: lata 1592 - 1621 r., ok. 1804, lata 40 - te XX w.

Kościół jest najstarszą budowlą na buskiej starówce. Pierwotny kościół z XII w. był drewniany, następnie wzniesiono w 1470 r. murowany z kamienia kościół gotycki, który spłonął w 1590 r. Obecny został wybudowany w latach 1592 - 1621 r. w stylu barokowo - klasycznym z pozostałościami gotyckimi w dolnych partiach murów dawnej nawy,

Kościół, zwrócony prezbiterium na zach., jednonawowy na rzucie wydłużonego prostokąta z niewyodrębnionym, prosto zamkniętym, trójprzęsłowym prezbiterium. Na wsch. zakończeniu nawy - kruchta na rzucie elipsy, z emporą chóru muzycznego na piętrze. Przy pld. ścianie kościoła - kwadratowa kaplica Matki Boskiej, obok - prostokątna przybudówka, z dwiema salkami zakrystii i przedsionkiem kaplicy. Nawa i naroża prezbiterium opięte szkarpami. Między szkarpami ściany płu. niewielka, prostokątna kruchta.

Kościół wysoki, nakryty dwuspadowym dachem od zach. zakończonym szczytem ze sterczynami, od wsch. osłoniętym kotarowym frontonem w formie aediculi ujętej trójkątnymi ściankami, na cokole założonym na łuku elipsy. Pośrodku dachu ośmioboczna sygnaturka z ażurową latarnią nakryta cebulastym hełmem. Kaplica MB nakryta kopułą z cylindryczną latarnią; dachy zakrystii i kruchty płu. - pulpitowe.

Elewacje gładko tynkowane, ściany nawy artykułowane podziałami ramowymi, przeprute parami okien. Ściany prezbiterium w górnej partii przecięte linearnym gzymsem, lekko wzniesionym nad archiwoltami okien. Dekoracja architektoniczna skupiona na dwukondygnacyjnej fasadzie kościoła założonej na łuku eliptycznym. Środkowa oś ściany zaakcentowana parą pilastrów w porządku wielkim i boniowaniem naroży. Między pilastry wpisany profilowany portal prostokątnych drzwi z gzymsem w nadprożu i, na piętrze - aedicula z wnęką na rzeźbę, zwieńczona trójkątnym naczółkiem. Boczne części ściany ujęte

płytkimi pilastrami, w przyziemiu przeprute prostokątnymi drzwiami w profilowanych opaskach, na piętrze - prostokątnymi oknami obramionymi analogicznie do aediculi. W zwieńczeniu fasady pełne belkowanie, gierowane na osiach pilastrów i naroży ściany. W szczycie - boniowany fronton z płytką blendą ujętą parą pilastrów dźwigających gzyms podcięty profilami i gzymsem kostkowym, zwieńczony trójkątnym naczółkiem. Po bokach - odcinkowe partie ściany ujęte lizenami.

Kościół murowany z kamienia i z cegły, obustronnie tynkowany. Detal architektoniczny wypracowany w tynku. Przyziemie zakrystii i część cokołu budynku - kamienne, pozbawione tynku. Więźba dachowa drewniana o konstrukcji wieszarowej. Dach nawy kryty blachą, kopuła nad kaplicą, dolna część hełmu latarni i daszki nad szkarpami - blachą ocynkowaną; górna część pokrycia hełmu latarni - blachą miedzianą. W prezbiterium sklepienia kolebkowe z lunetami, w nawie i środkowym przęśle kruchty wsch. - żagielkowe na gurtach, w jej dwóch przęsłach bocznych - kolebkowe, odcinkowe.

Wyposażenie: trzy ołtarze drewniane - dwa barokowe w kaplicy i jeden przy ścianie pñ. prezbiterium; ołtarz główny z XIX w. z obrazem z XVIII w.

Stan zachowania obiektu - bardzo dobry.

- **Zespół kościoła cmentarnego pw. św. Leonarda w Busku - Zdroju**

Zespół kościoła cmentarnego pw. św. Leonarda składa się z: kościoła cmentarnego pw. św. Leonarda, terenu starego cmentarza otaczającego kościół oraz ogrodzenia (XVII w., XIX w.).

Kościół cmentarny pw. św. Leonarda, ul. Bohaterów Warszawy w Busku - Zdroju

Zdjęcie nr 11. Kościół cmentarny pw. św. Leonarda, ul. Bohaterów Warszawy w Busku – Zdroju

Datowanie: 1699 r.

Przed 1166 r. zapewne istniała starsza świątynia o charakterze filialnym. Wizytacja bpa Mikołaja Oborskiego w 13.10.1664 r. wzmiankuje kaplicę na Przedmieściu Krakowskim. Wzmianka z kolejnej wizytacji w 1679 r. mówi o wezwaniu kaplicy - św. Leonarda. Obecny kościół wzniesiono w 1699 r. (data na drzwiach w wejściu do nawy oraz na belce tęczowej). W latach 1939 - 1945 kościół został uszkodzony. Kościół należy do najcenniejszych zabytków architektury drewnianej powiatu buskiego.

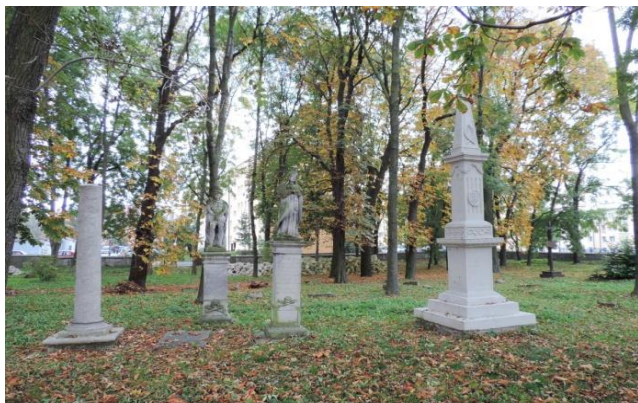
Kościół z drewna modrzewiowego, na podmurówce kamiennej, wyrównanej zaprawą cementową. Zrębowo - słupowa konstrukcja ścian od zewnątrz podwójnie szalowana deskami w układzie pionowym. Kruchta deskowana także wewnątrz. Narożniki nawy, prezbiterium, zakrystii wzmocnione lisicami. Stropy belkowe z deskowanym pułapem. Więźba o konstrukcji storczykowej. Dachy kryte świerkowym gontem.

Kościół orientowany, jednonawowy. Nawa na rzucie zbliżonym do kwadratu, krótsze i węższe, prostokątne prezbiterium zamknięte trójbocznie, z kwadratową zakrystią od płu. Kruchta zach. prostokątna. Dwuspadowy dach kościoła od wsch. zamknięty wielospadowym dachem prezbiterium. Na kalenicy dachu - ośmioboczna sygnaturka z ażurową latarnią kryta hełmem cebulastym z gałką i krzyżem. Zakrystia pod dachem pulpitowym, kruchta kryta dachem półszczytowym. Okna rozmieszczone w południowych ścianach: dwa w ścianie nawy, jedno - w ścianie prezbiterium. W półszczytce kruchty motyw promienistego słońca.

Wyposażenie - dwukondygnacyjny późnobarokowy ołtarz główny z figurą św. Leonarda, poprzedzony stopniami z kamiennej płyty nagrobkowej z resztkami późnogotyckiego napisu.

Stan zachowania obiektu - dobry.

Teren starego cmentarza otaczającego kościół św. Leonarda w zespole w Busku - Zdroju

Zdjęcie nr 12. Teren starego cmentarza otaczającego kościół św. Leonarda w zespole w Busku – Zdroju

Datowanie: k. XVII w., od poł. XVIII w. funkcja cmentarza parafialnego.

Cmentarz założony na planie zbliżonym do prostokąta wydłużonego na osi wsch. - zach., z zaoblonym narożem płu. - wsch., otoczony kamiennym murem z bramą od płu. - zach. W zach. części - kościół św. Leonarda, do którego od bramy wiedzie wąska alejka. Dawny układ cmentarza opierał się na alejce głównej obsadzonej kasztanowcami, poprowadzonej od furtki przy ulicy Bohaterów Warszawy, w kierunku wsch.

Na cmentarzu zachowało się kilka różnych typów nagrobków z lat 1819 - 1892, w formie krzyży (kamiennych i żeliwnych), pełnowymiarowych figur (Chrystus Nazareński, Matka Boska), kolumny oplecionej wicią roślinną, tablic epitafijnych z inskrypcjami. Większość pochówków znajdowała się w płu. i płu. - zach. części cmentarza, w sąsiedztwie kościółka (nagromadzenie nagrobków figuralnych, płyt nagrobnych, mogił oraz innych elementów grobów). Nagrobki figuralne orientowane, usytuowane przeważnie w kierunku

zach. - przodem do alejki łączącej kościół z ulicą. Leżące na ziemi tablice inskrypcyjne orientowane są w kierunku wsch. Wśród kilkunastu nagrobków wyróżnia się eklektyczny, wieloczołowy pomnik nagrobny składający się z cippusu, kanelowanej, czworobocznej kolumny z kartuszem herbowym i wieńczącej sterczyny w kształcie obelisku. Obok kościoła znajduje się kwatera z grobem Rzewuskich z oryginalną tablicą umieszczoną na klasycystycznej steli.

Lapidarium przy kościele św. Leonarda - do prac tworzenia lapidarium przystąpiono w 2005 r. Przeprowadzono kwerendy w archiwach i księgach parafialnych, przeprowadzono także inwentaryzację nagrobków. W trakcie tworzenia lapidarium starano się odtworzyć pierwotne miejsca nagrobków, a dopiero pozostałe elementy przenieść i wyeksponować w lapidarium. Dodatkowo odnaleziono fragmenty nagrobków podczas rozbiórki fragmentu muru na bramę wjazdową. W 2006 r. zostały przeprowadzone prace na terenie cmentarza, uporządkowano, wyeksponowano tablice epitafijne, wzmocniono nagrobki itp.

- **Kościół filialny pw. św. Stanisława, Chotelek**

Zdjęcie nr 13. Kościół filialny pw. św. Stanisława, Chotelek

Datowanie: 1527 r.

Jedyny na Kielecczyźnie przykład XVI - wiecznego budownictwa drewnianego. Kościółek zbudowany w 1527 r., z inicjatywy Stanisława Słupskiego, kanonika sandomierskiego, który był też fundatorem ołtarza (zachowana kamienna mensa ołtarzowa z gotyckim napisem informującym o fundacji). Początkowo pełnił funkcję kaplicy. W 1624 r. ufundowano obraz Ukrzyżowania (obecnie w głównym ołtarzu). Wewnątrz kościoła zachowały się niektóre elementy z jego pierwotnego wystroju: kamienna gotycka kropielnica, późnorenesansowa ambona i ołtarz główny (XVII w.). Na szczególną uwagę zasługuje strop belkowy z zachowaną renesansową polichromią z XVI w. w kształcie kasetonów z rozetami.

Niewielki kościół jednonawowy, z zamkniętym trójbocznie prezbiterium nie wyodrębnionym z bryły budynku i niską kruchtą od pld. Dach wspólny dwuspadowy, nad zamknięciem prezbiterium - trójpołaciowy, z okapem mocno wysuniętym na końcówkach krokwi. Pośrodku kalenicy dachu głównego - sześcioboczna sygnaturka z arkadkową latarnią nakrytą hełmem zwieńczonym sterczyną z kulą i krzyżem. W elewacji pld. kościoła, po bokach kruchty - dwa małe, prostokątne otwory okienne w obramieniach z desek;

podobne okno - w pld. ścianie zamknięcia prezbiterium. Na osi ściany zach. - jeden otwór okienny, pozostałe ściany ślepe.

Ściany drewniane w konstrukcji zrębowej, na podmurówce kamiennej, z zewnątrz szalowany pionowo deskami na styk. Kruchta pld. w konstrukcji słupowej, obustronnie deskowana. W nawie i prezbiterium strop belkowy. Więźba dachowa o konstrukcji krokwiowo - jętkowej. Dach kryty gontem, sygnaturka obita blachą miedzianą.

Stan zachowania obiektu - dobry.

- **Zespół kościoła parafialnego pw. św. Marii Magdaleny, Dobrowoda**

Datowanie: XIV - XVI w., XIX w., XX w.

Zespół kościoła składa się z: kościoła, dzwonnicy, plebanii (XIX/ XX w.), stodoły, obory, cmentarza przykościelnego, ogrodzenia, bramy.

Zespół usytuowany jest pośrodku wsi, po pln. stronie drogi wiejskiej. Ma kształt wydłużonego prostokąta, wydłużonego na osi pln. - pld., podzielonego na dwie części. Część pld.: kościół zajmujący środek owalnego cmentarza przykościelnego, otoczonego kamiennym murem. Brama główna - od zach., brama boczną - od wsch. i bramka od pln., w kierunku plebanii. Przy murze pld. - drewniana dzwonnica na kamiennej podmurówce. Obok - figura św. Jana Nepomucena. Pln. część założenia obejmuje sad przecięty betonową drogą z plebanii do kościoła, plebanię - w części pln. i podwórze gospodarcze od zach. Obszar założenia zachowany w całości, otoczony drogami wiejskimi.

Kościół parafialny pw. św. Marii Magdaleny w zespole, Dobrowoda

Zdjęcie nr 14. Kościół parafialny pw. św. Marii Magdaleny w zespole, Dobrowoda

Datowanie: ok. poł. XIV w., XV w., lata 1524 - 1525 r., pocz. XX w.

Kościół zbudowany z fundacji biskupa krakowskiego Floriana z Mokrska. W XV w. rozbudowany. Obecna bryła pochodzi z czasów późnogotyckiej przebudowy w latach 1524 - 1525; kaplica pw. Matki Boskiej - XVI w.; neogotycka kruchta - pocz. XX w.

Kościół orientowany, jednonawowy, o znacznie rozczłonkowanej, niesymetrycznej bryle. Wąski, wysoki korpus nawowy opięty masywnymi, dwuskokowymi szkarpami, od pln. poszerzony jest o wysoką, prostokątną, oszkarpowaną kaplicę. Dwuspadowy dach nawy zwieńczony jest sześcioboczną sygnaturką z ażurową latarnią ze sterczyną, kulą i krzyżem. Kaplica przykryta dachem pulpituowym - na przedłużeniu połaci dachu głównego. Do pld. -

wsch. naroża przylega cylindryczna baszta nakryta niskim hełmem ostrosłupowym. Prezbiterium prostokątne, węższe i niższe od nawy, narożnie oszkarpowane, od płn. poszerzone o parterową zakrystię nakrytą dachem pulpituowym. Zakrystia płd. - parterowa, nakryta dwuspadowo.

Płn. i zach. ściana nawy, ściany kaplicy i baszty - kamienne, opięte wyrazistym gzymsem międzykondygnacyjnym i zwieńczone gzymsem. Ściany prezbiterium, zakrystii, płd. ściana nawy i ściany kruchty - tynkowane, na wysokiej, kamiennej partii cokołowej. W narożach ścian kruchty - boniowanie. Fasada jednoosiowa, ujęta w szkarpy narożne. W przyziemiu kamienny, gotycko - renesansowy portal: profilowana archiwolta arkady drzwi zwieńczona prostokątnym nadprożem z trzema tarczami herbowymi w świetle. Na piętrze - okno zamknięte odcinkiem łuku.

Budynek wzniesiony z ciosów wapienia pińczowskiego, w większości obustronnie tynkowany. Skromny detal architektoniczny (gzymsy, portal) - kamienny. Dach nawy kryty ceramiczną karpiówką, baszta i prezbiterium - blachą miedzianą. Sygnaturka drewniana, licowana blachą ocynkowaną. Otwory okienne ostrołuczne. W prezbiterium sklepienie krzyżowo - żebrowe, w nawie - sieciowe.

W pobliżu kruchty zachowane fragmenty gotyckiej inskrypcji z XVI w. Na sklepieniu nawy herby: Łódzia, Doliwa, Jastrzębiec, Dębno i Ślepowron. W prezbiterium wczesnorenesansowy portal z XVI w. Pod amboną marmurowa, renesansowa płyta Jana Boboli z 1605 r. W filar oddzielający nawę od kaplicy Matki Boskiej wbudowane renesansowe epitafium Jana Boboli z popiersiem zmarłego.

Stan zachowania obiektu - dostateczny.

Dzwonnica w zespole kościoła parafialnego pw. św. Marii Magdaleny, Dobrowoda

Zdjęcie nr 15. Dzwonnica w zespole kościoła parafialnego pw. św. Marii Magdaleny, Dobrowoda

Datowanie: XVIII w. ?, XIX w.

Budowla na kamiennej podmurówce, drewniana o konstrukcji słupowo - ramowej, z nadwieszoną w górnej kondygnacji otwartą izbicą. Prostopadłościenna, lekko zwężona ku

górze bryła na rzucie kwadratu, nakryta krytym gontem dachem namiotowym z wysuniętym okapem i iglicą w zwieńczeniu. Zawieszenie dzwonów współczesne. Elewacje deskowe pionowo. Izbica w górnej połowie otwarta, w dolnej deski zacięte od góry w trójkąt. Na osi elewacji wsch. prostokątny otwór drzwiowy, bez skrzydła drzwiowego. Przed nim schody - dwa bloki kamienne.

Stan zachowania obiektu - średni, zaniedbany: uszkodzenia desek szalunku w partii cokołowej, mech na szalunku, brak skrzydła drzwi.

• **Zespół kościoła parafialnego pw. św. Wojciecha, Janina**

Datowanie: pocz. XIX w.

Kościół, wzmiankowany w 1326 r. wraz ze szpitalem dla chorych i starców oraz szkołą, wzniesiony jako świątynia filialna komandorii joannitów w Zagości. Zabudowania spłonęły w 1655 r. Obecny kościół wzniesiono w latach 1819 - 1822.

Zespół kościoła usytuowany jest w środku wsi, ograniczony od płd. i wsch. drogami wiejskimi, od zach. - drogą prowadzącą do pól uprawnych, od półn. - ogrodem plebanii. Zespół składa się z kościoła, dzwonnicy, cmentarza przykościelnego, muru cmentarnego i bramy.

Cmentarz przykościelny - wieloboczny, wydłużony na osi wsch. - zach., otoczony jest kamiennym murem i, od wewnątrz - nasadzeniami drzew i krzewów iglastych. Jego centrum zajmuje kościół. Brama główna znajduje się na wsch., na osi fasady, brama boczna - od płd. - zach. W linii pn. - wsch. fragmentu muru - dzwonnica. Teren cmentarza zagospodarowany trawnikiem i alejkami wyłożonymi betonowymi puzzlami. Przed fasadą - rzeźby Jezusa i Matki Boskiej na wysokich postumentach.

Mur cmentarny - z pocz. XIX w., stanowi zach. część ogrodzenia - kamienny, pełny, otynkowany, bez cokołu, nakryty dwuspadowym kamiennym daszkiem. W pozostałej części - kamienne murki współczesne w formie podmurówki, na której niskie kamienne słupki nakryte dwuspadowymi daszkami.

Brama główna - dwusłupowa, dwuskrzydłowa. Słupy kwadratowe w przekroju, murowane z kamienia polnego, z betonowymi czterospadowymi czapami. Skrzydła bramne ażurowe z kutego żelaza.

Kościół parafialny pw. św. Wojciecha w zespole, Janina

Zdjęcie nr 16. Kościół parafialny pw. św. Wojciecha w zespole, Janina

Datowanie: lata 1819 - 1822 r.

W 1326 r. wzmiankowana jest plebania kościoła - ksiądz Dawid oraz szpital dla chorych i starców także szkoła. Kościół wraz z plebanią i zabudowaniami został spalony w 1655 r. W 1743 r. wzniesiono w Janinie drewniany kościół pw. św. Wojciecha i NM Panny, który w k. XVIII w. znajdował się w złym stanie.

Kościół wzniesiony na osi wsch. - zach. z fasadą na wsch. Budynek murowany z kamienia, tynkowany. Detal architektoniczny wypracowany w tynku. W nawie sklepienie pozorne z lunetami, w prezbiterium, zakrystiach oraz skarbcach - kolebkowe z lunetami, w kruchcie oraz przylegających do niego pomieszczeniach - kolebkowe. Wieżba dachowa drewniana, krokwiowo - jętkowa. Dach kryty blachą dachówkopodobną.

Zwarta bryła dwukondygnacyjna na rzucie prostokąta, z ryzalitowo wysuniętymi pomieszczeniami zakrystii i skarbczyka ujmującymi prosto zamknięte prezbiterium i ryzalitowo wysuniętymi prostokątnymi pomieszczeniami ujmującymi kruchtę. Nawa prostokątna o narożach ściętych wewnątrz. Budynek nakryty trójpołaciowym dachem ze szczytem w fasadzie; ryzalicy wschodnie zwieńczone trójkątnymi facjatkami nakrytymi dwuspadowo. W linii łuku tęczowego ośmioboczna sygnaturka z dzwonowato - cebulastym hełmem, z latarnią zwieńczoną wysokim krzyżem.

Elewacje otynkowane, na niskim cokole, zwieńczone mocno wyładowanym, profilowanym gzymsem okapowym, w $\frac{3}{4}$ wysokości ujęte prostym gzymsem kordonowym, stanowiącym podstawę wysoko osadzonych, półokrągłych okien. W fasadzie cztery pilastry w wielkim porządku, na wysokich cokołach, dźwigające pełne belkowanie. Na osi ściany prostokątny otwór drzwi osłonięty okapem; nad gzymsem - półokrągłe okno. Szczyt konturowany profilowanym gzymsem, przepruty półokrągłym otworem.

Stan zachowania obiektu - bardzo dobry.

Dzwonnica w zespole kościoła parafialnego pw. św. Wojciecha, Janina

Zdjęcie nr 17. Dzwonnica w zespole kościoła parafialnego pw. św. Wojciecha, Janina

Datowanie: 1822 r.

Dzwonnica murowana z kamienia, tynkowana, na rzucie prostokąta, jednoprzestrzenna. Bryła dwukondygnacyjna, zwarta, prostopadłościenna, nakryta dwuspadowym dachem krytym blachą. Nad piętrzem otwarta więźba dachowa krokwiowo-jętkowa i odsłonięte zawieszenie trzech dzwonów. Elewacje otynkowane, na niskim cokole, zwieńczone wyładowanym, profilowanym gzymsem. Fasada dwukondygnacyjna: na osi przyziemia arkadowy otwór wejściowy, na piętrze - trzy arkadowe otwory. Trójkątny szczyt konturowany profilowanym gzymsem. Na piętrze elewacji bocznych arkadowe blendy.

Stan zachowania obiektu - średni, zawilgocenie ścian w przyziemiu, ubytki tynku.

- **Zespół kościelny, Szaniec**

Datowanie: XIV - XX w.,

Pierwszy kościół wzmiankowany w 1326 r. Obecny ukończony i konsekrowany w 1499 r. W skład zespołu wchodzi: kościół, dzwonnica, dawny dom parafialny, kaplica św. Antoniego, cmentarz grzebalny, trzy kaplice różańcowe, ogrodzenie, bramki i bramy, nagrobek.

Cmentarz przykościelny ma kształt nieregularnego sześcioboku wydłużonego na osi płn. - pld. Z trzech stron otoczony murem, od wsch. - ogrodzeniem ażurowym. Na teren prowadzi brama główna - od wsch. i trzy bramki boczne. Kościół orientowany, usytuowany w części płn. Teren cmentarza zagospodarowany trawnikiem i nasadzeniami drzew - wzdłuż muru; wokół kościoła szerokie obejście wyłożone kamieniem łamanym.

Mur kamienny, tynkowany, osłonięty dwuspadowym okapem, od wsch. - metalowy parkan osadzony na podmurówce i kamiennych słupach zwieńczonych sterczynami w formie wazonów. Brama wsch. dwuskrzydłowa, metalowa; słupy z ciosów kamiennych zwieńczonych sterczynami. W murze zach. - dwie kamienne, tynkowane, prostokątne bramki gotyckie osłonięte dwuspadowym daszkiem, przeprute ostrołucznym otworem w profilowanym i sfazowanym obramieniu, umieszczonym we wnęce zwieńczonej schodkowo. W pld. - wsch. narożu cmentarza - dzwonnica, obok - kaplica; od pld. - zach. - drewniana kaplica pw. Św. Antoniego; w narożu pn. - wsch. i płn. - zach. - murowane kaplice. W linii muru płn. - murowane kapliczki w formie aediculi z półkuliście zasklepioną wnęką.

Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP, Szaniec

Zdjęcie nr 18. Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP, Szaniec

Datowanie: k. XV w., XVI w., XIX w., 1914 r.

Pierwszy kościół w Szańcu wzmiankowany jest w 1326 r. Obecny powstał z fundacji bpa kujawskiego, Kanclerza Wielkiego Koronnego Krzesława z Kurozwęk. Ukończenie budowy i konsekracja - 1499 r. Skarbczyk przy zakrystii - 1599 r., zegar słoneczny 1559 r. (?). Renowacja w 1914 r. Remont w 2012/2013 r.: prace konserwatorskie, restauratorskie i budowlane: remont stolarki okiennej, tynki renowacyjne, elewacja, ocieplenie sklepień, wymiana instalacji elektrycznej.

Korpus kościoła halowy, dwunawowy, trójprzęsłowy, na rzucie prostokąta, z prostokątną gotycką kaplicą od płn. i prostokątną kruchtą od wsch. W narożnik płn. - wsch. między nawą i kaplicą wbudowana druga kruchta. Prezbiterium prostokątne, węższe, zamknięte trójbocznie. Od płn. - zakrystia połączona ze skarbczykiem.

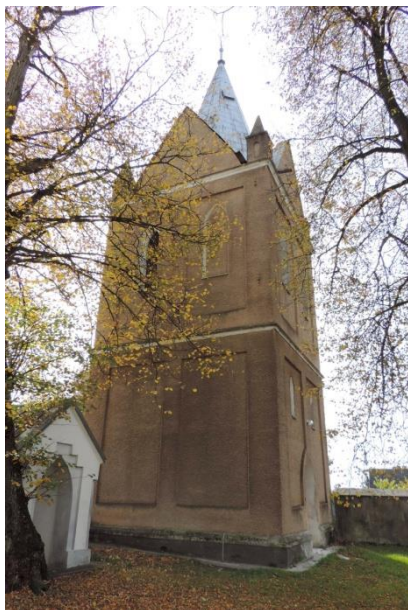
Budynek oszkarpowany, szkarpy trójjuskokowe, przy zakrystii - jednouskokowe. Dachy dwuspadowe oraz dwu - i trójpołaciowe. Na kalenicy dachu głównego ośmioboczna sygnaturka z ażurową latarnią zwieńczona ostrosłupowym hełmem. Elewacje na wysokim cokole, na wysokości dolnego uskołu szkarp ujęte wyładowanym gzymsem stanowiącym parapet wysokich, ostrołucznych okien. Ściany alternowane rytmem okien rozmieszczonych naprzemiennie ze szkarpami. Okna kaplicy - szersze, z laskowaniem. Szczyty z podziałami blendowymi. Do wnętrza prowadzą ostrołuczne, profilowane portale.

Wnętrze nawy jednoprzestrzenne, trójprzęsłowe z dwoma smukłymi słupami wspierającymi sklepienie. Dwuprzęsłowa kaplica otwarta do nawy dwiema ostrołuczными arkadami. Do zakrystii portal ostrołukowy z krzyżującymi się laskami.

Kościół murowany z ciosów kamiennych, tynkowany w partii kruchty. Portale i gzymsy - kamienne. W nawie sklepienie krzyżowo - żebrowe wsparte na dwóch ośmiobocznych filarach, w prezbiterium i kaplicy sklepienie krzyżowo - żebrowe ze zwornikami herbowymi oraz beczkowe - w zakrystii. Wieżba dachowa drewniana, storczykowa. Dach kryty blachą miedzianą. Chór muzyczny na dwóch drewnianych słupach oraz belkach o późnogotyckim profilowaniu. Organy klasycystyczne, z 1801 r. Wyposażenie głównie barokowe: w ołtarzu gł. gotycka rzeźba Matki Boskiej z Dzieciątkiem z 1 poł. XV w., w ołtarzu bocznym - obraz św. Stanisława pędzla Franciszka Smuglewicza, w prezbiterium witraż z postacią św. Stanisława biskupa ok. 1500 r.

Stan zachowania obiektu - dobry.

Dzwonnica w zespole kościelnym pw. Wniebowzięcia NMP, Szaniec

Zdjęcie nr 19. Dzwonnica w zespole kościelnym pw. Wniebowzięcia NMP, Szaniec

Datowanie: 1930 r.

Dzwonnica usytuowana w płd. - wsch. narożniku zespołu kościelnego. Murowana z kamienia łamanego i cegły, tynkowana. Budynek na rzucie kwadratu, jednoprzestrzenny, dwukondygnacyjny, prostopadłościenny; elewacje zwieńczone trójkątnymi szczytami ze sterczynami u nasady, w narożach. Dach wysoki, ośmioboczny, ostrosłupowy osadzony na dwóch krzyżujących się dachach dwuspadowych. Elewacje dwukondygnacyjne, na cokole, zwieńczone prostym gzymsem. Kondygnacje ujęte gzymsem kordonowym, dzielone ramowo, dwuosiove. W górnej kondygnacji ostrołukowe otwory lub blendy. Na osi fasady - drzwi. Więźba dachowa drewniana, krokwiowo - jętkowa. Dach kryty blachą. Zawieszenie dzwonów na drewniano - metalowej konstrukcji.

Stan zachowania obiektu - średni; zamurowana większość otworów.

- **Kaplica cmentarna na cmentarzu parafialnym, Szaniec**

Zdjęcie nr 20. Kaplica cmentarna na cmentarzu parafialnym, Szaniec

Datowanie: 1876 r.

Niewielki budynek wzniesiony na rzucie prostokąta, oszarpowany narożnie. W partii zamknięcia prezbiterium płytki, prostokątny ryzalit z ostrołuczną blendą na osi. Dach dwuspadowy kryty blachą. Na kalenicy ośmioboczna sygnaturka z ażurową latarnią, zwieńczona cebulastym hełmem z kulą i krzyżem w zwieńczeniu. Ściany murowane, tynkowane, zwieńczone wielokrotnie profilowanym gzymsem. Elewacje boczne przeprute parami ostrołucznych okien. W fasadzie ostrołuczny portal. Opaski okien i portalu - ceglane. Nad drzwiami napis: "Requiescat in pace" i płycina z krucyfiksem.

Stan zachowania obiektu - dobry.

- **Kaplica pw. św. Antoniego w zespole kościelnym, Szaniec**

Zdjęcie nr 21. Kaplica pw. św. Antoniego w zespole kościelnym, Szaniec

Datowanie: 1876 r.

Kaplica usytuowana w zespole kościelnym, przy ogrodzeniu od strony zach.

Wzniesiona na rzucie prostokąta, jednoprzestrzenna. Parterowa, prostopadłościenna, zwarta, nakryta dwuspadowym dachem z wysuniętym okapem. Elewacje na ceglanej, tynkowanej podmurówce, szalowane pionowo. Deski łączone do czoła, złącza oblistwowane. Pod okapem deskowy, profilowany gzyms. Szczyty pionowo szalowane. Konstrukcja ścian słupowo - ramowa, sosnowa. Strop drewniany, belkowy. Więźba dachowa drewniana, krokwiowo - jętkowa. Dach kryty blachą ocynkowaną. W jednoosiowej fasadzie prostokątne drzwi w szerokiej ramie i poziome, wielopodziałowo szklone okno prostokątne - nad nimi.

Stan zachowania obiektu - dobry.

- **Kościół parafialny pw. św. Jakuba St. Apostoła, Szczaworyż**

Zdjęcie nr 22. Kościół parafialny pw. św. Jakuba St. Apostoła, Szczaworyż

Datowanie: 1613 r., 1630 r., 1726 r., 1783 r., k. XIX w.

Pierwsza wzmianka o kościele pochodzi z 1326 r. Ustanowienie parafii odbyło się zapewne na przełomie XIII/XIV w. Pierwotny drewniany kościół pw. św. Jakuba i Leonarda spłonął w 1598 r. Nowy wybudowano w 1613 r., staraniem proboszcza Marcina Pacanowskiego. Kopia nad prezbiterium pochodzi z 1630 r. W XVIII w. dobudowano dwie kaplice: pierwszą w 1726 r., drugą w 1782 r. W 1748 r. kościół posiadał murowaną zakrystię. Wieża odnowiona została w 1830 r. W k. XIX w. wymurowano obecną zakrystię pñ. Gotyckie prezbiterium z kopułą zwieńczoną manierystyczną latarnią, wewnątrz kościoła w typie renesansu lubelskiego, kaplice późnobarokowe.

Remonty, konserwacje: k. lat 50 - tych XX w.: wymiana pokrycia kopuły; lata 1962 - 1963: wymiana pokrycia dachowego na prezbiterium, części wieży dachowej i deskowania, wzmocnienie kopuły, przemurowanie latarni, wymiana okien latarni, rynien i rur spustowych; 1973 r.: remont wnętrza wieży, opaska odwadniająca wokół budynku; lata 90 - te XX w.: dobudowa przedsionka zakrystii; 1994 r.: remont kapitalny wieży, wymiana pokrycia dachowego, wymiana tynków; 2000 r. - wymiana schodków z nawy do kaplicy pñ.; 2013 r. - prace renowacyjne przy ołtarzu pñd.

Kościół orientowany, zbudowany na rzucie krzyża greckiego. Jednonawowy, z prostokątnymi kaplicami po bokach, nieco węższym, prostokątnym prezbiterium, zakrystią kruchtą - w przyziemiu wieży. Znacznie rozczłonkowana bryła nakryta jest skrzyżowanymi dachami dwuspadowymi - nad nawą i kaplicami. Prezbiterium zwieńczone kopułą z przeszkloną latarnią opiętą wolutowymi hermami dźwigającymi kamienną kopułę. Trójkondygnacyjna wieża w fasadzie, nakryta czterospadowym dachem zwieńczonym dwukondygnacyjną latarnią, poprzedzona jest parterową kruchtą pod dachem pulpitywym. Naroża prezbiterium oszkarpowane. Na wsch. szczycie dachu - barokowa, kamienna rzeźba NMP Niepokalanie Poczętej.

Trójprzęsłowa nawa i kruchta - przekryte sklepieniami kolebkowymi z lunetami z listwowymi dekoracjami sztukatorskimi. W narożach prezbiterium, nakrytego kopułą na pendentywach, zachowały się wsporniki stanowiące fragmenty pierwotnych gotyckich sklepień.

Ściany murowane, tynkowane, na kamiennym cokole. W górnej partii ścian linearny gzyms; gzymsy koronujące wyładowane. Nad prostokątnymi oknami wieży w kamiennych opaskach - odcinki prostego gzymsu. Portal główny kamienny z górnymi uszakami; nad drzwiami odcinek prostego gzymsu. W rokokowym ołtarzu głównym znajduje się uznany za cudowny obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem pochodzący z XVI w. W kruchcie kościoła znajduje się barokowe epitafium m. in. Jakuba i Barbary Kostekich z 1634 r. Ambona i chór muzyczny - rokokowe. Na płn. ścianie prezbiterium - fragmenty polichromii z XVI w.

Stan zachowania obiektu - bardzo dobry.

Plebania, ob. kaplica przedpogrzebowa w zespole kościoła parafialnego pw. św. Jakuba Apostoła, Szczaworyż

Zdjęcie nr 23. Plebania, ob. kaplica przedpogrzebowa w zespole kościoła parafialnego pw. św. Jakuba Apostoła, Szczaworyż

Datowanie: 1630 r., 1904 r. - nadbudowa piętra.

Pierwotnie w przyziemiu mieściła się kostnica, w górnej kondygnacji - kaplica Niepokalanego Poczęcia NMP. Obecnie kaplica służy jako ołtarz polowy wykorzystywany podczas uroczystości liturgicznych.

Wzniesiona na rzucie kwadratu, dwukondygnacyjna, nakryta namiotowym dachem z cebulastą sterczyną z krzyżem - w zwieńczeniu. Przyziemie murowane z kamienia, obramienie prostokątnych drzwi - kamienne, zwieńczone odcinkiem gzymsu. Ściany górnej kondygnacji tynkowane, w narożach ujęte lizenami, dwie frontowe - przeprute obszernymi, półokrągłymi oknami. W zwieńczeniu ścian wyładowane, wielokrotnie profilowany gzyms. Do naroża kaplicy przylega parterowy, prostokątny budynek nakryty trójspadowym dachem z niewielką latarnią na połączeniu połaci. Ściany tynkowane, płn. przepruta parą arkadowych okienek. Od frontu obszerny, prostokątny otwór drzwi.

Stan zachowania obiektu - bardzo dobry.

- **Kościół filialny pw. NMP, ob. kaplica pw. Matki Boskiej Anielskiej, Widuchowa**

Zdjęcie nr 24. Kościół filialny pw. NMP, ob. kaplica pw. Matki Boskiej Anielskiej, Widuchowa

Datowanie: 1791 r.

Kaplica orientowana, na rzucie prostokąta, z węższym prezbiterium i prostokątnym aneksem od pld. Dachy dwuspadowe, na dachu nawy wieloboczna sygnaturka z latarnią. Ściany murowane z kamienia, tynkowane; w elewacjach bocznych podziały ramowe i duże okna zamknięte odcinkiem łuku. Fasada zwieńczona trójkątnym szczytem, dzielona czterema pilastrami ujmującymi arkadę drzwi i dwie półkoliste wnęki. Nawa przykryta stropem, w prezbiterium sklepienie kolebkowe.

Wyposażenie barokowe: drewniana ambona, ołtarz z drewnianym rzeźbionym antepedium i obrazem Matki Boskiej z Dzieciątkiem (1680 r.).

Stan zachowania obiektu - średni: zawilgocenie ścian i ubytki tynku.

- **Zbór protestancki (ariański), Pęczelice**

Zdjęcie nr 25. Zbór protestancki (ariański), Pęczelice

Datowanie: lata 1570 - 1584, XX w.

Zbór braci polskich wzniesiony przez St. Gnoińskiego, w późniejszych latach adaptowany na spichlerz - do poł. XX w., od kiedy popada w ruinę.

Zachowane podpiwniczone przyziemie bez dachu, wzniesione z kamienia kredowego, pozbawione cech stylowych. W ścianie zach. fragment późnorenesansowego obramienia okna. Piwnice na rzucie zbliżonym do kwadratu, parter - na rzucie prostokąta.

W płd. narożach dwie szkarpy. Rozkład piwnic sugeruje istnienie wcześniejszego założenia. W piwnicy i w drzwiach wejściowych parteru - resztki kamiennych portali.

Stan zachowania obiektu - bardzo zły: obiekt w ruinie.

- **Synagoga, ob. dom towarowy, ul. Partyzantów 6 w Busku - Zdroju**

Zdjęcie nr 26. Synagoga, ob. dom towarowy, ul. Partyzantów 6 w Busku - Zdroju

Datowanie: 1927 r.

Synagoga wzniesiona w miejscu starej drewnianej synagogi. Zdeastrowana w czasie II wojny światowej, przekształcona w magazyn zbożowy. Po wojnie - budynek otrzymał funkcje handlowe.

Dwukondygnacyjny budynek na rzucie prostokąta, o fasadzie rozczłonkowanej zdwojonymi ryzalitami, nakryty trójspadowym dachem z pulpitem przedłużeniem nad częścią płd. Elewacje otynkowane, fasada utrzymana w kamieniu (wapień pińczowski), z ryzalitem środkowym zwieńczonym trójkątnym szczytem. Ściana artykułowana pilastrami, kondygnacje rozdzielone szerokim gzymsem. Rozbudowany gzyms okapowy profilowany, łączony z gzymsem kostkowym. Szczyt konturowany gzymsem kostkowym. Okna parteru prostokątne, okna piętra zamknięte łukiem okrągłym; wszystkie w kamiennych opaskach ze zwornikiem. Nad prostokątnymi drzwiami kamienny okap.

Stan zachowania obiektu - dostateczny, wewnątrz wyremontowane bez zachowania cech stylowych.

- **Zespół dworski, Radzanów**

Datowanie: k. XVIII w.

Założenie składa się z: dworu z parkiem krajobrazowym z lipowymi alejami, oficyny, zach. bramy wjazdowej, figury NMP, zespołu budynków gospodarczych, sadów i stawów.

Założenie rozlokowane jest na płaskowyżu, którego brzegi opadają w czterech kierunkach. Stawy otaczają płaskowyż z trzech stron: płn. - wsch. płn. i płn. - zach., od płd. zamyka obszar droga wiejska. Droga wewnętrzna dzieli zespół na zach. część rezydencjonalną i wsch. - gospodarczą.

Część wsch. na planie prostokąta zajęta jest przez, usytuowany na płd., dziedziniec ze śladem klombu przed dworem, otoczony szpalerem drzew. Oś kompozycyjną tworzy

droga dojazdowa do dworu wiodąca z płd. przez kamienną bramę, do wejścia w fasadzie dworu kończąca się na figurze NMP, ustawionej pośrodku wnętrza kompozycyjnego.

Na płn. - zach., do granic stawu rozbudowuje się park, stanowiący bryłę dominującą w panoramie wsi, wąskim pasem zachodzący na płn. granicę części gospodarczej. W obecnym stanie zachowania nosi cechy ogrodu krajobrazowego z elementami eklektycznymi, np. neowłoski układ alej lipowych. Kompozycja słabo czytelna, wartościowa ze względu na istniejący starodrzew, oraz zabytki architektury. Część zach. zespołu zajmują dwie grupy budynków gospodarczych i oficyna; wśród pierwotnej zabudowy zlokalizowano budynki współczesne. Na zach. i wsch. od zabudowy zespołu rozciągają się sady i łąki.

Całość założenia zachowana dobrze. Czytelny zarys stawów, części gospodarczej i parku. Stawy częściowo suche zarośnięte. Park bardzo zniszczony zarówno w drzewostanie jak i w parterze w obrębie dziedzińca zajezdnego, alejki słabo czytelne. Największe dewastacje - na wsch. od budynku dworu. W alejach liczne braki drzew, wnętrze kompozycyjne zaniedbane, zarośnięte chwastami i samosiejkami. Budynek dworu wyremontowany z likwidacją cech stylowych.

Dwór w zespole, Radzanów

Zdjęcie nr 27. Dwór w zespole, Radzanów

Datowanie: k. XVIII w. - 1965 r.

Budynek na rzucie prostokąta wydłużonego na osi wsch. - zach., z dwoma prostokątnymi alkierzami od płn. Między alkierzami korpus budynku cofnięty, poprzedzony głębokim podcieniem. Na osi siedmioosiowej fasady ryzalit zwieńczony attyką. Budynek parterowy, podpiwniczony, nakryty dachem polskim łamanym krytym gontem, nad alkierzami dachy dwuspadowe. Elewacje gładko tynkowane, na kamiennym cokole, rozczłonkowane dużymi prostokątnymi oknami ze stolarką ościeżnicową polską. Budynek murowany z wapiennego kamienia łamanego, tynkowany; ścianki działowe z cegły. Więźba dachowa drewniana, kleszczowo - płatwiowa z zastrzałami.

Stan zachowania: budynek nieużytkowany ulega stopniowej degradacji: uszkodzenia dachu, lekkie zawilgocenia i uszkodzenia tynków i stolarki.

- **Zespół dworski, Szaniec**

Datowanie: XIV - XIX w.

Zespół dworski obejmuje:

- park o całkowicie zatartej nieczytelnej kompozycji, zarośnięty samosiewami, stary drzewostan niepielęgnowany, przypadkowe współczesne nasadzenia,
- dwór - w stanie zabezpieczonej ruiny,
- lodownię - zrujnowana,
- stodołę - zrujnowana (bez dachu, zachowane mury obwodowe),
- ogrodzenie - stare kamienne w ruinie (zachowane resztki), współczesne z siatki zniszczone, powywracane słupki.

Zespół dworski we wsi Szaniec, usytuowany jest na płd. obrzeżu wsi, przy drodze do Zwierzyńca. Czytelny w krajobrazie ma obecnie kształt zbliżony do prostokąta wydłużonego na osi wsch. - zach. Dwór stoi w środkowej części założenia, na skraju płaskiego wyniesionego tarasu. Za nim teren stromo opada ku płd., łagodnie ku zach. Po stronie płd. - wsch. dworu - nikłe pozostałości kamiennych fundamentów „młodszego” dworu - z XVIII w. Przy płn. - zach. narożniku dworu znajduje się kamienna piwnica - lodownia na rzucie owalu. Na wsch. od dworu - pozostałości parku o nieczytelnej kompozycji. Przed elewacją zach. dworu - pozostałość sadu. W płn. - wsch. narożu założenia, w linii pierwotnego ogrodzenia - kamienna stodoła. Po zach. stronie stodoły, na terenie zespołu - współczesny murowany pawilon, na terenie otoczonym odrębnym ogrodzeniem z przęseł betonowych prefabrykowanych. W narożniku płn. - zach. zespołu - murowany, parterowy pawilon dawnej mleczarni, ob. dom mieszkalny.

Wzdłuż płn. granicy założenia - lokalna droga o asfaltowej nawierzchni, przy której, na odcinku zach. zachowane resztki kamiennego muru. Wzdłuż granicy wsch., wyznaczonej pasem krzewów i drzew oraz pozostałościami współczesnego ogrodzenia biegnie droga polna, skrajem boiska przy współczesnej szkole. Po stronie zach. założenia, w części płd. zachowane ślady kamiennego ogrodzenia. Granicę płd. dworskiego placu wyznaczają kępy krzewów, resztki kamiennego ogrodzenia i biegnąca po ich zewnętrznej stronie droga polna.

Dwór w zespole, Szaniec

Zdjęcie nr 28. Dwór w zespole, Szaniec

Datowanie: XV w. (przed 1499 r.), rozbudowany w latach 1580 - 1609 .

Dwór renesansowy z wykorzystanymi elementami wcześniejszej budowli obronnej. W XVII w. zaadaptowany na zbór ariański, od końca XVIII w. - spichlerz zbożowy, od pocz. XIX w. - opuszczony.

Budynek na rzucie prostokąta, wewnątrz dwutraktowy. Bryła dwukondygnacyjna, nakryta naczółkowym dachem. W narożach pld. - masywne szkarpy o mocno wybrzuszonym profilu. Fasada siedmioosiowa, w osi środkowej - drzwi zamknięte odcinkiem łuku, ramowane ceglana opaską i na piętrze - prostokątne drzwi balkonowe. Po bokach kamienne fragmenty pilastrów (?). Elewacje szczytowe dwuosiove, tylna - trójosiowa; otwory okienne prostokątne.

Ściany murowane z łamanego kamienia wapiennego, we fragmentach z gruboziarnistego piaskowca i cegły oraz elementów kamieniarki z gładzonego ciosu piaskowcowego i fragmentów glazurowanej cegły. Na elewacjach pozostałości tynków. Pierwotna więźba dachowa o konstrukcji stolcowej, obecnie konstrukcja stalowa i pokrycie z blachy. Nad pomieszczeniami piwnic i parteru kamienne sklepienia kolebkowe i kolebki z lunetami. Nad piętrem pozostałości belek stropowych i otwarte wiązania dachu. Przy elewacji pld. dwie masywne szkarpy. Zachowane profilowane obramienie prostokątnego okna - na piętrze.

Stan zachowania obiektu - zły.

- **Dwór, Widuchowa**

Zdjęcie nr 29. Dwór, Widuchowa

Datowanie: 1620 r.

Późnorenesansowy dwór zbudowany w 1620 r. przez właściciela majątku **Mikołaja Krupko (tablica fundacyjna nad portalem)**. Początkowo dwór miał charakter obronny. W XVIII w. majątek stał się własnością krakowskiego bpa Konstantego Szaniawskiego, który w 1725 r. przeznaczył go na uposażenie seminarium w Kielcach. Majątek skonfiskowany po powstaniu styczniowym został zakupiony przez gruzińskiego księcia Dawida Wachwawidze. W 1937 r. dwór stał się własnością oficera polskiego Bolesława Makowskiego.

Dwór wzniesiony na planie kwadratu, dwukondygnacyjny, częściowo podpiwniczony, nakryty czterospadowym dachem krytym blachą (pierwotnie gont). W narożach szkarpy. Fasada pięćosiowa, tynkowana; kondygnacje rozdzielone gzymsem. W przyziemiu pięćoarkadowy podcień wsparty na jońskich kolumnach, na piętrze -

prostokątne okna w profilowanych opaskach. Pozostałe ściany pozostawione bez tynku - kamienne. Sklepienia kolebkowe i kolebkowo - krzyżowe w sieni budynku i nad podcieniami.

Stan zachowania obiektu -dobry: wyremontowana fasada budynku i pokrycie dachu; pozostałe ściany pozbawione tynku, część okien zamurowana, w części okien pierwotna, uszkodzona stolarka.

- **Łazienki (sanatorium „Marconi”) w zespole uzdrowiskowym w Busku - Zdroju**

Zdjęcie nr 30. Łazienki (sanatorium „Marconi”) w zespole uzdrowiskowym w Busku – Zdroju

Datowanie: 1836 r.

Lata 1953 - 1955 modernizacja sanatorium: wzniesienie nowych pomieszczeń między skrzydłami łazienek a oficynami; 1966 r. budowa basenu kąpielowego z szatniami i kawiarnią; 1967 r. przebudowa fontanny przed łazienkami oraz wymiana oświetlenia; 1974 r. wymiana i wzmocnienie stropów na ogniotrwałe; 1977 r. roboty elewacyjne: naprawa tynków zewnętrznych, malowanie, wymiana rur spustowych; 1982 r. remont kapitalny i adaptacja domku ogrodnika; 1984 r. remont elewacji sanatorium, pokrycia dachowego, skrzydła zach., konserwacja sztukaterii, remont instalacji urządzeń wód leczniczych, wykonanie zabezpieczenia przeciwwilgociowego; lata 1991 - 1994 prace remontowe i modernizacyjne: naprawa pokrycia dachu i tynków, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, remont pokrycia dachu i stropu tarasu płd. i izolacja jego podłoża, wymiana obróbek blacharskich, rynien i rur spustowych oraz instalacji odgromowej, modernizacja pijalni wejściowej i recepcji w holu głównym, zbudowanie pochylni dla osób niepełnosprawnych, wymiana izolacji podłóg, posadzki, remont tynków wewnętrznych i okładzin ścian, malowanie; 1996 r. modernizacja zach. pawilonu sanatorium, budowa kotłowni olejowo - gazowej; lata 2002 - 2003 nadbudowanie kondygnacji w parterowych pawilonach wsch. i zach.

Pierwotna kompozycja przestrzenna zespołu uzdrowiskowego jest dobrze czytelna. Główne elementy dawnego układu przetrwały w zniekształconej formie.

Budynek sanatorium, wzorowany na starorzemskich obiektach użyteczności publicznej, wzniesiony jest na rzucie litery C z dodatkowym pawilonem od płd. Składa się z wysokiego korpusu z ryzalitowo wysuniętym czołem od płn. i wydłużonym pawilonem od płd., dwóch dwukondygnacyjnych skrzydeł bocznych poprzedzonych kolumnadami

dźwigającymi tarasy i prostopadłych dwukondygnacyjnych oficyn - w narożach. Otwarty arkadowo ryzalit frontowy poprzedzony jest kolumnami korynckimi dźwigającymi pełne belkowanie z wyładowanym gzymsem na kroksztynach, tworzące balustradę tarasu mieszczącego się na ryzalicie. W pijalni wód mineralnych - kolumny z głowicami korynckimi, przy wejściu do sali koncertowej - gipsowe posągi Orfeusza i Eurydyki, w jej wnętrzu, pomiędzy lustrami, na kolumnach - popiersia bogów rzymskich, lekarzy i filozofów greckich. Na głowicach kolumn dawny symbol uzdrowiska - delfiny.

Stan zachowania obiektu - bardzo dobry.

- **Park zdrojowy w zespole uzdrowiskowym, Busko - Zdrój**

Zdjęcie nr 31. Park w zespole uzdrowiskowym w Busku – Zdroju

Datowanie: lata 1833 - 1835 r.

Park krajobrazowy o cechach romantyczno - klasycystycznych, wg projektu Ignacego Hanusza. Rozciąga się na płn. od łązienek, na zbliżonym do prostokąta, ogrodzonym obszarze o powierzchni 16 ha, wzdłuż Alei Mickiewicza - 850 m promenada z dwoma rzędami drzew, łącząca ogród łązienkowski ze skwerem na Placu Zwycięstwa (pow. 0,7 ha). Główne wejście na teren parku od płn. Wzdłuż granicy zach. wyznaczonej przez Aleję Kasztanową płynie potok Maskalis, oddzielający stary park od nowego. Część parku przed Łazienkami - układ geometryczny na rzucie owalu, dalsza część ze śladami kolistego założenia na wzgórzu w części płn. - wsch. Teren parku przecięty licznymi alejkami obsadzonymi drzewami i krzewami. W płn. - zach. części parku znajdowała 6-m wysokości oranżeria i dom ogrodnika, wybudowany ok. 1835 r. wg projektu Henryka Marconiego; obiekty rozebrane w latach 70 -tych XX w., dom ogrodnika odtworzony w tym samym miejscu w 1982 r.

Stan zachowania - bardzo dobry. Park restaurowany: nowe nasadzenia drzew, krzewów i roślin ozdobnych, remont alejek. Na terenie parku organizowano ścieżkę dydaktyczną w oparciu o walory przyrodnicze i historyczne.

- **Kompleks sanatoryjny „Mikołaj” dawny zespół szpitalny św. Mikołaja**

Kompleks obejmuje pawilony: północny, wschodni, południowy i zachodni. Wybudowany w 1837 r. w/g projektu inż. Jakuba Gaya jako szpital, powstał dzięki darowi cara Mikołaja I (15 tysięcy złotych polskich) oraz składek mieszkańców i gości

kąpielowych. Kompleks posiadał cechy klasycystyczne, dziś zatarte w wyniku przebudów. Zespół budynków tworzących sanatorium, usytuowane na niewielkim wzniesieniu, na terenie obsadzonym drzewami (kasztanowce, wiązy) i krzewami.

Pawilon zachodni - sanatorium nr 2 (dawny szpital św. Mikołaja), ul. 1 Maja 3 w Busku - Zdroju

Zdjęcie nr 32. Pawilon zachodni - sanatorium nr 2 (dawny szpital św. Mikołaja), ul. 1 Maja 3 w Busku – Zdroju

Datowanie: 1837 r.

Materiał i konstrukcja - podmurówka i ściany zewnętrzna z wapienia i cegły ceramicznej pełnej, dachy o konstrukcji płatwiowo - kleszczowej, kryte blachą.

Budynek na rzucie prostokąta, w środkowej, siedmioosiowej części - dwukondygnacyjny, nakryty namiotowo; części skrajne parterowe, nakryte dwuspadowo. Elewacje tynkowane, kondygnacje rozdzielone gzymsem rozczłonkowane prostokątnymi oknami - parter i otworami arkadowymi - okna blendy na piętrze.

Stan zachowania obiektu - bardzo dobry; zlikwidowane cechy stylowe.

Pawilony południowy i północny - sanatorium nr 2 (dawny szpital św. Mikołaja), ul. 1 Maja 3 w Busku – Zdroju

Zdjęcie nr 33. Pawilon południowy - sanatorium nr 2 (dawny szpital św. Mikołaja), ul. 1 Maja 3 w Busku – Zdroju

Zdjęcie nr 34. Pawilon północny - sanatorium nr 2 (dawny szpital św. Mikołaja), ul. 1 Maja 3 w Busku – Zdroju

Datowanie: 1 poł. XIX w. (po 1837 r.)

Budynki na rzutach prostokątów, podpiwniczone. Jednokondygnacyjny pawilon płd. nakryty namiotowym dachem, dwukondygnacyjny pawilon północny nakryty dachem dwuspadowym; dachy kryte blachą. Elewacje tynkowane, przeprute oknami o zmienionym kształcie. W 1975 r. do pawilonu północnego dobudowano świetlicę.

Stan zachowania obiektów- bardzo dobry; zlikwidowane cechy stylowe.

Pawilon wschodni - sanatorium nr 2 (dawny szpital św. Mikołaja), ul. 1 Maja 3 w Busku - Zdroju

Zdjęcie nr 35. Pawilon wschodni - sanatorium nr 2 (dawny szpital św. Mikołaja), ul. 1 Maja 3 w Busku – Zdroju

Datowanie: ok. 1850 r. ?

Budynek od płn. połączony z pawilonem północnym za pomocą świetlicy. Murowany z kamienia wapiennego i cegły, tynkowany; dach o konstrukcji krokwiowo - jętkowej, kryty blachą (część środkowa) i papą (części boczne).

Budynek wzniesiony na rzucie prostokąta, z trójosiową częścią środkową wysuniętą ryzalitowo na zach. i płytkim ryzalitem pozornym - na wsch. Nad częścią środkową - skrzyżowanie dwóch dachów dwuspadowych, nad częściami bocznymi dachy płaskie. Kondygnacje rozdzielone gzymsem, przeprute dużymi, prostokątnymi oknami.

Stan zachowania obiektu - bardzo dobry; zlikwidowane cechy stylowe.

- **Willa „Bristol”, ul. 1 Maja 1 w Busko - Zdroju**

Zdjęcie nr 36. Willa „Bristol”, ul. 1 Maja 1 w Busko – Zdroju

Datowanie: k. XIX w.

Budynek historyzujący z elementami secesji. W 1905 właścicielem willi została rodzina Zukermanów (Cukiermanów). Od l. 20 - tych do 1935 r. wynajmowana przez Ministerstwo Spraw Wojskowych funkcjonowała jako Uzdrawiskowy Szpital Wojskowy. Później willa pełniła rolę pensjonatu. W 1938 r. Erzil Zukerman odnowił hotel, który czasie wojny wykorzystywano na mieszkania żołnierzy i żandarmów hitlerowskich. W 1946 r. zamieniony na mieszkania komunalne i w znacznym stopniu zdewastowany. W l. 70 - tych „Bristol” pełnił rolę sanatorium, później odzyskany został przez spadkobierców rodziny Zukerman i sprzedany. W 2013 - 2014 r. wyremontowany przez osoby prywatne, połączony ze współczesnymi budynkami i przekształcony w kompleks Bristol Sanatorium & Medical SPA.

Trójkondygnacyjny, częściowo podpiwniczony budynek na rzucie prostokąta, z płytkimi ryzalitami w narożach płn., usytuowany narożnikowo, posiada dwie fasady. Nakryty dachem czterospadowym. Parter wydzielony wyładowanym gzymsem, poziomo boniowany, przepruty jest wysokimi prostokątnymi i arkadowymi oknami. Ściany pięter przeprute oknami i drzwiami balkonowymi zamkniętymi odcinkiem łuku; druga kondygnacja w dolnej części boniowana. Na piętrach naroża - dwukondygnacyjna wnęka balkonowa z gzymsem dachu wspartym na cylindrycznym filarze; w zwieńczeniu - kopuła zakończona iglicą, kryta blachą miedzianą. Kute balustrady balkonów z dekoracją secesyjną. W zwieńczeniu ścian - pełne belkowanie z gładkim fryzem i mocno wyładowanym gzymsem. Nad ryzalitami płn. -daszki trójspadowe.

Stan zachowania obiektu - bardzo dobry.

- **Willa „Oblęgorek”, ul. 1 Maja 19 w Busku - Zdroju**

Zdjęcie nr 37. Willa „Oblęgorek”, ul. 1 Maja 19 w Busku – Zdroju

Datowanie: 1903 r.

W 1932 r. właścicielką willi - pensjonatu była Maria Buczwińska, od poł. lat 30. XX w. - Walenty Sobowski. W czasie okupacji - hotel. W l. 1946 - 1966 w budynku mieściła się siedziba dyrekcji Państwowego Uzdrowiska i Biuro Usług. Od 1966 r. - sanatorium z Oddziałem Dermatologicznym.

Trójkondygnacyjny budynek na rzucie prostokąta, z klatką schodową w formie trójkondygnacyjnego aneksu - w części pld. - wsch. Dach namiotowy, na połaci zach. - hełm na rzucie prostokąta, z lukarną zamkniętą odcinkowym szczycikiem - od zach. W zwieńczeniu - galeryjka ujęta metalową balustradą. Wydzielone profilowanym gzymsem przyziemie budynku poziomo boniowane; pośrodku przyziemia fasady - trójosiowy podcień. W górnych kondygnacjach fasady czteroosiowa loggia: arkadowe i prostokątne (w trzeciej kondygnacji - o ściętych narożach) otwory rozdzielone kolumną tokańską i filarami z kanelowanymi pilastrami na licach. Skrajne, jednoosiowe części ściany ujęte w pary pilastrów w porządku wielkim, flankujących drzwi balkonowe w opaskach ze zwornikami. W zwieńczeniu osi - trójkątne naczółki konturowane profilowanym gzymsem z kamiennymi sterczynami w formie kwiatonów. Balustrady balkonów i logii - żeliwne z elementami secesji. Ściana zwieńczona taśmowym fryzem i wyładowanym gzymsem.

Stan zachowania obiektu - dobry. Niewielkie uszkodzenia w partii gzymsu fasady.

- **Willa „Zielona”, ul. 1 Maja 39 w Busku - Zdroju**

Zdjęcie nr 38. Willa „Zielona”, ul. 1 Maja 39 w Busku – Zdroju

Datowanie: XIX/ XX w., rekonstrukcja - 1994 r.

Przed II wojną światową nazywana potocznie „Willą Policyjną”, po wojnie przejęta, przez PP Uzdrowisko Busko - Solec. Zły stan techniczny budynku spowodował decyzję o jego rozbiórce w 1989 r. W 1994 r. willa zrekonstruowana: bryła obiektu z pierwotnym, wnętrza - współczesne. Obecnie w willi „Zielonej” zamieszkują kuracjusze i znajdują się gabinety zabiegowe.

Parterowa willa z użytkowym poddaszem, na rzucie prostokąta znacznie wydłużonego na osi płn. - pld., nakryta dwuspadowym dachem z dwuspadowymi daszkami werand i facjat - w częściach skrajnych i środkowej. Weranda przy ścianie wsch. - na rzucie półkolistym. Ściany murowane z cegły, obustronnie tynkowe, od zewnątrz w górnej części wraz ze szczytami szalowane pionowo deskami. Dach kryty blachą. Elewacje w części dolnej malowane na kolor ciemno - zielony, na parterze jasno - zielone, szalunki szczytu malowane na kolor ciemno zielony. Weranda zach. bogato zdobiona snycerką.

Stan zachowania obiektu - bardzo dobry.

- **Willa „Bagatela Mała”, ul. 1 Maja 15 w Busku - Zdroju**

Zdjęcie nr 39. Willa „Bagatela Mała”, ul. 1 Maja 15 w Busku – Zdroju

Datowanie: pocz. XX w.

Pierwszym właścicielem willi był J. Tomaszewicz, jeden z założycieli buskiej Ochotniczej Straży Pożarnej. Kolejni właściciele: rodzina Zielińskich, Barbara Oruba z rodziną. W 1953 r. willę kupił Józef Guca i nadal jest właścicielką.

Parterowa willa z użytkowym poddaszem, wzniesiona na rzucie prostokąta, zbliżonego do kwadratu, z dostawioną werandą zwieńczoną balkonem - od zach. dach dwuspadowy z dwuspadowym daszkiem nad facjatką, kryty blachą. Podmurówka kamienna, tynkowana; ściany drewniane, tynkowane, od zewnątrz obite deskami: w części dolnej i w zwieńczeniu - szalunek pionowy, w części środkowej - poziomy. Weranda o konstrukcji słupowej, ściany ażurowe z prostych i profilowanych listew. Stolarka okienna drewniana, skrzynkowa.

Stan zachowania obiektu - bardzo dobry.

- **Willa „Dersław”, al. Mickiewicza 18 w Busku - Zdroju**

Zdjęcie nr 40. Willa „Dersław”, al. Mickiewicza 18 w Busku – Zdroju

Datowanie: lata 1911 - 1915

Zbudowana przez lekarza uzdrowiskowego, Rosjanina Wasyla Jakobsa. W 1915 r. w willi miał kwaterę gen. Stanisław Szeptycki.

Willa przypomina zameczek otoczony suchą fosą, do którego można dojść po betonowym moście. Dwukondygnacyjny, z wysokimi suterrenami budynek, wzniesiony na rzucie prostokąta, o znacznie rozczłonkowanej bryle: ryzality w elewacjach dłuższych, parterowy narożnik wejścia dźwigający balkon, taras z balustradą i schody - od płd., balkony, dach czterospadowy połączony z trójspadowymi dachami nad ryzalitami, ostrosłupowym hełmem nad płd. - wsch. narożem i lukarnami zwieńczonymi trójkątnymi szczytami. Ściany murowane, tynkowane, detal architektoniczny wypracowany w tynku: pseudoboniowanie naroży, opaski nadślemion okien, gzyms koronujący.

Stan zachowania obiektu - bardzo dobry.

- **Dom, ul. Bohaterów Warszawy 4 w Busku - Zdroju**

Zdjęcie nr 41. Dom, ul. Bohaterów Warszawy 4 w Busku – Zdroju

Datowanie: 1 poł. XIX w.

Na działce, oprócz domu, znajdowała się wozownia i inne budynki gospodarcze. Po wojnie budynek skomunalizowany. W styczniu 1996 r. wybuchł w domu pożar i spaliła się część dachu.

Budynek na rzucie wydłużonego prostokąta z ryzalitem na osi tylnej elewacji, nakryty naczółkowym dachem. Parterowy, z użytkowym poddaszem i dwuosiową facjatą zwieńczoną trójkątnym szczytem. Fasada rozczłonkowana prostokątnymi oknami (w części ściany większe otwory wtórne) rozmieszczonymi naprzemiennie z szerokimi lizenami. Na osi ściany płytki podcień z arkadowym otworem drzwi flankowanym parą kolumn toskańskich, dźwigających okap dachu. Wnętrze dwutraktowe z przelotową sienią. Budynek murowany z kamienia, częściowo z cegły, tynkowany, kolumny - kamienne, tynkowane. Dach kryty papą.

- **Dom, ul. Bohaterów Warszawy 6 w Busku - Zdroju**

Zdjęcie nr 42. Dom, ul. Bohaterów Warszawy 6 w Busku – Zdroju

Datowanie: 1 poł. XIX w.

Dom nazywany Dworkiem Rzewuskiego - został wybudowany przez tę rodzinę. Do lat 30 - tych XX w. należał do rodzin żydowskich. Następnie został kupiony przez W. i J. Królów. W przeszłości i obecnie na parterze od strony ulic mieściły się sklepy, w części wsch. - mieszkanie. Wnętrza przebudowane.

Budynek usytuowany jest w narożu ulic, na działce znajdują się również zabudowania gospodarcze. Wzniesiony na rzucie litery L, nakryty dwuspadowymi dachami rozczłonkowanymi dwuosiową facjatą i lukarną. Parterowy na wysokiej podmurówce.

Ściany murowane z kamienia, obustronnie tynkowane, więźba dachowa drewniana, dach kryty papą. Ściany na wysokim cokole, zwieńczone profilowanym gzymsem, rozczłonkowane prostokątnymi oknami. W fasadzie płn. wejście flankuje para kolumn i para pilastrów.

- **Dom, pl. Zwycięstwa 10 w Busku - Zdroju**

Zdjęcie nr 43. Dom, pl. Zwycięstwa 10 w Busku – Zdroju

Datowanie: k. XIX w. lub pocz. XX w.

Pierwotnie oraz przez kilka lat po wojnie w budynku mieściła się poczta. Od 1996 r. właścicielem obiektu jest osoba prywatna. Budynek usytuowany w narożu ciągu zabudowy. Wzniesiony na rzucie prostokąta, dwukondygnacyjny, podpiwniczony, z wieżyczką zwieńczoną balustradą w zwieńczeniu płn. naroża. Ściany murowane z kamienia i cegły, obustronnie tynkowane, detal architektoniczny wypracowany w tynku. W elewacjach frontowych boniowane przyziemie budynku wydzielone profilowanym gzymsem podciętym gzymsem kostkowym; nad prostokątnymi otworami okien i drzwi - wolutowe konsolki z liściem akantu na licu. Okna górnej kondygnacji ujęte płaskimi lizenami zwieńczonymi wolutowymi konsolkami dźwigającymi trójkątnie naczółki. W wydzielonej gzymsem stresie podokiennej - dekoracja płycinowa. Naroże piętra zaakcentowane lizenami. W zwieńczeniu dwa rodzaje gzymsu: na wolutowych krokostynach i wyładowany gzyms podcięty gzymsem kostkowym. Dach o konstrukcji drewnianej, krokwiowo - słupowej, ze stolcami podtrzymującymi płatwie, kryty blachą falistą. Sklepienia kolebkowe i sufity drewniane, płaskie, tynkowane. Narożna wieżyczka na rzucie kwadratu, nakryta czterobocznym hełmem i wklęsłych połaciach przepartych lukarnami z odcinkowymi szczytami; w zwieńczeniu - tarasik osłonięty ażurową balustradą.

Stan zachowania obiektu - bardzo dobry.

- **Dom, pl. Zwycięstwa 27 w Busku - Zdroju**

Zdjęcie nr 44. Dom, pl. Zwycięstwa 27 w Busku – Zdroju

Datowanie: prawdopodobnie 1 poł. XIX w.

Pierwotnie w budynku mieściła się apteka i mieszkanie właścicieli domu. Obecnie - sklepy i pomieszczenia magazynowe.

Budynek usytuowany jest w ciągu zabudowy płn. pierzei Pl. Zwycięstwa, między budynkami nr 23, 25.

Ściany murowane z kamienia łamanego i częściowo z cegły, tynkowane, malowane w dwóch odcieniach bieli. Detal architektoniczny - ceglany, tynkowany (półkolumny) i wypracowany w tynku (obramienia otworów drzwi, gzymsy). Cokół budynku wyodrębniony linearnym gzymsem, szary. Dach kryty płaską blachą na deskowaniu. Stolarka okienna i drzwiowa współczesna.

Budynek na rzucie wydłużonego prostokąta, podpiwniczony, parterowy od pld., od płn. - do wysokości kalenicy podwyższony o poddasze; od płn. parterowe oficyny. Dach główny dwuspadowy, na osi połąci pld. - obszerna, prostokątna facjata, nakryta dwuspadowym dachem. Fasada symetryczna, siedmioosiowa. Na osi ściany prostokątne, jednoskrzydłowe drzwi ujęte parą półkolumn, zamknięte w prostokątnym obramieniu. Układ powtórzony w fasadzie facjaty - wokół prostokątnego okna. Skrajnych częściach ściany obszerne, dwuskrzydłowe drzwi w prostokątnej ramie z lizen i płaskiej listwy. Okna prostokątne, wysokie; okna piwnic w zach. części ściany osłonięte ozdobnymi kratownicami.

Stan zachowania obiektu - bardzo dobry.

6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego – silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można – ze względu na ich pochodzenie – na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne – umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

W Tabeli nr 6 zostały przedstawione silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju Gminy Busko-Zdrój.

W celu właściwej oceny stanu dziedzictwa kulturowego gminy Busko - Zdrój oraz możliwości gminy w tym zakresie, przeprowadzono analizę SWOT.

Tabela nr 6. Analiza SWOT

- silne i słabe strony

<p style="text-align: center;">SILNE STRONY GMINY BUSKO - ZDRÓJ</p>	<p style="text-align: center;">SŁABE STRONY GMINY BUSKO - ZDRÓJ</p>
<ul style="list-style-type: none"> • dogodne położenie komunikacyjne (droga krajowa, droga wojewódzka); • atrakcyjne położenie gminy sprzyjające rozwojowi turystyki i agroturystyki; • otwartość i przychyłność władz samorządowych; • akcentowanie rozwoju turystyki z wykorzystaniem dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych gminy; • bogaty i różnorodny zasób zabytków; • zachowane obiekty sakralne o wysokiej wartości kulturowej; • walory krajobrazowe gminy - wynikające z położenia, klimatu oraz lokalizacji na jej terenie obiektów ochrony przyrody, licznych zabytków architektury i zbiorników wodnych w Radzanowie; • uzdrowisko Busko-Zdrój S.A wraz z jedną z największych i najnowocześniejszych tężni solankowych w Polsce; • mikroklimat oraz endogeniczny potencjał w postaci zasobów wód leczniczych o wysokich parametrach prozdrowotnych; • rozwinięta baza obiektów noclegowych; • dobrze zachowany układ urbanistyczny - w tym rewitalizacja Al. Mickiewicza • walory przyrodnicze gminy - parki krajobrazowe i inne obszary objęte ochroną (rezerваты przyrody, strefy uzdrowiska itd.), czyste środowisko z mikroklimatem sprzyjającym leczeniu; • wyznaczone oznakowane szlaki turystyczne; • zaktualizowana gminna ewidencja zabytków; • wyznaczone strefy ochrony konserwatorskiej; • opracowane miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy uwzględniające ochronę dziedzictwa kulturowego; • wieloletnia tradycja uzdrowiskowa, • bogata i ciekawa historia gminy, dziedzictwo kulturowe i naturalne; • uwzględnianie roli zabytków w promocji turystycznej miasta, • silne poczucie tożsamości lokalnej • rozwinięta baza obiektów noclegowych, 	<ul style="list-style-type: none"> • niewystarczająca promocja dziedzictwa kulturowego; • pogarszający się stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych na terenie gminy; • niewystarczający stan zabezpieczenia obiektów zabytkowych; • brak zabezpieczeń antywłamaniowych i przeciwpożarowych w wielu obiektach zabytkowych; • samowole budowlane oraz niewłaściwie prowadzone remonty obiektów zabytkowych, powodujące utratę walorów zabytkowych; • mieszana struktura własnościowa, utrudniająca porozumienie w sprawie remontów; • brak inicjatywy części prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych w dążeniu do ich prawidłowego utrzymania; • niechęć właścicieli budynków do uznawania ich obiektów za zabytkowe oraz poczucie ograniczenia ich praw własności; • stosunkowo niewielka dbałość o obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków, • niewystarczająca wizualizacja obszaru (brak tablic informacyjnych, oznakowań tras, szlaków, miejsc

<ul style="list-style-type: none"> • współpraca z lokalną gazetą - Tygodnik Ponidzia, Echo Dnia; • bogata oferta kulturalna o zasięgu lokalnym i ponadlokalnym Buskiego Samorządowego Centrum Kultury w Busku – Zdroju, • aktywna działalność organizacji, stowarzyszeń i innych działających na polu ochrony dziedzictwa kulturowego i uzdrowiska : Towarzystwa Opieki nad Zabytkami - Oddział Busko - Zdrój, Towarzystwo Miłośników Buska, Parafii pw. św. Brata Alberta w Busku - Zdroju (Izba Chleba), działanie Izby Zbiorów Regionalnych - Muzeum Ziemi Buskiej, Miejsko - Gminnej Biblioteki Publicznej w Busku - Zdroju, prężnie działający oddział PTTK w Busku – Zdroju, które odgrywa- ją dużą rolę kulturotwórczą w gminie Busko-Zdrój; • odbywające się cykliczne imprezy promujące gminę Busko-Zdrój, w tym zasoby dziedzictwa kulturowego • możliwość rewaloryzacji zabytków z wykorzystaniem dotacji • postępująca cyfryzacja mediów i zasobów dziedzictwa kulturowego, • kultywowanie tradycji, świadomość tożsamości lokalnej, • promocja gminy poprzez uczestnictwo w różnych imprezach kulturalnych, piknikach rodzinnych sprzyjających kultywowaniu kultury ludowej, lokalnych zwyczajów • utworzenie systemu informacji turystycznej. 	<p>historycznych, punktów turystycznych);</p> <ul style="list-style-type: none"> • niewystarczające środki finansowe w budżecie gminy na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego, trudny dostęp do zewnętrznych źródeł finansowania opieki nad zabytkami, • brak środków na prowadzenie dokładnych badań historycznych, archeologicznych, architektonicznych, • słaba kondycja i sytuacja ekonomiczna gospodarstw rolnych, spadek dochodów ludności wiejskiej; • malejąca liczba ludności i starzejące się społeczeństwo
--	---

- szanse i zagrożenia

<p align="center">SZANSE GMINY BUSKO - ZDRÓJ</p>	<p align="center">ZAGROŻENIA GMINY BUSKO - ZDRÓJ</p>
<ul style="list-style-type: none"> • autonomia samorządu terytorialnego i jego duża rola w systemie opieki nad zabytkami • uwzględnianie problemów ochrony dziedzictwa kulturowego w strategiach i planach rozwoju gminy oraz programach gminnych • wzrost zainteresowania społecznego lokalną historią i zabytkami oraz otaczającym krajobrazem. • wzrost zainteresowania aktywnymi formami spędzania wolnego czasu z wykorzystaniem dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego. • pojawienie się funduszy pomocowych wspomagających inwestycje miejskie; możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, • wzrost dotacji na prace z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, w tym na prace konserwatorskie; • podniesienie poziomu życia ludzi; • wykorzystanie walorów zasobów kulturowych dla rozwoju turystyki; • wzrost świadomości w widzeniu obiektu zabytkowego jako miejsca do życia i jako lokowanie kapitału; 	<ul style="list-style-type: none"> • kryzys gospodarczy i związane z nim ograniczenia inwestycyjne, niskie środki budżetowe; • niedostateczna ilość środków finansowych na realizację działań związanych z ochroną nad zabytkami • brak jasnych i przejrzystych przepisów regulujących działania przy obiektach zabytkowych niewpisanych do rejestru zabytków; • obniżenie walorów krajobrazu kulturowego i przyrodniczego poprzez wprowadzanie elementów nowej zabudowy oraz infrastruktury nie nawiązującej do historycznego charakteru poprzez np. samowole budowlane • niezbyt skuteczna egzekucja prawna w zakresie samowoli budowlanych oraz dewastacji zabytków i środowiska; • zła sytuacja finansowa wielu właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych

<ul style="list-style-type: none"> • rosnący popyt na usługi turystyczne w Polsce i na świecie, w tym w zakresie turystyki zdrowotnej; • kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o atrakcyjny sposób zagospodarowania obiektów zabytkowych; • tworzenie nowych projektów i produktów turystycznych w oparciu o istniejące zasoby; • oznakowanie tras turystycznych pod kątem zabytków i atrakcji turystycznych; • poprawa dostępności do zabytków przez wprowadzanie nowoczesnych, bazujących na technologiach internetowych systemów informacji turystycznej; • wysoka atrakcyjność turystyczna regionu; • programy edukacyjne, promocyjne, restrukturyzacyjne, prewencyjne i modernizacyjne realizowane na terenie gminy przez powiat, organy administracji wojewódzkiej i państwowej; • uwzględnienie ochrony dziedzictwa kulturowego w planowaniu przestrzennym; • archeologiczne badania na terenach realizowanych lub przewidzianych do inwestycji; • wprowadzenie nowoczesnych metod badawczych. • racjonalne gospodarowanie zasobami dziedzictwa kulturowego w celu zachowania ich dla przyszłych pokoleń; • promocja dziedzictwa kulturowego z wykorzystaniem rozmaitych środków przekazu; • edukacja w zakresie opieki i ochrony nad zabytkami; • tworzenie nowych produktów turystycznych w oparciu o istniejące zasoby • Współpraca z sąsiednimi gminami w zakresie wspólnej promocji regionu; • tworzenie oferty turystycznej; • restauracja obiektów zabytkowych; • wsparcie finansowe z funduszy UE, programów rządowych i pozabudżetowych źródeł 	<ul style="list-style-type: none"> • zanieczyszczenie środowiska związane ze zwiększoną liczbą pojazdów; • jednowymiarowe postrzeganie zasobów dziedzictwa kulturowego: wyłącznie poprzez pryzmat ich gospodarczego wykorzystania lub przeciwnie- jedynie jako zasobu historycznego; • brak dostatecznego nadzoru nad remontami i przebudowami obiektów zabytkowych; • pogarszający się stan techniczny obiektów zabytkowych na terenie gminy; • brak środków finansowych na infrastrukturę; • skomplikowane procedury w ubieganiu się o środki zewnętrzne skutkujące stosunkowo niewielkim wykorzystaniem środków z Unii Europejskiej, zwłaszcza przez osoby prywatne; • niska świadomość mieszkańców w temacie istniejących na jej terenie zabytków, dziedzictwa i tradycji charakteryzujących gminę; • zerwanie ciągłości kulturowej- zmiana sytemu wartości pomiędzy pokoleniami; • zagrożenia związane z działalnością inwestycyjną; • zagrożenia powodujące zmiany w układzie kompozycyjnym gminy; • bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych; • zagrożenie dla dziedzictwa archeologicznego przez eksploatacje surowców skalnych oraz inwestycje infrastrukturalne i przemysłowe związane z pracami ziemnymi; • niechęć właścicieli do obejmowania należących do nich obiektów ochroną konserwatorską.
--	---

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa główne cele Gminnego programu opieki nad zabytkami , do których należą:

– włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,

- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy w właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Busko - Zdrój służy ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego, w różnych dziedzinach życia społecznego. Realizacja wyznaczonych celów, wymaga przede wszystkim zmiany w świadomości, szczególnie w obszarze odpowiedzialności jednostki samorządu terytorialnego, podmiotów, instytucji i sfer funkcjonalnych, które odpowiadają za ochronę środowiska kulturowego i naturalnego, za ład i zagospodarowanie przestrzenne, a także wyznaczone kierunki rozwoju gminy. Ważne jest także, aby właściciele zabytkowych obiektów, zmienili swoje podejście, przyczyniając się w ten sposób do poprawy stanu zachowania wszelkich dóbr środowiska kulturowego i naturalnego.

Na podstawie przeprowadzonej oceny stanu dziedzictwa kulturowego gminy, za pomocą analizy SWOT, zostały opracowane dwa priorytety, do których realizacji wyznaczono kierunki działania wraz z zadaniami. Czynności te osiągnięte zostaną w perspektywie długofalowej, wieloletniej, których ostatecznym rezultatem będzie przywrócenie zabytkom gminy właściwych im walorów historycznych i estetycznych.

7.1. PRIORYTETY GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY BUSKO - ZDRÓJ

PRIORYTET I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako element rozwoju gospodarczo - społecznego gminy Busko - Zdrój.

PRIORYTET II: Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców gminy Busko - Zdrój.

7.2. KIERUNKI DZIAŁAŃ I ZADANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY BUSKO – ZDRÓJ

Dla priorytetu pierwszego, ustalono następujące kierunki działań, wraz z zadaniami dla każdego z kierunków.

PRIORYTET I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako element rozwoju gospodarczo- społecznego gminy.

KIERUNKI DZIAŁAŃ:

1. Podjęcie działań mających na celu podniesienie atrakcyjności krajobrazu kulturowego gminy na potrzeby edukacyjne, społeczne i turystyczne.

ZADANIA:

- przestrzeganie i uaktualnianie zasad dotyczących umieszczania szyldów i reklam na obiektach zabytkowych, ujętych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego;
- poprawa dostępności do poszczególnych obiektów zabytkowych poprzez odpowiednie oznakowanie obiektów, dróg i szlaków;
- współpraca z organizacjami turystycznymi w zakresie ustalenia potrzeb rozwoju bazy turystycznej i propagowania walorów gminy oraz rozwinięcia informacji turystycznej w miejscach najliczniej uczęszczanych przez turystów;
- długofalowa rewaloryzacja starego miasta Buska - Zdrój, w tym: opracowanie koncepcji pełnej rewaloryzacji założenia starego miasta, prace konserwatorskie przy najcenniejszych kamienicach, wprowadzenie iluminacji najważniejszych obiektów;
- kontynuowanie działań w kierunku eksponowania zabytków poprzez umieszczenie tablic zawierających krótką informację na temat historii obiektu;
- montaż iluminacji świetlnych kościołów z terenu gminy.

2. Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego.

ZADANIA:

- egzekwowanie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego;
- w momencie przyjmowania nowych planów, strategii dbałość o włączanie zagadnień z ochrony dziedzictwa kulturowego do treści tych dokumentów;
- zintegrowanie działań: jednostek samorządowych wszystkich szczebli, instytucji rządowych, kulturalnych, oświatowych i badawczych, organizacji pozarządowych oraz właścicieli prywatnych obiektów zabytkowych;
- ochrona dziedzictwa archeologicznego w ścisłym połączeniu z ochroną środowiska kulturowego i przyrodniczego;
- wspieranie badań archeologicznych poprzez inwentaryzacje terenowe stanowisk archeologicznych w ramach AZP;
- uzgodnienie z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków kwestii umieszczenia tabliczek „zabytek chroniony prawem” na obiektach wpisanych do rejestru zabytków prowadzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;

Właściciel zabytku, w celu poinformowania, iż dany obiekt jest zabytkiem, może umieścić na nim znak informacyjny o tym, że podlega on ochronie- wynika to z art. 12 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Znak ma kształt pięciokątnej tarczy skierowanej ostrzem w dół, o wymiarach 185 x 100 mm, wykonanej z blachy, na białym tle w górnej części napis „ZABYTEK CHRONIONY

PRAWEM”, poniżej tarcza herbowa złożona z błękitnego kwadratu, którego jeden z kątów tworzy ostrze tarczy, oraz umieszczonego nad nim błękitnego trójkąta, rozgraniczony po każdej stronie białym trójkątem.

3. Rozszerzenie zasobów prawnych form ochrony zabytków gminy Busko - Zdrój.

ZADANIA:

- bieżąca aktualizacja i weryfikacja obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
- inwentaryzacja obiektów małej architektury, jako świadectwa kulturalnej przeszłości regionu (krzyże, kapliczki przydrożne, miejsca pamięci) oraz wpisanie najcenniejszych z nich do gminnej ewidencji zabytków w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
- wystąpienie o wpis kolejnych obiektów do rejestru zabytków, dla obiektów stanowiących własność gminy w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
- podjęcie starań w kierunku utworzenia parku kulturowego na terenie gminy;
- uwzględnianie ochrony zabytków przy planowaniu zadań inwestycyjnych gminy;
- uwzględnienie postulatów ochrony dziedzictwa kulturowego i walorów przyrodniczych w treści dokumentów planistycznych, między innymi przy zmianie istniejących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego;
- jasne i czytelne zaprezentowanie wszystkich form ochrony dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych gminy - szczegółowe oznaczenie zabytków i lokalizacji terenów objętych ochroną;
- zbieranie informacji, co dwa lata, od właścicieli obiektów wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w gminnej ewidencji zabytków, dotyczących przeprowadzonych remontów.

4. Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.

ZADANIA:

- prowadzenie prac remontowo - konserwatorskich przy obiektach zabytkowych, stanowiących własność gminy w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
- interwencja władz gminy przy rażących naruszeniach prawa budowlanego (zwłaszcza w zakresie samowoli budowlanych na obszarach objętych ochroną konserwatorską), przy obiektach zabytkowych oraz ujętych w ewidencji gminnej (zwłaszcza jeśli chodzi o rozbudowy i przebudowy zmieniające bryłę budynków) we współpracy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
- zmiany zagospodarowania przestrzennego, realizacje inwestycji, będących własnością gminy, przy bezwzględnym przestrzeganiu ustawowego wymogu uzyskiwania konserwatorskiego pozwolenia na prowadzenie prac w budynkach

objętych ochroną, na podstawie wpisu do rejestru zabytków, indywidualnego lub zespołowego;

- kontynuowanie systemu corocznego rezerwowania środków w budżecie gminnym przeznaczonych na dofinansowania prac konserwatorskich i remontów dla właścicieli zabytków;
- prowadzenie okresowych kontroli stanu zachowania obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków: stanowiących własność gminy, w celu wytypowania najbardziej zagrożonych, wymagających niezbędnych remontów, na tej podstawie opracowanie planu remontów z udziałem pracowników Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- podjęcie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami;
- podnoszenie poziomu wykształcenia pracowników Urzędu Miasta i Gminy zatrudnionych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego, poprzez przeprowadzanie odpowiednich szkoleń;
- wskazanie możliwości właścicielom obiektów zabytkowych i pomoc przy ubieganiu się o dotacje lub refundacje kosztów prac z funduszy krajowych, wojewódzkich i europejskich;
- doradztwo w przygotowywaniu wniosków o dofinansowanie;
- inwentaryzacja zabytkowych nagrobków na terenach cmentarzy;
- prace porządkowo - pielęgnacyjne na terenach parków, na terenach cmentarzy, będących własnością gminy.

Dla priorytetu drugiego, ustalono następujące kierunki działań, wraz z zadaniami dla każdego z kierunków.

PRIORYTET II: Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców gminy Busko - Zdrój.

KIERUNKI DZIAŁAŃ:

1. Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy.

ZADANIA:

- udostępnianie informacji o zabytkach gminy na stronie internetowej gminy.;
- zapoznanie mieszkańców z zagadnieniami dotyczącymi gminnej ewidencji zabytków oraz przybliżenie skutków prawnych z tym związanych;
- stworzenie „vademecum” poświęconego zabytkom dla właścicieli obiektów zabytkowych;
- kontynuacja działalności profesjonalnego Punktu Informacji Turystycznej;
- opracowanie interaktywnej mapy gminy z naniesioną lokalizacją obiektów zabytkowych, ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego;
- opracowanie zintegrowanego systemu informacji wizualnej obejmującego zasoby i walory dziedzictwa kulturowego gminy Busko - Zdrój, np. informacje o znanych postaciach zamieszkujących kiedyś tereny gminy, spis zabytków i

stanowisk archeologicznych znajdujących się na terenie gminy (zawierający krótki opis każdego z nich);

- opracowanie szlaków turystycznych, wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego;
- stworzenie trasy turystycznej po kapliczkach/ figurach/ krzyżach znajdujących się na terenie gminy, w postaci mapy z rozmieszczeniem ww. obiektów.

2. Popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym gminy.

ZADANIA:

- wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy;
- prowadzenie działalności edukacyjnej skierowanej do młodzieży szkolnej poprzez organizowanie dla niej: konkursów szkolnych popularyzujących historię gminy oraz jej zabytki;
- wspieranie działań i ścisła współpraca z Izbą Zbiorów Regionalnych - Muzeum Ziemi Buskiej, Miejsko - Gminną Biblioteką Publiczną w Busku - Zdroju, Buskim Samorządowym Centrum Kultury w Busku - Zdroju, Towarzystwem Opieki nad Zabytkami - Oddział Busko - Zdrój, Towarzystwem Miłośników Buska, Parafią pw. św. Brata Alberta w Busku - Zdroju (Izba Chleba), oddziałem PTTK w Busku - Zdroju;
- promowanie imprez folklorystycznych, warsztatów, przeglądów, festiwali, lokalnych obrzędów, jako produktów turystycznych stanowiących o tożsamości gminy (Buskie Dni Dziedzictwa organizowane w Izbie Chleba przy parafii pw. Św. Brata Alberta w Busku - Zdroju, Dni Buska, wystawy organizowane w Izbie Zbiorów Regionalnych i w Muzeum Ziemi Buskiej);
- nagłaśnianie, promowanie i informowanie lokalnej społeczności o ważnych odkryciach konserwatorskich i archeologicznych, w celu budowania tożsamości historycznej oraz kreowania właściwych zachowań wobec dziedzictwa kulturowego;
- kontynuowanie współpracy z lokalną prasą - Tygodnik Ponidzia, Echo Dnia, oraz wprowadzenie stałej rubryki dotyczącej zagadnień związanych z zabytkami (informacje o zamierzeniach i pracach konserwatorskich, ocena ich realizacji, wskazanie najkorzystniejszych realizacji, także realizacji niekorzystnych i samowoli budowlanych).
- Organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw, przeglądów twórczości, popularyzacja wiedzy na temat wybitnych osób związanych z gminą i innych działań promujących dziedzictwo kulturowe gminy Busko-Zdrój.

8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Założeniem Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Busko-Zdrój jest właściwa ochrona i opieka nad dziedzictwem kulturowym gminy oraz jego wykorzystaniem dla rozwoju gospodarczego, społecznego i przestrzennego. Gminny program opieki nad zabytkami realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych w nim priorytetów. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno - prawnych, społecznych oraz finansów publicznych.

Realizacja założeń programowych ujętych w Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Busko-Zdrój będzie dokonywana przy pomocy:

1) instrumentów prawnych (wynikających z obowiązujących przepisów prawnych):

- a. wykonywanie decyzji administracyjnych Świątokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- b. aktualizacja planu zagospodarowania przestrzennego gminy z uwzględnieniem zagadnień ochrony dziedzictwa kulturowego,
- c. uwzględnianie w strategiach, koncepcjach, planach opracowywanych przez gminę programów określających politykę powiatu, województwa i kraju w zakresie opieki nad zabytkami,
- d. wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów zabytkowych będących własnością gminy;

2) instrumentów finansowych:

- a. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych obiektów zabytkowych będących własnością gminy (ujmowanie w rocznych budżetach gminy środków finansowych przeznaczonych na ochronę zabytków),
- b. pozyskiwanie dotacji zewnętrznych, subwencji, darowizn, grantów itp. na prowadzenie prac remontowych, konserwatorskich i rewitalizacyjnych,
- c. dofinansowywanie przez gminę prac konserwatorskich i remontowych obiektów zabytkowych będących w posiadaniu kościoła, stowarzyszeń itd.,
- d. finansowanie nagród dla osób, instytucji, stowarzyszeń itp. popularyzujących dziedzictwo kulturowe gminy;

3) instrumentów koordynacji:

- a. realizacja strategii, projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w programach opieki nad zabytkami: powiatowym, wojewódzkim i krajowym,
- b. współpraca z wspólnotami religijnymi z terenu gminy w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami,

- c. współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, instytucjami kultury w zakresie dziedzictwa kulturowego gminy,
- d. współpraca z innymi samorządami w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, zwłaszcza z władzami powiatu i sąsiednich gmin;

4) instrumentów społecznych:

- a. organizowanie i wspieranie działań edukacyjnych związanych z ochroną i opieką nad zabytkami,
- b. współdziałanie z właścicielami i użytkownikami obiektów zabytkowych (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi i prawnymi)
- c. edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego gminy Busko – Zdrój;

5) instrumentów kontrolnych

- a. aktualizacja gminnej ewidencji zabytków oraz aktualizacja programu opieki nad zabytkami wynikająca z czteroletniego okresu jego obowiązywania,
- b. monitoring realizacji wytycznych Programu Opieki nad Zabytkami,
- c. monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego gminy,
- c. analiza stanu zachowania dziedzictwa kulturowego gminy,
- d. monitoring stanu technicznego obiektów ujętych w GEZ.

9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY BUSKO - ZDRÓJ

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Burmistrz zobowiązany jest do sporządzania, co dwa lata, sprawozdań z realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami i przedstawiania go Radzie Miejskiej. Wykonanie takiego sprawozdania, powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji programu, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania Gminnego programu opieki nad zabytkami oraz efektywność ich wykonania.

Dla priorytetu I - Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako element rozwoju gospodarczo - społecznego gminy, przyjmuje się następujące wskaźniki oceniające poziom realizacji programu opieki nad zabytkami:

- procentowy poziom wydatków budżetu gminy poniesionych na realizację Gminnego programu ochrony i opieki nad zabytkami;
- wartość pozyskanych środków finansowych ze źródeł pozabudżetowych przez gminę;
- liczba obiektów poddanych pracom zabezpieczającym przed zniszczeniem lub kradzieżą;
- zakres pracy związany z opracowaniem rewaloryzacja starego miasta Busko - Zdrój;

- ilość oznaczonych obiektów zabytkowych, dróg, tras turystycznych;
- ilość umieszczonych tablic zawierających krótką informację na temat historii obiektu;
- ilość umieszczonych iluminacji świetlnych kościołów z terenu gminy;
- ilość umieszczonych tabliczek „zabytek chroniony prawem” na obiektach wpisanych do rejestru zabytków;
- ilość złożonych wniosków na dofinansowanie prac remontowych przez właścicieli zabytkowych obiektów;
- ilość przeprowadzonych inwentaryzacji terenowych stanowisk archeologicznych w ramach AZP;
- ilość obiektów wpisanych do rejestru zabytków;
- ilość przeprowadzonych inwentaryzacji obiektów małej architektury,
- ilość zebranych informacji od właścicieli obiektów wpisanych do rejestru zabytków, dotyczących przeprowadzonych remontów;
- ilość interwencji władz gminy przy rażących naruszeniach prawa budowlanego;
- ilość przeprowadzonych kontroli stanu zachowania obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność gminy i pozostałych jednostek;
- ilość stworzonych stanowisk pracy związanych z opieką nad zabytkami;
- ilość przeprowadzonych szkoleń dla pracowników Urzędu Miasta i Gminy zatrudnionych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego;
- ilość złożonych wniosków o dofinansowanie;
- wartość przyznanych dotacji na prace konserwatorskie i remonty dla obiektów zabytkowych;
- ilość przeprowadzonych prac porządkowo - pielęgnacyjnych na terenach zielonych, na terenie cmentarzy, będących własnością gminy.

Dla priorytetu II - Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców gminy Busko - Zdrój, przyjmuje się następujące wskaźniki oceniające poziom realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami:

- ilość odwiedzin strony internetowej gminy z zamieszczoną gminną ewidencją zabytków wraz z kartami obiektów;
- ilość przedstawionych mieszkańcom informacji dotyczących gminnej ewidencji zabytków oraz przybliżenie skutków prawnych z tym związanych;
- ilość odwiedzin strony internetowej gminy z interaktywną mapą gminy z naniesioną lokalizacją obiektów zabytkowych;
- ilość opracowanych szlaków turystycznych, wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego;
- liczba opracowanych i wydanych publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy;

- ilość wydanych artykułów w lokalnej prasie dotyczących zagadnień związanych z zabytkami;
- ilość przeprowadzonych konkursów szkolnych popularyzujących historię gminy oraz jej zabytki i wystaw.

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zabytki chroni się ze względu na ich wartości historyczne, naukowe i artystyczne. Troska o zachowanie zabytków, które są dobrem wspólnym (publicznym) spoczywa na właścicielach i posiadaczach zabytków, sprawujących – w myśl Ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – opiekę nad zabytkami oraz na organach administracji publicznej, które chronią je poprzez zapewnienie odpowiednich warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych.

Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza – zgodnie z art. 5 ww. ustawy – polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Reasumując opieka nad zabytkiem polega na dbaniu o dobry stan zabytku, między innymi przez prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Odpowiedzialność za podejmowanie działań, w tym także finansowanie wyżej wymienionych prac, spoczywa na właścicielu lub posiadaczu zabytku.

Zgodnie z art. 71 ust. 2 ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami, sprawowanie opieki nad zabytkami, do których tytuł prawny posiada jednostka samorządu terytorialnego (gmina), w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku jest zadaniem własnym tej jednostki (gminy).

Zarówno samorząd jak również podmioty posiadające tytuł prawny do zabytku mogą ubiegać się o dotację celową z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych zabytku.

Kwestie finansowania prac przy zabytkach z udziałem środków państwowych regulują zapisy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków¹⁴⁸.

W myśl zapisów ustawy o ochronie zabytków i opiece na zabytkami dotacja na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych udzielana jest przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a udziela jej: minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego ze środków budżetu państwa, z części, której dysponentem jest ten minister lub wojewódzki konserwator zabytków ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest wojewoda. Z kolei dotacja na dofinansowanie prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa jest udzielana ze środków budżetu państwa, z części, której dysponentem jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego (art. 74). O taką dotację może ubiegać się: osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna, będąca właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo po-siadająca taki zabytek w trwałym zarządzie albo będąca właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa (art. 73).

Dotacja może być udzielona na dofinansowanie:

1) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji lub w roku następującym po roku złożenia tego wniosku;

2) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji;

3) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji lub w roku następującym po roku złożenia tego wniosku (art. 76).

W myśl art. 77 dotacja może obejmować nakłady konieczne na:

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;

- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Gminy jako jednostki samorządu terytorialnego mają możliwość pozyskiwania środków zewnętrznych na prowadzenie działań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami. Ważne jest jednak, aby z własnej inicjatywy wygospodarowały w swoich budżetach środki na realizację zadań z zakresu dziedzictwa kulturowego. Jest to o tyle ważne, że wiele programów dotacyjnych czy grantowych wymaga wykładu własnego. Rokroczne zabezpieczanie środków finansowych w budżetach pozwoli na systematyczne realizowanie działań mających na celu poprawę stanu zachowania obiektów zabytkowych.

Zadania związane z ochroną i opieką nad zabytkami gminy mogą być finansowane ze:

- 1) środków własnych gminy,**
- 2) źródeł zewnętrznych**

Wśród źródeł zewnętrznych są:

1) źródła zewnętrzne krajowe:

- a. dotacje i programy Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- b. promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- c. dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- d. dotacje wojewódzkie,
- e. dotacje powiatowe,
- f. inne źródła,

2.2) źródła zewnętrzne zagraniczne

- a. środki unijne w ramach funduszy strukturalnych,
- b. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich,
- c. Program Infrastruktura i Środowisko,
- d. źródła pozaunijne (Mechanizm Norweski, Fundusz EOG),

Wskazane powyżej źródła finansowania zadań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami na terenie gminy mają jedynie charakter informacyjny, prezentujący przykładowe możliwości ich finansowania.

Duże możliwości pozyskania środków na realizację zadań z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami mają kościoły i związki wyznaniowe czy sektor NGO, do którego jest adresowanych wiele konkursów i programów dotacyjnych.

Ochrona zabytków

Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Kluczowe do realizacji programu są zadania zmierzające do

zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku. Dofinansowanie dotyczy zabytków wpisanych do rejestru zabytków. Do priorytetu nie kwalifikują się projekty realizowane przy udziale środków europejskich. O dotację mogą starać się osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego oraz inne jednostki organizacyjne (samorządowe jednostki kultury, kościoły, związki wyznaniowe, podmioty prowadzące działalność gospodarczą, organizacje pozarządowe). Finansowanie odbywa się w formie udzielenia dotacji lub refundacji w okresie trzech lat od przeprowadzenia prac przy zabytku, przy czym możliwe jest, jednakże tylko w szczególnych przypadkach, uzyskanie całkowitego dofinansowania.

Wspieranie działań muzealnych

Celem programu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych. Premiowane będą projekty kompleksowe, nowatorskie, o wysokich wartościach merytorycznych i umiejętnie wykorzystanych elementach multimedialnych. W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie zadań w zakresie: organizacji czasowych wystaw muzealnych; modernizacji i tworzenia stałych wystaw muzealnych; publikacji katalogów do wystaw muzealnych; konserwacji muzealiów, archiwaliów, starych druków, rękopisów, kartografii, muzykaliów, ikonografii, grafiki artystycznej, dokumentów życia społecznego, a także wyposażenia pracowni konserwatorskich. Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, organizacje pozarządowe oraz kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

Kultura ludowa i tradycyjna

Celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania. Dotacje przeznaczone są na działania o charakterze edukacyjnym, w tym warsztaty, kursy i seminaria dotyczące szeroko

pojętej kultury tradycyjnej, a także działania popularyzujące unikalne i żywe elementy kultury tradycyjnej, zadania artystyczne i użytkowe o charakterze interdyscyplinarnym i międzyśrodowiskowym oraz na prowadzenie szkolenia przez „mistrza” w zakresie różnych dziedzin niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Ochrona zabytków archeologicznych

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących rozpoznanie i dokumentację dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych. Do składania wniosków uprawnione są samorządowe i państwowe instytucje kultury, organizacje pozarządowe, publiczne i niepubliczne uczelnie akademickie oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju

Celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości. Premiowane będą również działania związane z upowszechnianiem wiedzy na temat miejsc, faktów oraz postaci związanych z walką i męczeństwem. Promowane jest:

- podkreślenie prestiżu miejsca pamięci/trwałego upamiętnienia
- nadanie lub przywrócenie mu odpowiedniego wyrazu
- zaangażowanie w opiekę nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami jak największej liczby różnych podmiotów
- zapewnienie jak najlepszej dostępności miejsca/trwałego upamiętnienia
- tworzenie nowych trwałych upamiętnień w miejscach, gdzie ich obecność jest uzasadniona interesem społecznym
- twórcze zastosowanie nowoczesnych metod badań, edukacji i promocji do ochrony dziedzictwa narodowego
- stosowanie rozwiązań prawnych sprzyjających lepszej opiece nad miejscami pamięci/trwałymi upamiętnieniami (uwzględnienie miejsca pamięci, jego ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, czy objęcie go inną formą ochrony prawnej).

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury nie współprowadzone przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego, publiczne i niepubliczne uczelnie oraz kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne, a także podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Groby i cmentarze wojenne w kraju

Celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych

wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń.

Celem programu jest otoczenie grobów i cmentarzy wojennych w kraju opieką polegającą na:

- prowadzeniu robót budowlanych, prac remontowych, konserwatorskich i restauratorskich
- zabezpieczeniu i utrzymaniu w jak najlepszym stanie
- prowadzeniu badań archeologicznych i prac poszukiwawczych
- prowadzeniu prac związanych z urządzeniem grobu/kwatery/cmentarza wojennego; dokumentowaniu i prowadzeniu badań naukowych
- popularyzowaniu i upowszechnianiu wiedzy

Promowane jest:

- obejmowanie opieką obiektów, których stan zachowania wymaga podjęcia niezwłocznego działania
- opieka nad grobami i cmentarzami wojennymi o wyjątkowej wartości historycznej
- nadanie lub przywrócenie odpowiedniej rangi obiektom grobownictwa wojennego
- wykorzystanie nowoczesnych metod badań, edukacji i promocji
- zaangażowanie w opiekę nad grobami i cmentarzami wojennymi jak największej liczby różnych podmiotów
- stosowanie, w ramach obowiązujących przepisów prawa, rozwiązań sprzyjających lepszej ochronie prawnej grobów i cmentarzy wojennych

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez , organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego, publiczne i niepubliczne uczelnie oraz kościoły i związki wyznaniowe, a także osoby prawne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Kultura cyfrowa

Celem programu jest udostępnianie i umożliwianie ponownego wykorzystywania zasobów cyfrowych do celów popularyzacyjnych, edukacyjnych i naukowych, uwzględniających opracowanie i digitalizację zasobów dziedzictwa kulturowego.

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, organizacje pozarządowe oraz kościoły i związki wyznaniowe, a także ich osoby prawne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Infrastruktura domów kultury

Celem programu jest zapewnienie optymalnych warunków dla działalności domów i ośrodków kultury oraz centrów kultury i sztuki w zakresie edukacji kulturalnej i animacji kultury poprzez modernizację i rozbudowę ich infrastruktury. Do składania wniosków uprawnione są domy kultury, ośrodki kultury oraz centra kultury i sztuki posiadające status samorządowej instytucji kultury, biblioteki posiadające status samorządowej instytucji

kultury, w skład których wchodzi domy kultury, ośrodki kultury lub centra kultury i sztuki oraz jednostki samorządu terytorialnego.

Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania funduszy europejskich na rzecz rozwoju kultury, w tym ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego. Program polega na dofinansowaniu przez ministra kultury wkładu własnego do wybranych projektów realizowanych przy udziale środków europejskich. Uprawnionymi do otrzymania dotacji są: jednostki samorządu terytorialnego, państwowe i samorządowe instytucje kultury, kościoły i związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe działające w sferze kultury, publiczne szkoły artystyczne, państwowe uczelnie artystyczne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą. Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego może pokryć maksymalnie 85 % wkładu krajowego (własnego) wnioskodawcy. W szczególnych przypadkach, Minister Kultury może zdecydować o pokryciu więcej niż 85% wkładu krajowego lub nawet odstąpić od wymogu posiadania tego wkładu.

Partnerstwo publiczno-prywatne

Istnieją również możliwości finansowania prac przy zabytkach z wykorzystaniem ustawy o partnerstwie publiczno-prywatnym z dnia 19 grudnia 2008 r. (Dz. U. 2020 r. poz. 711, 2275 oraz z 2021 r. poz. 868), która określa zasady współpracy podmiotu publicznego i partnera prywatnego. Dla realizacji wspólnych projektów przez administrację publiczną i przedsiębiorców w formule PPP ważne są również: ustawa o koncesji na roboty budowlane lub usługi z dnia 9 stycznia 2009 r. (Dz. U. z 2016 r. poz. 113) oraz ustawa z dnia 29 stycznia 2004 r. - Prawo zamówień publicznych (Dz. U. z 2015 r., poz. 2164 ze zm.) regulujące podstawowe zasady współpracy publiczno-prywatnej.

Wg Ustawy o zmianie ustawy o samorządzie gminnym z dnia 20 kwietnia 2021 roku (tekst jedn. Dz.U. z 2021 r. poz. 1372) zadania własne gmin obejmują również sprawy kultury, tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (Art. 7, pkt. 1, ppkt 9). W celu wykonywania zadań gmina może tworzyć jednostki organizacyjne, a także zawierać umowy z innymi podmiotami, w tym z organizacjami pozarządowymi (Art. 9. pkt. 1).

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu

państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2021-2027 - Priorytet VIII. „Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury”

W ramach tego priorytetu, możliwa jest ochrona i opieka nad materialnym i niematerialnym dziedzictwem kulturowym. Realizowane w ramach programu inwestycje mają na celu efektywne wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego w osiągnięciu korzyści społecznych i gospodarczych, zarówno w wymiarze krajowym, jak regionalnym i lokalnym.

W ramach priorytetu możliwe są działania:

- działanie 8.1 *Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury*
- działanie 8.2 *Ochrona zabytków*

Wsparcie będzie dotyczyło prac związanych z renowacją, konserwacją, rewaloryzacją i restauracją obiektów zabytkowych (i ich zespołów), jak również przebudowy i rozbudowy obiektów zabytkowych. Możliwy będzie również m.in. zakup urządzeń chroniących obiekt przed kradzieżą i zniszczeniem, a także zakup wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej.

Regionalny Program Operacyjny Fundusze Europejskie dla Świętokrzyskiego na lata 2021-2027

Zarząd Województwa Świętokrzyskiego Uchwałą nr 4973/22 z dnia 4 marca 2022 r. przyjął zaktualizowany projekt programu regionalnego Fundusze Europejskie dla Świętokrzyskiego 2021-2027, celem przedłożenia dokumentu Komisji Europejskiej.

W ramach **Celu szczegółowego 4 wzmocnienie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych** realizowane będą działania obejmujące m.in.:

- wzmocnienie potencjału turystycznego zabytków o szczególnym znaczeniu i ich oddziaływania na rozwój gospodarczy poprzez dostosowanie obiektów zabytkowych do pełnienia funkcji związanych z kulturą. Realizowane będą przedsięwzięcia dot. rozwoju infrastruktury obejmujące m.in. **renowację, modernizację, ochronę i rozwój infrastruktury**

zabytkowej w celu podniesienia jej atrakcyjności turystycznej i dostępności (w tym z zakresu przystosowania obiektów do potrzeb osób z niepełnosprawnościami),

- udostępnienie i ułatwienie dostępu do dóbr kultury oraz zastosowania nowoczesnych technologii poszerzających krąg odbiorców oferty - projekty polegające m.in. na konserwacji

zabytków ruchomych oraz zabytkowych muzealiów, starodruków, księgozbiorów, materiałów

bibliotecznych, archiwalnych i zbiorów audiowizualnych (w tym filmowych) oraz ich ochrona i udostępnienie, także przez proces digitalizacji, w tym **wsparcie bibliotek, bibliotek**

multimedialnych, domów kultury i innych instytucji kultury,

- wspieranie konkurencyjności i odporności sektora turystycznego (ulepszenie infrastruktury turystycznej, dywersyfikacja produktów, zastosowanie modeli biznesowych) poprzez tworzenie nowych, rozbudowę istniejących miejsc atrakcyjnych turystycznie poprzez roboty budowlane, modernizację, wyposażenie infrastruktury ułatwiającej dostęp do miejsc i obszarów atrakcyjnych turystycznie,

- inwestycje w obiekty/miejsca tworzące **turystyczne szlaki tematyczne** (obiekty/miejsca odwołujące się do walorów historycznych, kulturowych, przyrodniczych) lub turystyczne

szlaki rodzajowe, w tym poprawę ich dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami, w tym z niepełnosprawnościami.

Główne grupy docelowe:

- mieszkańcy województwa świętokrzyskiego, turyści,
- jednostki samorządu terytorialnego,
- instytucje kultury, z wyłączeniem państwowych instytucji kultury oraz współprowadzonych przez Ministra właściwego ds. kultury i ochrony dziedzictwa narodowego,
- jednostki organizacyjne jednostek samorządu terytorialnego posiadające osobowość prawną,
- jednostki sektora finansów publicznych posiadające osobowość prawną, działające w sferze ochrony środowiska, kultury, turystyki,
- parki narodowe i krajobrazowe,
- organizacje pozarządowe,
- spółki prawa handlowego, w których większość udziałów lub akcji posiadają jednostki samorządu terytorialnego lub ich związki,
- przedsiębiorstwa społeczne,
- instytucje kultury oraz instytucje zarządzające obiektami dziedzictwa kulturowego.

Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2021- 2027

Tego typu programy są podzielone na trzy kategorie: transgraniczne, transnarodowe i międzyregionalne. Zasadniczą różnicą między trzema typami współpracy jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia. W przypadku programów współpracy transgranicznej aplikować mogą do nich jednostki z obszarów przylegających do granic państwowych. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja służy wzmocnieniu współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej, czy wzajemnych kontaktów młodzieży. W ramach programów współpracy transnarodowej mogą współdziałać duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw, natomiast w zakresie współpracy międzyregionalnej wszystkie regiony. Projekty oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi mogą dotyczyć m.in. kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu.

Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG) i Norweski Mechanizm Finansowy 2014-2021

Mechanizm Finansowy EOG, obok funduszy strukturalnych, stanowi największe źródło zewnętrznego finansowania kultury w Polsce. Środki na te programy przeznaczone są przez trzy kraje Europejskiego Obszaru Gospodarczego - Norwegię, Islandię i Lichtenstein. Wspierają one działania między innymi z zakresu kultury. Środki nowej perspektywy, z trzeciej edycji Mechanizmu Finansowego EOG (2014-2021) uruchomione

zostały w 2016 r., a programy będą wdrażane do 2024 r. Program opiera się na dwóch działaniach:

- zarządzanie dziedzictwem kulturowym, którego celem jest poprawa zarządzania dziedzictwem kulturowym poprzez stworzenie odpowiednich warunków do prowadzenia działalności kulturalnej, zarówno w ramach ochrony dziedzictwa kulturowego, jak również w zakresie infrastruktury kulturalnej; w skład tego działania wchodzi:

- poddziałanie 1.1: *Restauracja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego*, w którego ramach możliwa jest ochrona, konserwacja, i/ lub rozbudowa zabytków nieruchomych z ich otoczeniem na potrzeby działalności kulturalnej, a także ochrona zabytkowych ogrodów i parków

- poddziałanie 1.2: *Innowacyjne wykorzystanie infrastruktury do prezentacji dziedzictwa kulturowego*, gdzie możliwa jest budowa, rozbudowa i remont infrastruktury kulturalnej

- współpraca kulturalna - celem tego działania jest rozwój współpracy kulturalnej pomiędzy twórcami i uczestnikami życia kulturalnego oraz wzmacnianie stosunków dwustronnych pomiędzy polskimi instytucjami a instytucjami z innych państw.

Dofinansowanie może sięgnąć 85% kosztów kwalifikowanych, w zależności od rodzaju beneficjenta. W związku z tym, że dokumenty programowe i kryteria przyznawania dotacji ulegają drobnym zmianom w każdym roku budżetowym, należy każdorazowo sprawdzać wzory aktualnie obowiązujących dokumentów na stronie programu.

Inne programy

Jednostki samorządu terytorialnego i ich wydziały organizacyjne mogą również korzystać z innych źródeł pozyskiwania środków na opiekę nad zabytkami oraz na wzmacnianie tożsamości lokalnej. Programy o takim profilu proponują np. fundacje, którym patronują duże firmy z kapitałem polskim. Gmina może także wspierać organizacje pozarządowe w pozyskiwaniu takich środków. Przykładowo programy wspierające proponują:

- Fundacja Orlen - *Program „Czuwamy! Pamiętamy!”*; jego celem jest przywrócenie należnej czci Miejscom Pamięci na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, a które do tej pory pozostawały w złym stanie technicznym. Wnioskodawcą mogą być:

- organizacje pozarządowe lub oddziały terenowe organizacji pozarządowej posiadające osobowość prawną lub jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, której ustawa przyznaje zdolność prawną (z wyłączeniem spółek prawa handlowego) tj. fundacje, stowarzyszenia, uczniowskie kluby sportowe, stowarzyszenia kultury fizycznej, organizacje społeczno-zawodowe rolników;

- podmioty niebędące organizacją pozarządową, np. jednostki samorządu terytorialnego lub ich jednostki organizacyjne, szkoły publiczne, przedszkola publiczne;

- kościelne jednostki organizacyjne prowadzące działalność pożytku publicznego na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej;

Wnioskodawcą może być również podmiot wpisany do rejestru przedsiębiorców Krajowego Rejestru Sądowego, jeśli jest jednocześnie wpisany do rejestru stowarzyszeń,

innych organizacji społecznych i zawodowych, fundacji oraz samodzielnych publicznych zakładów opieki zdrowotnej.

- Fundacja Łukasiewicza - celem Programu „*Rozgrzewamy Polskie Serca*” jest wspieranie inicjatyw działających na rzecz integracji lokalnej społeczności wokół kultury, tradycji oraz wydarzeń lub pamięci historycznej. Podejmowane inicjatywy mają budować kapitał społeczny na lokalnym poziomie. Program skierowany jest do organizacji pozarządowych, jednostek samorządu terytorialnego i ich jednostek organizacyjnych, szkół publicznych i przedszkoli publicznych oraz związków wyznaniowych i ich organizacji. Zgłaszane projekty muszą oddziaływać na lokalną społeczność oraz być związane z pielęgnowaniem kultury, tradycji, wydarzenia lub pamięci historycznej.

11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW

Gmina będzie wydatkowała środki na realizację zadań z zakresu ochrony zabytków poprzez:

- opracowanie aktualizacji gminnej ewidencji zabytków jako podstawowego źródła informacji o stanie zachowania obiektów zabytkowych zlokalizowanych w granicach administracyjnych gminy
- podejmowanie projektów związanych z odnową obiektów i zespołów zabytkowych oraz towarzyszącym im przestrzeniom publicznym ze środków zewnętrznych
- wsparcie finansowe z budżetu gminy dla prac konserwatorskich przy ogólnie dostępnych obiektach zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków
- dofinansowanie lub pomoc w zdobyciu środków na prace restauratorsko - konserwatorskie przy obiektach niebędących własnością gminy
- prowadzenie działań informacyjnych w celu przygotowania właścicieli i dysponentów obiektów zabytkowych do aplikowania po środki zewnętrzne dedykowane ochronie i opiece nad zabytkami
- umieszczenie stosownych zapisów dotyczących ochrony zabytków w strategii rozwoju gminy
- włączenie tematyki ochrony dóbr kultury do zajęć lekcyjnych w szkołach na terenie gminy
- realizowanie regionalnych i lokalnych projektów związanych z ochroną zabytków i krajobrazu kulturowego
- publikację materiałów dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w materiałach promocyjnych gminy oraz na stronie internetowej gminy
- wykonywanie opracowań z zakresu lepszego rozpoznania zasobu dziedzictwa kulturowego gminy.

Gmina Busko - Zdrój co roku z budżetu udziela dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach ruchomych i nieruchomych, co reguluje

uchwała Nr IV/41/2015 Rady Miejskiej w Busku-Zdroju z dnia 29 stycznia 2015 roku w sprawie określenia zasad i trybu udzielania dotacji z budżetu gminy Busko-Zdrój na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach ruchomych i nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (ogłoszonej w Dzienniku Urzędowym Województwa Świętokrzyskiego w dniu 4 lutego 2015 roku poz. 434).

Wydatki poniesione w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami:

2019 r. - 40 000,00 zł, dla:

- Parafii Rzymskokatolickiej pw. św. Marii Magdaleny w Dobrowodzie w wysokości 9 000,00 zł na dofinansowanie technicznych i estetycznych prac konserwatorskich dwóch polichromii ściennych – malowanych inskrypcji, znajdujących się na elewacji południowej kościoła parafialnego pw. św. Marii Magdaleny w Dobrowodzie;
- Parafii Rzymskokatolickiej pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Szańcu w wysokości 18 000,00 zł, na dofinansowanie prac konserwatorskich przy czterech segmentach neogotyckich ławek w kościele parafialnym pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Szańcu;
- Parafii Rzymskokatolickiej pw. Św. Jakuba Starszego w Szczaworyżu w wysokości 13 000,00 zł, na dofinansowanie prac konserwatorskich przy strukturze ołtarza bocznego w kaplicy południowej kościoła parafialnego pw. św. Jakuba Starszego Apostoła w Szczaworyżu-I etap”.

2020 r. - 50 000,00 zł, dla:

- Parafii Rzymskokatolickiej pw. Św. Brata Alberta Chmielowskiego w Busku-Zdroju w wysokości 12 500,00 zł na dofinansowanie prac konserwatorskich w kościele filialnym pw. Św. Stanisława Biskupa w Chotelku należącego do Parafii Rzymskokatolickiej pw. Św. Brata Alberta Chmielowskiego w Busku-Zdroju, polegających na dofinansowanie konserwacji technicznej wewnętrznych powierzchni drewnianych ścian Kościoła Filialnego pw. św. Stanisława w Chotelku Zielonym należącym do Parafii pw. św. Brata Alberta Chmielowskiego w Busku-Zdroju;
- Parafii Rzymskokatolickiej pw. św. Marii Magdaleny w Dobrowodzie w wysokości 12 500,00 zł, na dofinansowanie remontu dachu nad północną stroną nawy głównej i kaplicą na kościele parafialnym pw. św. Marii Magdaleny w Dobrowodzie;
- Parafii Rzymskokatolickiej pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Szańcu w wysokości 12 500,00 zł, na dofinansowanie prac konserwatorskich i restauratorskich ołtarza bocznego w kaplicy po stronie wschodniej w kościele parafialnym pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Szańcu;
- Parafii Rzymskokatolickiej pw. Św. Jakuba Starszego w Szczaworyżu w wysokości 12 500,00 zł, na dofinansowanie prac konserwatorskich przy strukturze ołtarza bocznego w kaplicy południowej z kościoła parafialnego pw. św. Jakuba Starszego Apostoła w Szczaworyżu - II etap”.

2021 r. - 30 000,00 zł, dla:

- Parafii Rzymskokatolickiej pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Szańcu w wysokości 10 000,00 zł na dofinansowanie konserwacji i restauracji ołtarza bocznego w kaplicy po stronie północnej w kościele parafialnym pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Szańcu;
- Parafii Rzymskokatolickiej pw. św. Jakuba Starszego w Szczaworyżu w wysokości 10 000,00 zł na dofinansowanie prac wzmacniających skarpę zabytkowego cmentarza przykościelnego, stanowiącego element zespołu kościoła parafialnego pw. św. Jakuba Starszego Apostoła w Szczaworyżu - IV etap;
- Parafii Rzymskokatolickiej pw. św. Brata Alberta Chmielowskiego w Busku-Zdroju w wysokości 10 000,00 zł na dofinansowanie konserwacji technicznej wewnętrznych powierzchni drewnianych ścian kościoła filialnego pw. św. Stanisława w Chotelku Zielonym - II etap.

2022 r. - 30 000,00 zł, dla:

- Parafii Rzymskokatolickiej pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Szańcu w wysokości 10 000,00 zł (słownie: dziesięć tysięcy pięćset złotych 00/100), na dofinansowanie konserwacji i restauracji ambony w kościele parafialnym pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Szańcu;
- Parafii Rzymskokatolickiej pw. św. Jakuba Starszego w Szczaworyżu w wysokości 10 000,00 zł (słownie: dziesięć tysięcy złotych 00/100), na dofinansowanie prac wzmacniających skarpę zabytkowego cmentarza przykościelnego, stanowiącego element zespołu kościoła parafialnego pw. św. Jakuba Starszego Apostoła w Szczaworyżu - IV etap (część 2);
- Parafii Rzymskokatolickiej pw. św. Brata Alberta Chmielowskiego w Busku-Zdroju w wysokości 10 000,00 zł (słownie: dziesięć tysięcy złotych 00/100) na dofinansowanie konserwacji technicznej wewnętrznych powierzchni drewnianych ścian kościoła filialnego pw. św. Stanisława w Chotelku Zielonym - III etap.

Gmina planuje wspierać finansowo prace konserwatorskie i remonty zabytków również w latach obowiązywania Gminnego programu opieki nad zabytkami. Zaleca się, aby finansowe wsparcie gminy w latach 2023 - 2026 przy zadaniach z zakresu opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego, w miarę możliwości, z każdym kolejnym rokiem systematycznie wzrastało do pewnego, stałego poziomu finansowania (np. procentowego udziału w corocznie uchwalanym budżecie). Pozwoli to potencjalnym beneficjentom na zaplanowanie inwestycji w perspektywie kilkuletniej (np. gdy w ciągu jednego roku nie jest możliwe zakończenie prac). Wysokość środków, które zostaną przeznaczone na ten cel będzie ostatecznie zależała od kondycji budżetu gminy w danym roku.

Kolejnym rozwiązaniem polepszającym stan zachowania lokalnych zabytków jest występowanie gminy w roli partnera przy projektach unijnych lub ministerialnych, w których beneficjenci (właściciele zabytków) często nie są w stanie zapewnić wymaganego wkładu własnego. Takie działania z pewnością podniosłyby poziom życia mieszkańców oraz atrakcyjność turystyczną gminy Busko - Zdrój.

Zadania Gminnego programu opieki nad zabytkami mogą też być realizowane przez instytucje kultury podległe gminie lub funkcjonujące na jej terenie (np. regionalne izby tradycji, domy kultury, biblioteki) w ramach działalności bieżącej. Ponadto (w zakresie ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie) gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia, parafie).

12. PODSUMOWANIE

Program opieki nad zabytkami miasta i gminy Busko-Zdrój na lata 2023-2026 wytycza kierunki polityki władz samorządowych w tak ważnych kwestiach jak ochrona lokalnych wartości kulturowych, jakimi są zabytki, tradycje i krajobraz kulturowy. Ważnym elementem Programu jest rozwój i promocja walorów turystycznych gminy, z wykorzystaniem w tym celu obiektów zabytkowych. Zakłada się, że cele nakreślone w Programie będą osiągnięte w wyniku szerokiej współpracy władz gminy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Kielcach, innymi jednostkami samorządu terytorialnego oraz organizacjami i związkami, których działania obejmują ochronę walorów kulturowych i krajobrazowych. Program podkreśla rolę całej społeczności lokalnej - właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych, organizacji pozarządowych, władz samorządowych oraz wszystkich mieszkańców w zachowaniu miejscowego dziedzictwa kulturowego.

13. ŹRÓDŁA I OPRACOWANIA

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. 2022, poz. 840 ze zm.);
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.- Dz. U. nr 78 poz. 483, ze zm.);
3. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t. j., Dz. U. 2019 poz. 1479, ze zm.);
4. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t. j., Dz. U. 2022 poz. 503);
5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r.- Prawo budowlane (t. j., Dz. U. 2021, poz. 2351, ze zm.);
6. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r.- Prawo ochrony środowiska (Dz. U. 2021 poz. 1973, ze zm.);
7. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t. j., Dz. U. 2022, poz. 916);
8. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t. j., Dz. U. 2021 poz. 1899, ze zm.);
9. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t. j., Dz. U. 2020, poz. 194, ze zm.);
10. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (t. j., Dz. U. 2022, poz. 1327, ze zm.);
11. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t. j., Dz. U. 2022 poz. 385);
12. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t. j., Dz. U. 2020, poz. 164, ze zm.);
13. Ustawa z 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej (t.j. Dz. U. 2022 poz. 902);
14. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t.j. Dz. U. 2021, poz. 56);
15. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego zmieniające rozporządzenie w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków dnia 17 grudnia 2007 r. (t. j. Dz. U. z 2007 r. Nr 247, poz. 1832);
16. Materiały udostępnione przez Urząd Miasta i Gminy w Busku - Zdroju;
17. Materiały konserwatorskie udostępnione w siedzibie WKZ o. Kielce;
18. Studium konserwatorsko- krajobrazowo dla propozycji rozbudowy Sanatorium Marconi Busku - Zdroju (na jego wschodnim przedpolu od strony ul. 1 Maja), Kraków, styczeń 2005 r., dr hab. inż. arch. Zbigniew Myczkowski;
19. Katalog Zabytków Szlaki w Polsce,, l. III. woj. kieleckie z./ Powiat Buski, Warszawa 1957. str. 10 - 11., L. Majdecki z zespołem;
20. Miasto i gmina Busko - Zdrój. Dzieje i zabytki, Dziedzictwo małych Ojczyzn- Dariusz Kalina, Roman Mirowski, Busko - Zdrój 2014;
21. F. Rusak, Buskie Legendy, Busko - Zdrój 2002;
22. Strony internetowe, m.in.:
  - www.nid.pl
  - www.nimoz.pl
  - www.stat.gov.pl/gus
  - www.isap.sejm.gov.pl
  - www.wikipedia.pl
  - www.gov.pl/web/rdos-kielce
  - www.atrakcje.busko.pl
  - www.bsck.busko.pl
  - www.busko.pl

14. ZAŁĄCZNIKI

ZAŁĄCZNIK Nr 1

Wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków

LP.	MIEJSCOWOŚĆ/ ADRES	OBIEKT	NR I DATA WPISU DO REJESTRU ZABYTEKÓW
1	Busko - Zdrój	układ urbanistyczny	A.14 z 08.08.1975 r.
2	Busko - Zdrój, ul. Bohaterów Warszawy	zespół kościoła cmentarnego pw. św. Leonarda: - kościół drewniany k. XVIIw., wpis 68 z 04.11.1947r. oraz 21.02.1966 r. - stary cmentarz grzebalny, wpis z 04.11.1947r. i 21.02.1966r. - ogrodzenie mur. XVIII w., wpis z 21.02.1966r.	A.16/1-3 z 27.03.2008 r.
3	Busko - Zdrój	zespół klasztorny ponorbertański: -kościół klasztorny (obecnie parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia NMP), mur., XVIw., przebud. 1 poł.XIXw.,wpis 67 z 04.11.1947r. -klasztor, mur. 1 poł. XVIIIw., wpis 806 z 27.05.1958r. -teren kościelny w granicach ogrodzenia, wpis 67 z 04.11.1947r.	A.17/1-3 z 22.06.1967 r.
4	Busko - Zdrój, ul. Partyzantów 6	synagoga, mur. (obecnie Dom Towarowy), ul.Partyzantów 6	A.18 z 08.08.1975 r.
5	Busko - Zdrój	zespół d. szpitala św. Mikołaja, ob. Sanatorium Mikołaj - 4 pawilony, mur. 1831r.	A.19/1-4, z 06.09.1971 r.
6	Busko - Zdrój	Zespół budynków zakładu zdrojowego ob. Sanatorium Marconi: - łazienki, mur. - park zdrojowy, 1833-1936r.	A.20/1-2 z 16.10.1957 r.
7	Busko - Zdrój	kaplica pw. św. Anny w parku zdrojowym, mur. 1884-1886r.	A.841 z 27.01.2011 r.
8	Busko - Zdrój, ul. 1 Maja 1 - 39	zabudowa ul. 1 Maja (od nr 1 do nr 19-ob. 39)	A.15 z 08.08.1975 r.
9	Busko - Zdrój, ul. 1 Maja 1	willa „Bristol”, mur. 1905r.	A.23 z 08.08.1975 r.
10	Busko - Zdrój, ul. 1 Maja 15	willa „Bagatela Mała”, drewn. pocz. XXw.	A.24 z 08.08.1975 r.
11	Busko - Zdrój, ul. 1 Maja 19	willa „Oblęgorek”, mur.	A.25 z 08.08.1975 r.

12	Busko - Zdrój, ul. 1 Maja 39	willa „Zielona”, mur.	A.26 z 08.08.1975 r.
13	Busko - Zdrój, ul. Bohaterów Warszawy 4	dom, mur. XIXw.	A.21 z 08.08.1975 r.
14	Busko - Zdrój, ul. Bohaterów Warszawy 6	dom. mur. XIXw.	A.22 z 08.08.1975 r.
15	Busko - Zdrój, al. Mickiewicza 18	willa „Dersław”, mur. 1911r.	A.27 z 08.08.1975 r.
16	Busko - Zdrój, pl. Zwycięstwa 10	dom (narożny), d. poczta, mur., p.XXw.	A.28 z 08.08.1975 r.
17	Busko - Zdrój, pl. Zwycięstwa 27	dom, mur., poł. XXw.	A.29 z 08.08.1975 r.
18	Chotelek	kościół filialny pw. św. Stanisława, drewn. 1527r.	A.30 z 08.02.1958r. oraz z 22.06.1967 r.
19	Dobrowoda	zespół kościoła parafialnego pw. św. Marii Magdaleny: - kościół, mur., ok. poł. XIV, wpis z 22.12.1956 r. oraz z 22.06.1967 r. - dzwonnica drewn., XVIIIw., wpis z 22.12.1956 r. oraz z 22.06.1967 r.	A.31/1-2 z 22.06.1967 r.
20	Janina	zespół kościoła parafialnego pw. św. Wojciecha: - kościół, mur., 1822, wpis z 15.01.1957 r. oraz z 22.06.1967 r. - dzwonnica, mur., 1822, wpis z 22.06.1967 r.	A.32/1-2 z 22.06.1967 r.
21	Pęczelice, ob. w ruinie w zagrodzie nr 26	zbór (ariański), mur., XV/XVIIw.	A.33 z 06.09.1971 r.
22	Radzanów	zespół dworski - dwór, mur., k. XVIIIw., 1966r., wpis z 07.06.1947r., z 08.02.1958r. oraz 22.06.1967 r. - park., k. XVIIIw., 1966, wpis z 07.06.1947 r., z 08.02.1958r. oraz 22.06.1967 r.	A.34/1-2 z 22.06.1967 r.
23	Skotniki Małe	młyn wodny, spadkobiercy L. Duszy, drewn.-mur. 1929r.	A.35 z 03.11.1976
24	Skotniki Małe 60	młyn wodny, spadkobiercy W. Jurkowskiego, drewn. 1934r.	A.36 z 03.11.1976
25	Szaniec	kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP, mur., XVw.	A.37, wpis z 18.10.1956 r., z 04.01.1957r. oraz 21.02.1966 r.

26	Szaniec	kaplica cmentarna na cmentarzu parafialnym, mur., 1876r.	A.38 z 08.02.1958 r.
27	Szaniec	dwór, mur., XVI/XVII	A.39 z 18.10.1956 r. i 22.06.1967 r.
28	Szczaworyż	zespół kościoła parafialnego pw. św. Jakuba St. Apostoła: -kościół par., mur., 1 poł. XVIIw. – A.40/1, wpis z 02.10.1956r. oraz z 22.06.1967r. -plebania (ob. kaplica przedpogrzebowa) mur., 1660r., A.40/2, wpis z 22.06.1967r. -teren cmentarza przykościelnego w granicach ogrodzenia wraz z częścią skarpy, na której posadowiony jest kościół, A.40/3, wpis z 25.01.2018r.	A.40/1-3 z 22.06.1967 r.
29	Widuchowa	kościół filialny pw. NMP (ob. kaplica pw. MB Anielskiej), mur., 1791	A.41, wpis z 15.01.1957r. i z 23.06.196 r.
30	Widuchowa	zespół podworski: -dwór, mur., 1620r., A.42/1, wpis z 02.10.1956 r. i 12.05.1965 r. -park XVII-XIXw., A.42/2, wpis z 12.05.1965 r.	A.42/1, wpis z 02.10.1956 r. i 12.05.1965 r. A.42/2, wpis z 12.05.1965 r.

ZAŁĄCZNIK Nr 2
Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBSZAR AZP	NR STANOWISKA W MIEJSCOWOŚCI/ NA OBSZARZE	OKREŚLENIE OBIEKTU	NR REJESTRU ZABYTKÓW I DATA WPISU
1	Mikułowice	93-64	2/2	grodzisko	7 z dnia 15.10.1986 r.
2	Palonki	92-65	n/n	osada z młodszej epoki kamienia	581 z 07.03.1972 r.
3	Palonki	93-65	2/4	osada prahistoryczna	579 z 07.03.1972 r.
4	Palonki	93-65	n/n	osada wczesnośredniowieczna i prahistoryczna	580 z 07.03.1972 r.
5	Skotniki Małe	94-64	n/n	grodzisko	8 z 25.09.1986 r.
6	Służów	92-64	n/n	osada z okresu wpływów rzymskich	593 z 07.03.1972 r.
7	Szaniec	93-63	n/n	kopiec wczesnośredniowieczny	814 z 05.02.1973 r.
8	Szczaworyż, Skotniki Małe	94-64	1/27	rezerwat archeologiczny, wczesnośredniowieczny kompleks osadniczo-obronny	523 (obecnie nr C.3) z 17.11.1986 r.
9	Żerniki Górne	94-64	1/21	kopiec pradziejowy	816 (obecnie nr C.7) z 01.09.1986 r.

ZAŁĄCZNIK Nr 3

Wykaz zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR REJESTRU ZABYTKÓW	DATA WPISU REJESTRU ZABYTKÓW
1	Busko - Zdrój	wystrój i wyposażenie zespołu kościoła klasztornego (obecnie parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia NMP) oraz dwie figury na cmentarzu przykościelnym: NMP z 1738 r. oraz Chrystusa Miłościwego Serca 1934 r.	160 B	30.04.2009 r.
2	Busko - Zdrój	zespół zabytków ruchomych stanowiących wystrój i wyposażenie zespołu kościoła cmentarnego pw. św. Leonarda	273 B	27.09.2010 r.;
3	Busko - Zdrój	dwa nagrobki: Pawła Sołtyka i kamienna kolumna na cmentarzu przy kościele św. Leonarda	79 B	19.04.2007 r.
4	Busko - Zdrój	tryptyk późnogotycki w Kaplicy pw. św. Anny (pochodzący z kościoła filialnego w Chotelku)	105 B	19.04.2007 r.
5	Chotelek	zespół zabytków ruchomych stanowiących wystrój i wyposażenie zespołu kościoła filialnego	106 B	06.12.1995 r.
6	Dobrowoda	zespół zabytków ruchomych stanowiących wystrój i wyposażenie zespołu kościoła parafialnego	103 B	22.03.1978 r.
7	Janina	zespół zabytków ruchomych stanowiących wystrój i wyposażenie zespołu kościoła parafialnego	104 B	20.12.1994 r.
8	Szczaworyż	zespół zabytków ruchomych stanowiących wystrój i wyposażenie zespołu kościoła parafialnego	108 B	
9	Szaniec	zespół zabytków ruchomych stanowiących wystrój i wyposażenie zespołu kościoła parafialnego	150 B	22.12.1969 r.
10	Widuchowa	zespół zabytków ruchomych stanowiących wystrój i wyposażenie kaplicy	107 B	20.12.1994 r.

* Ze względu na bezpieczeństwo obiektów nie publikuje się szczegółowych danych na temat zabytków ruchomych.

ZAŁĄCZNIK Nr 4

Wykaz zabytków archeologicznych ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków (GEZ)

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	NR OBSZARU AZP	NR STANOWISKA W MIEJSCOWOŚCI/ NA OBSZARZE	CHRONOLOGIA/FUNKCJA
1	Młyny	92-63	2/35	Neolit - ślad osadnictwa
2	Młyny	92-63	3/36	Kultura łużycka- ślad osadnictwa Okres wpływów rzymskich - osada
3	Młyny	92-63	4/37	Kultura łużycka?- ślad osadnictwa
4	Młyny	92-64	1/59	Duża ilość narzędzi krzemiennych, moneta starożytna
5	Młyny	92-64	5/60	Kultura łużycka- osada
6	Młyny	92-64	6/61	Prahistoria- ślad osadnictwa Wczesne średniowiecze- ślad osadnictwa
7	Młyny	92-64	7/62	Prahistoria- ślad osadnictwa
8	Młyny	92-64	8/63	Prahistoria- ślad osadnictwa
9	Młyny	92-64	9/64	Kultura łużycka- ślad osadnictwa
10	Młyny	92-64	10/65	Prahistoria - osada
11	Młyny	92-64	11/66	Wczesne średniowiecze- ślad osadnictwa
12	Słabkowice	92-64	1/47	Neolit - osada
13	Słabkowice	92-64	6/48	Prahistoria- ślad osadnictwa
14	Słabkowice	92-64	7/49	Prahistoria- ślad osadnictwa Średniowiecze osada
15	Słabkowice	92-64	8/50	Neolit - ślad osadnictwa
16	Słabkowice	92-64	9/51	Prahistoria- ślad osadnictwa
17	Słabkowice	92-64	10/52	Okres wpływów rzymskich- osada Prahistoria- osada Wczesne średniowiecze- ślad osadnictwa Średniowiecze- osada
18	Słabkowice	92-64	11/53	Prahistoria- ślad osadnictwa
19	Słabkowice	92-64	12/54	Prahistoria- ślad osadnictwa
20	Słabkowice	92-64	13/55	Prahistoria- ślad osadnictwa
21	Słabkowice	92-64	14/56	Kultura łużycka- osada Okres późnorzymski- ślad osadnictwa Prahistoria- osada
22	Słabkowice	92-64	15/57	Prahistoria - osada
23	Słabkowice	92-64	16/58	Prahistoria- ślad osadnictwa
24	Palonki	92-65	3/37	Neolit- osada Mł. okres przedrzymski i okres wczesnorzymski ?/- osada
25	Palonki	92-65	4/38	Prahistoria- ślad osadnictwa
26	Palonki	92-65	5/39	Neolit - wczesny okres epoki brązu- ślad osadnictwa
27	Palonki	92-65	6/40	Prahistoria - osada
28	Palonki	92-65	7/41	Prahistoria- ślad osadnictwa
29	Busko - Zdrój	93-63	14/68	V okres epoki brązu/ okres halsztacki- osada Wczesne średniowiecze- ślad osadnictwa
30	Galów	93-63	1/1	Neolit – osada?

31	Galów	93-63	2/2	Prahistoria- osada lub cmentarzysko /brak informacji o charakterze stanowiska
32	Galów	93-63	3/3	Wczesny i średni okres lateński- zniszczony grób Epoka brązu- cmentarzysko /?/ Prahistoria- skorupy
33	Galów	93-63	4/4	Prahistoria /?/- cmentarzysko
34	Galów	93-63	5/5	Wczesny i średni okres lateński- grób palen.
35	Galów	93-63	6/6	Neolit- ślad osadnictwa Prahistoria- ślad osadnictwa
36	Galów	93-63	7/7	Prahistoria- ślad osadnictwa
37	Galów	93-63	8/8	III okres epoki brązu- osada
38	Galów	93-63	9/9	Kultura przeworska? - ślad osadnictwa
39	Galów	93-63	10/10	Kultura łużycka?- osada Prahistoria- osada
40	Galów	93-63	11/11	Prahistoria- ślad osadnictwa
41	Galów	93-63	12/12	Prahistoria- ślad osadnictwa
42	Galów	93-63	13/13	Neolit?- ślad osadnictwa
43	Galów	93-63	14/14	II okres epoki brązu- osada III-V okres epoki brązu- osada Okres wpływów rzymskich - osada Wczesne średniowiecze /XI- XII w./- osada
44	Galów	93-63	15/15	Kultura przeworska?- osada Wczesne średniowiecze- ślad osadnictwa
45	Galów	93-63	16/16	Prahistoria- ślad osadnictwa Wczesne średniowiecze /XI-XII w./- osada
46	Galów	93-63	17/17	Prahistoria - osada
47	Galów	93-63	18/18	Kultura przeworska?- osada
48	Galów	93-63	19/19	Prahistoria - osada
49	Galów	93-63	20/20	Prahistoria- ślad osadnictwa
50	Galów	93-63	21/21	Prahistoria - osada
51	Kameduły	93-63	1/70	Kultura przeworska?- osada
52	Kameduły	93-63	2/71	III-IV okres epoki brązu- osada
53	Kameduły	93-63	3/72	Epoka brązu /IV okres ?/- osada
54	Las Winiarski	93-63	2/69	Prahistoria- ślad osadnictwa
55	Mikułowice	93-63	6/60	Prahistoria- ślad osadnictwa
56	Mikułowice	93-63	7/61	Prahistoria - osada
57	Mikułowice	93-63	8/62	Prahistoria - osada
58	Mikułowice	93-63	9/63	Prahistoria - osada
59	Mikułowice	93-63	10/64	Prahistoria- ślad osadnictwa
60	Mikułowice	93-63	11/65	Prahistoria- ślad osadnictwa
61	Mikułowice	93-63	12/66	Prahistoria- ślad osadnictwa
62	Mikułowice	93-63	13/67	Kultura trzciniecka?- osada Prahistoria- osada
63	Szaniec	93-63	1/22	Neolit - osada
64	Szaniec	93-63	2/23	Wczesne średniowiecze- ślad osadnictwa
65	Szaniec	93-63	3/24	Okres wpływów rzymskich- cmentarzysko
66	Szaniec	93-63	4/25	Neolit- osada lub prac. krzem.
67	Szaniec	93-63	5/26	Prahistoria- osada?

68	Szaniec	93-63	6/27	Neolit- cmentarzysko?
69	Szaniec	93-63	7/28	V okres epoki brązu/ okres halsztacki- cmentarzysko
70	Szaniec	93-63	8/29	Wczesne średniowiecze- osada?
71	Szaniec	93-63	9/30	Neolit- ślad osadnictwa /luźne/
72	Szaniec	93-63	10/31	Epoka brązu- ślad osadnictwa /luźne/
73	Szaniec	93-63	11/32	Kultura łużycka?- osada
74	Szaniec	93-63	12/33	Kultura łużycka?- osada
75	Szaniec	93-63	13/34	Wczesne średniowiecze /XI-XII w./- osada
76	Szaniec	93-63	14/35	Prahistoria- ślad osadnictwa
77	Szaniec	93-63	15/36	Prahistoria- ślad osadnictwa
78	Szaniec	93-63	16/37	Neolit?- ślad osadnictwa Prahistoria- ślad osadnictwa
79	Szaniec	93-63	17/38	Prahistoria- ślad osadnictwa
80	Szaniec	93-63	18/39	Prahistoria- ślad osadnictwa
81	Szaniec	93-63	19/40	Wczesne średniowiecze /IX-X w./- osada
82	Szaniec	93-63	20/41	Wczesne średniowiecze- ślad osadnictwa
83	Szaniec	93-63	21/42	Prahistoria- ślad osadnictwa
84	Szaniec	93-63	22/43	Kultura łużycka?- osada
85	Szaniec	93-63	23/44	Prahistoria- osada
86	Szaniec	93-63	24/45	Kultura przeworska?- osada
87	Szaniec	93-63	25/46	Okres wczesnorzymski lub początek późnorzymskiego- osada
88	Szaniec	93-63	26/47	Prahistoria- ślad osadnictwa
89	Szaniec	93-63	27/48	Prahistoria- ślad osadnictwa
90	Szaniec	93-63	28/49	Prahistoria- ślad osadnictwa
91	Szaniec	93-63	29/50	Prahistoria- ślad osadnictwa
92	Szaniec	93-63	30/51	Prahistoria- ślad osadnictwa
93	Szaniec	93-63	31/52	Kultura przeworska?- osada
94	Szaniec	93-63	32/53	Prahistoria- ślad osadnictwa
95	Szaniec	93-63	33/54	Prahistoria- ślad osadnictwa
96	Szaniec	93-63	34/55	Prahistoria- ślad osadnictwa
97	Szaniec	93-63	35/56	Prahistoria- ślad osadnictwa
98	Szaniec	93-63	36/57	Prahistoria- ślad osadnictwa
99	Zwierzyniec	93-63	1/58	V okres epoki brązu/ okres halsztacki- osada
100	Zwierzyniec	93-63	2/59	V okres epoki brązu/ okres halsztacki- osada
101	Busko - Zdrój	93-64	15/73	Prahistoria- ślad osadnictwa
102	Busko - Zdrój	93-64	16/74	Prahistoria- ślad osadnictwa
103	Busko - Zdrój	93-64	17/75	Prahistoria- ślad osadnictwa
104	Busko - Zdrój	93-64	18/76	Kultura łużycka?- ślad osadnictwa Okres wpływów rzymskich- osada
105	Elźbiecin	93-64	1/10	Młodszy okres przedrzymski?, okres wczesnorzymski i późnorzymski- osada
106	Elźbiecin	93-64	2/11	Młodszy okres przedrzymski?, okres wczesnorzymski?- osada
107	Elźbiecin	93-64	3/12	Kultura łużycka?- ślad osadnictwa
108	Elźbiecin	93-64	4/56	Prahistoria- osada

109	Elżbiecin	93-64	5/57	Prahistoria- osada
110	Kotki	93-64	1/34	Neolit - osada
111	Kotki	93-64	2/35	Prahistoria- osada
112	Kotki	93-64	3/36	Neolit?- ślad osadnictwa
113	Kotki	93-64	4/37	Neolit?- ślad osadnictwa Młodszy okres przedrzymski- osada
114	Kotki	93-64	5/38	IV okres epoki brązu- osada
115	Łagiewniki	93-64	1/58	II okres epoki brązu- ślad osadnictwa Okres późnorzymski- osada
116	Łagiewniki	93-64	2/59	Prahistoria- osada
117	Łagiewniki	93-64	3/60	Kultura łużycka- osada
118	Łagiewniki	93-64	4/61	Prahistoria- ślad osadnictwa
119	Łagiewniki	93-64	5/62	Okres halsztacki- osada
120	Łagiewniki	93-64	6/63	Prahistoria- osada
121	Łagiewniki	93-64	7/64	Prahistoria- osada
122	Łagiewniki	93-64	8/65	II okres epoki brązu- ślad osadnictwa Prahistoria- ślad osadnictwa
123	Mikułowice	93-64	1/1	?- luźne /osada i cment./
124	Mikułowice	93-64	2/2	Średniowiecze?- grodzisko stożkowe?
125	Mikułowice	93-64	3/3	?- ślad osadnictwa
126	Mikułowice	93-64	4/4	?- ślad osadnictwa
127	Mikułowice	93-64	5/5	Prahistoria- ślad osadnictwa
128	Mikułowice	93-64	14/6	Prahistoria- ślad osadnictwa
129	Mikułowice	93-64	15/7	Prahistoria- ślad osadnictwa
130	Mikułowice	93-64	16/8	Prahistoria- osada
131	Mikułowice	93-64	17/66	Kultura łużycka- osada Kultura przeworska?- osada
132	Mikułowice	93-64	18/67	Kultura łużycka- osada
133	Mikułowice	93-64	19/68	Okres halsztacki- osada Młodszy okres przedrzymski, okres wczesnorzymski- osada Prahistoria- osada
134	Mikułowice	93-64	20/69	Okres wpływów rzymskich- osada
135	Mikułowice	93-64	21/70	Prahistoria- osada
136	Mikułowice	93-64	22/71	Prahistoria- osada
137	Mikułowice	93-64	23/72	II okres epoki brązu- ślad osadnictwa
138	Podgaje	93-64	1/14	Neolit- osada Okres halsztacki- cmentarzysko
139	Podgaje	93-64	2/15	Epoka kamienia- osada Okres halsztacki- osada
140	Podgaje	93-64	3/16	Neolit – osada
141	Podgaje	93-64	4/17	?- grób popielnicowy
142	Podgaje	93-64	6/19	Wczesne średniowiecze /IX-X w./- ślad osadnictwa
143	Podgaje	93-64	7/20	Neolit – osada
144	Podgaje	93-64	8/21	Epoka brązu- osada Okres późnorzymski- osada Prahistoria- osada
145	Podgaje	93-64	9/22	Prahistoria- osada

146	Podgaje	93-64	10/23	Neolit?- ślad osadnictwa
147	Podgaje	93-64	11/24	Prahistoria- ślad osadnictwa
148	Podgaje	93-64	12/25	Prahistoria- ślad osadnictwa
149	Podgaje	93-64	13/26	Prahistoria- ślad osadnictwa
150	Podgaje	93-64	14/27	Kultura łużycka?- ślad osadnictwa
151	Podgaje	93-64	15/28	Prahistoria- ślad osadnictwa
152	Podgaje	93-64	16/48	Prahistoria- ślad osadnictwa
153	Podgaje	93-64	17/49	Prahistoria- ślad osadnictwa
154	Podgaje - Kozina	93-64	5/18	IX-X w.- osada?
155	Skorzów	93-64	1/13	Neolit- osada Prahistoria- „cmentarzysko żarowe”
156	Słabkowice	93-64	2/29	Neolit?- osada
157	Słabkowice	93-64	3/30	Prahistoria- ślad osadnictwa
158	Słabkowice	93-64	4/31	Prahistoria- ślad osadnictwa
159	Słabkowice	93-64	5/32	V okres epoki brązu/ okres halsztacki- osada
160	Służów	93-64	3/33	Neolit?- ślad osadnictwa Prahistoria- ślad osadnictwa
161	Widuchowa	93-64	1/39	Kultura łużycka- osada?
162	Widuchowa	93-64	2/40	Prahistoria- osada
163	Widuchowa	93-64	3/41	Wczesny neolit- osada Prahistoria- osada
164	Widuchowa	93-64	4/42	Prahistoria- ślad osadnictwa
165	Widuchowa	93-64	5/43	Prahistoria- osada
166	Widuchowa	93-64	6/44	Prahistoria- osada Wczesne średniowiecze /XI-XII w./- osada
167	Widuchowa	93-64	7/45	Prahistoria- ślad osadnictwa
168	Widuchowa	93-64	8/46	Neolit-osada Prahistoria- ślad osadnictwa
169	Widuchowa	93-64	9/47	Kultura łużycka- osada?
170	Zbrodzice	93-64	1/50	Neolit- ślad osadnictwa Prahistoria- osada
171	Zbrodzice	93-64	2/51	Prahistoria- ślad osadnictwa
172	Zbrodzice	93-64	3/52	Prahistoria- osada
173	Zbrodzice	93-64	4/53	Okres halsztacki- osada
174	Zbrodzice	93-64	5/54	Prahistoria- ślad osadnictwa
175	Zbrodzice	93-64	6/55	V okres epoki brązu/ okres halsztacki- osada
176	Zwierzyniec	93-64	3/9	Prahistoria- ślad osadnictwa
177	Janina	93-65	1/65	Kultura trzcieniecka i łużycka- osada II okres epoki brązu- osada Wczesne średniowiecze- ślad osadnictwa Epoka Kamienia- ślad osadnictwa V okres epoki brązu/ okres halsztacki C- osada II okres epoki brązu- osada V okres epoki brązu/ okres halsztacki- osada Epoka kamienia- ślad osadnictwa V okres epoki brązu/ okres halsztacki- osada V okres epoki brązu/ okres halsztacki- osada Wczesne średniowiecze- ślad osadnictwa Kultura trzcieniecka i łużycka- osada
178	Janina	93-65	2/66	Wczesne średniowiecze- osada /?/

179	Janina	93-65	3/67	Kultura łużycka- ślad osadnictwa
180	Janina	93-65	4/68	Prahistoria- osada
181	Janina	93-65	5/69	Prahistoria- ślad osadnictwa
182	Janina	93-65	6/70	Prahistoria- osada Wczesne średniowiecze- ślad osadnictwa
183	Janina	93-65	7/71	Prahistoria- osada
184	Janina	93-65	8/72	Okres wpływów rzymskich- osada
185	Janina	93-65	9/73	Neolit- ślad osadnictwa Prahistoria- osada Średniowiecze- osada
186	Janina	93-65	10/74	Prahistoria- ślad osadnictwa
187	Janina	93-65	11/75	Kultura łużycka- osada
188	Janina	93-65	12/76	Prahistoria- osada Średniowiecze- osada
189	Janina	93-65	13/77	Prahistoria- osada
190	Janina	93-65	14/78	Prahistoria- ślad osadnictwa
191	Janina	93-65	15/79	Prahistoria- osada Wczesne średniowiecze/ średniowiecze- osada
192	Janina	93-65	16/80	Kultura łużycka- osada
193	Janina	93-65	17/81	Prahistoria- osada
194	Janina	93-65	18/82	Kultura łużycka- osada
195	Janina	93-65	19/83	Prahistoria- ślad osadnictwa
196	Janina	93-65	20/84	Neolit /?/- ślad osadnictwa
197	Janina	93-65	21/85	Epoka kamienia- ślad osadnictwa Prahistoria- osada Średniowiecze- osada
198	Janina	93-65	22/86	Epoka kamienia- ślad osadnictwa Prahistoria- osada
199	Janina	93-65	23/87	II okres epoki brązu- osada Prahistoria- osada Wczesne średniowiecze- osada
200	Janina	93-65	24/88	Kultura łużycka- osada Średniowiecze- osada
201	Janina	93-65	25/89	Prahistoria- osada
202	Janina	93-65	26/90	Prahistoria- osada Wczesne średniowiecze- osada
203	Janina	93-65	27/91	Prahistoria- ślad osadnictwa Średniowiecze/ nowożytność- osada
204	Janina	93-65	28/92	Młodszy okres przedrzymski do fazy B ₂ /C ₁ - osada Wczesne średniowiecze/ średniowiecze- osada
205	Janina	93-65	29/93	Kultura łużycka- ślad osadnictwa
206	Janina	93-65	30/94	Prahistoria- ślad osadnictwa
207	Janina	93-65	31/95	Prahistoria- osada
208	Janina	93-65	32/96	Kultura łużycka- osada Prahistoria- osada
209	Janina	93-65	33/97	Wczesne średniowiecze- ślad osadnictwa
210	Janina	93-65	34/98	Kultura łużycka/?/- ślad osadnictwa
211	Janina	93-65	35/99	I okres epoki brązu- ślad osadnictwa Prahistoria- ślad osadnictwa
212	Janina	93-65	36/100	Prahistoria- ślad osadnictwa
213	Kołaczkowice	93-65	1/39	Kultura przeworska?- cmentarzysko ciałopalne

214	Kołaczkowice	93-65	10/48	Prahistoria- ślad osadnictwa
215	Kołaczkowice	93-65	11/49	Neolit- ślad osadnictwa Kultura łużycka- osada
216	Kołaczkowice	93-65	14/52	II okres epoki brązu- ślad osadnictwa Kultura łużycka- osada Młodszy okres przedrzymski- osada Wczesne średniowiecze /XI-XII w./- osada
217	Kołaczkowice	93-65	15/53	Prahistoria- ślad osadnictwa
218	Kołaczkowice	93-65	16/54	Prahistoria- osada
219	Kołaczkowice	93-65	17/55	Prahistoria- osada
220	Kołaczkowice	93-65	18/56	Średniowiecze/ nowożytność- osada
221	Kołaczkowice	93-65	19/57	Średniowiecze- osada
222	Kołaczkowice	93-65	20/58	Neolit- osada
223	Kołaczkowice	93-65	21/59	Prahistoria- ślad osadnictwa
224	Kołaczkowice	93-65	22/60	Prahistoria- osada
225	Kołaczkowice	93-65	23/61	Średniowiecze/ nowożytność- osada
226	Kołaczkowice	93-65	24/62	Młodszy okres przedrzymski- osada
227	Kołaczkowice	93-65	25/63	Prahistoria- ślad osadnictwa Wczesne średniowiecze- ślad osadnictwa
228	Kołaczkowice	93-65	26/64	Epoka kamienia- ślad osadnictwa II okres epoki brązu- ślad osadnictwa Prahistoria- osada Średniowiecze- ślad osadnictwa
229	Kołaczkowice - Babia Góra	93-65	12/50	Prahistoria- osada
230	Kołaczkowice - Babia Góra	93-65	13/51	Młodszy okres przedrzymski- ślad osadnictwa Prahistoria- osada
231	Kołaczkowice - Palestyna	93-65	2/40	Epoka kamienia- ślad osadnictwa V okres epoki brązu/ okres halszacki- osada
232	Kołaczkowice - Palestyna	93-65	3/41	Prahistoria- osada
233	Kołaczkowice - Palestyna	93-65	4/42	Kultura łużycka- ślad osadnictwa
234	Kołaczkowice - Palestyna	93-65	5/43	II okres epoki brązu- osada
235	Kołaczkowice - Palestyna	93-65	6/44	Epoka kamienia- ślad osadnictwa Neolit- ślad osadnictwa Prahistoria- ślad osadnictwa
236	Kołaczkowice - Palestyna	93-65	7/45	Epoka kamienia- ślad osadnictwa Prahistoria- ślad osadnictwa
237	Kołaczkowice - Palestyna	93-65	8/46	Epoka kamienia- ślad osadnictwa
238	Kołaczkowice - Palestyna	93-65	9/47	Prahistoria- ślad osadnictwa
239	Kotki	93-65	6/101	Neolit- ślad osadnictwa Prahistoria- osada Średniowiecze- osada
240	Kotki	93-65	7/102	Epoka kamienia lub wczesna epoka brązu- ślad osadnictwa III-V okres epoki brązu/ okres halszacki- cmentarzysko?
241	Kotki	93-65	8/103	Prahistoria- osada Średniowiecze- osada
242	Kotki	93-65	9/104	Kultura łużycka- osada

243	Kotki	93-65	10/105	Prahistoria- ślad osadnictwa
244	Kotki	93-65	11/106	Prahistoria- ślad osadnictwa
245	Palonki	93-65	1/3	Weczesne średniowiecze- ślad osadnictwa
246	Palonki	93-65	2/4	Prahistoria- osada
247	Palonki - Budy Duże	93-65	8/5	Prahistoria- osada
248	Służów-Posada	93-65	1/1	Epoka kamienia- ślad osadnictwa
249	Służów - Posada	93-65	2/2	Epoka kamienia- ślad osadnictwa Kultura przeworska?- osada
250	Widuchowa	93-65	10/107	Kultura łużycka- osada
251	Widuchowa	93-65	11/108	II okres epoki brązu- ślad osadnictwa Prahistoria- ślad osadnictwa
252	Widuchowa	93-65	12/109	Neolit- ślad osadnictwa Kultura łużycka- osada
253	Widuchowa	93-65	13/110	Prahistoria- osada
254	Biniątki	94-63	1/66	Neolit- grób szkieletowy Kultura łużycka- ślad osadnictwa
255	Biniątki	94-63	2/67	Neolit- ślad osadnictwa
256	Busko - Zdrój	94-63	1/53	Neolit- osada /?/
257	Busko - Zdrój	94-63	4/54	Neolit- grób szkieletowy
258	Busko - Zdrój	94-63	5/55	Kultura przeworska- cmentarzysko ciałopalne /?/
259	Busko - Zdrój	94-63	7/56	Neolit- ślad osadnictwa
260	Busko - Zdrój	94-63	8/57	Prahistoria- ślad osadnictwa
261	Busko - Zdrój	94-63	9/58	Epoka kamienia /niektóre narz. neolit/- osada lub pracownia krzem. Prahistoria- ślad osadnictwa
262	Busko - Zdrój	94-63	10/59	Neolit- osada lub pracownia krzem.
263	Chotelek	94-63	1/60	Neolit- grób szkieletowy
264	Chotelek	94-63	3/61	Neolit- ślad osadnictwa II okres epoki brązu- osada Kultura łużycka- osada Prahistoria- osada
265	Chotelek	94-63	4/62	Prahistoria- ślad osadnictwa
266	Chotelek	94-63	5/63	Prahistoria- osada
267	Chotelek	94-63	6/64	Neolit- ślad osadnictwa Okres późnorzymski- osada Prahistoria- ślad osadnictwa
268	Chotelek	94-63	7/65	Neolit- osada Prahistoria- osada
269	Kostki Duże	94-63	1/15	Prahistoria- osada /?/, cmentarzysko /?/
270	Kostki Duże	94-63	2/16	V okres epoki brązu/ okres halsztacki C- osada
271	Kostki Duże	94-63	3/17	Prahistoria- ślad osadnictwa
272	Kostki Duże	94-63	4/18	Prahistoria- ślad osadnictwa
273	Kostki Małe	94-63	1/10	V okres epoki brązu/ okres halsztacki- cmentarzysko ciałopalne /?/
274	Kostki Małe	94-63	2/11	Prahistoria- osada
275	Kostki Małe	94-63	3/12	Epoka kamienia- ślad osadnictwa
276	Kostki Małe	94-63	4/13	Późny mezolit ew. neolit- ślad osadnictwa Prahistoria- osada
277	Kostki Małe	94-63	5/14	Epoka kamienia /neolit ?/- ślad osadnictwa Prahistoria- osada

278	Las Winiarski	94-63	1/22	Epoka kamienia- ślad osadnictwa
279	Oleszki	94-63	1/19	Epoka kamienia /neolit ?/- ślad osadnictwa V okres epoki brązu/ okres halsztacki- osada
280	Oleszki	94-63	2/20	Wczesny okres epoki brązu- osada V okres epoki brązu/ okres halsztacki- osada Kultura przeworska- osada Prahistoria- osada
281	Oleszki	94-63	3/21	V okres epoki brązu/ okres halsztacki- osada
282	Siesławice	94-63	1/44	Okres halsztacki- osada Wczesne średniowiecze- ślad osadnictwa
283	Siesławice	94-63	2/45	II okres epoki brązu- osada Kultura łużycka- osada Prahistoria- osada Wczesne średniowiecze X-XI w.- osada
284	Siesławice	94-63	3/46	Neolit- ślad osadnictwa
285	Siesławice	94-63	4/47	II okres epoki brązu- osada
286	Siesławice	94-63	5/48	Wczesny i środkowy okres lateński- osada
287	Siesławice	94-63	6/49	Młodszy okres przedrzymski, okres wpływów rzymskich- osada
288	Siesławice	94-63	7/50	Kultura łużycka- osada Prahistoria- osada
289	Siesławice	94-63	8/51	Prahistoria- ślad osadnictwa
290	Siesławice	94-63	9/52	Kultura łużycka- osada
291	Wełecz	94-63	1/23	V okres epoki brązu/ okres halsztacki- osada Okres wpływów rzymskich- osada Prahistoria- osada Wczesne średniowiecze- ślad osadnictwa
292	Wełecz	94-63	2/24	Prahistoria- osada?
293	Wełecz	94-63	3/25	Neolit- osada
294	Wełecz	94-63	4/26	Wczesne średniowiecze- ślad osadnictwa
295	Wełecz	94-63	5/27	Prahistoria- ślad osadnictwa
296	Wełecz	94-63	6/28	Prahistoria- osada
297	Wełecz	94-63	7/29	II okres epoki brązu- ślad osadnictwa Kultura łużycka- ślad osadnictwa Prahistoria- osada
298	Wełecz	94-63	8/30	Epoka kamienia- ślad osadnictwa Prahistoria- osada Wczesne średniowiecze /XII w./, średniowiecze, nowożytność- osada
299	Wełecz	94-63	9/31	II okres epoki brązu- ślad osadnictwa Okres późnorzymski- ślad osadnictwa Prahistoria- osada Wczesne średniowiecze XI-XII w.- osada
300	Wełecz	94-63	10/32	Kultura łużycka- osada Wczesne średniowiecze XI- XII w.- ślad osadnictwa
301	Wełecz	94-63	11/33	II okres epoki brązu- ślad osadnictwa Kultura łużycka- osada
302	Wełecz	94-63	12/34	Prahistoria- osada
303	Wełecz	94-63	13/35	Epoka kamienia- ślad osadnictwa Prahistoria- osada
304	Wełecz	94-63	14/36	Epoka kamienia /neolit?/- ślad osadnictwa
305	Wełecz	94-63	15/37	Neolit- osada /?/ Prahistoria- osada
306	Wełecz	94-63	16/38	Epoka kamienia- ślad osadnictwa

				Prahistoria- osada Wczesne średniowiecze XI- XII w.- osada
307	Wełecz	94-63	17/39	Prahistoria- osada Wczesne średniowiecze XI- XII w.- osada
308	Wełecz	94-63	18/40	Wczesne średniowiecze- osada
309	Wełecz	94-63	19/41	Kultura łużycka- osada Okres wpływów rzymskich- osada Wczesne średniowiecze- ślad osadnictwa
310	Wełecz	94-63	20/42	Wczesne średniowiecze- osada
311	Wełecz	94-63	21/43	Epoka kamienia- ślad osadnictwa Młodszy okres przedrzymski?, okres wpływów rzymskich- osada Prahistoria- osada
312	Bronina	94-64	1/8	Epoka kamienia- ślad osadnictwa
313	Bronina	94-64	2/9	V okres epoki brązu/ okres halsztacki- cmentarzysko II okres epoki brązu- osada Prahistoria- osada
314	Bronina	94-64	3/10	Wczesne średniowiecze- osada
315	Bronina	94-64	4/11	V okres epoki brązu/ okres halsztacki- osada Młodszy okres przedrzymski, okr. Wczesno i późnorzymski- osada Prahistoria- osada
316	Bronina	94-64	5/12	Kultura łużycka- ślad osadnictwa Kultura przeworska- ślad osadnictwa Prahistoria- osada
317	Bronina	94-64	6/13	II okres epoki brązu- ślad osadnictwa Kultura łużycka- ślad osadnictwa Młodszy okres przedrzymski, okres wpływów rzymskich- osada Prahistoria- osada
318	Bronina	94-64	7/14	Prahistoria- ślad osadnictwa
319	Bronina	94-64	8/15	Prahistoria- ślad osadnictwa
320	Bronina	94-64	9/16	Neolit- ślad osadnictwa Prahistoria- ślad osadnictwa
321	Bronina	94-64	10/17	Prahistoria- ślad osadnictwa
322	Bronina	94-64	11/18	Kultura przeworska?- ślad osadnictwa
323	Bronina	94-64	12/19	Mezolit lub neolit- ślad osadnictwa
324	Busko - Zdrój	94-64	2/1	Kultura ceramiki sznurowej- grób szkieletowy
325	Busko - Zdrój	94-64	3/2	Wczesne średniowiecze- cmentarzysko szkieletowe
326	Busko - Zdrój	94-64	6/3	Neolit- ślad osadnictwa
327	Busko - Zdrój	94-64	11/4	Prahistoria- ślad osadnictwa
328	Busko - Zdrój	94-64	12/5	Prahistoria- ślad osadnictwa
329	Busko - Zdrój	94-64	13/6	Prahistoria- ślad osadnictwa
330	Busko - Zdrój	94-64	14/61	Wczesne średniowiecze (XI-XII w.) – osada przedkolacyjna (rycerska) Późne średniowiecze (XIII-XV w.) – miasto lokacyjne, od 1287 r. Czasy nowożytne (XVI-XIX w.) – miasto nowożytne
331	Busko - Zdrój	94-64	15/62	Neolit - znalezisko luźne (osada)
332	Łagiewniki (Kurzejów)	94-64	9/7	Prahistoria- ślad osadnictwa
333	Owczary	94-64	1/51	Kultura przeworska- osada

				Epoka kamienia- ślad osadnictwa Prahistoria- ślad osadnictwa
334	Owczary	94-64	2/52	Prahistoria- ślad osadnictwa
335	Owczary	94-64	3/53	Prahistoria- ślad osadnictwa
336	Owczary	94-64	4/54	Prahistoria- ślad osadnictwa
337	Owczary	94-64	5/55	Prahistoria- ślad osadnictwa
338	Owczary	94-64	6/56	Prahistoria- ślad osadnictwa
339	Owczary	94-64	7/57	Prahistoria- osada Wczesne średniowiecze- osada
340	Owczary	94-64	8/58	Prahistoria- ślad osadnictwa
341	Owczary	94-64	9/59	Prahistoria- osada
342	Owczary	94-64	10/60	Neolit- ślad osadnictwa Kultura łużycka- osada
343	Pęczelice	94-64	1/45	Prahistoria- ślad osadnictwa
344	Pęczelice	94-64	2/46	Prahistoria- ślad osadnictwa
345	Pęczelice	94-64	3/47	Prahistoria- ślad osadnictwa
346	Pęczelice	94-64	4/48	Prahistoria- osada
347	Pęczelice	94-64	5/49	Mezolit?- ślad osadnictwa Prahistoria- ślad osadnictwa
348	Pęczelice	94-64	6/50	Kultura łużycka- osada
349	Skotniki Duże	94-64	2/44	Prahistoria- osada
350	Skotniki Małe	94-64	2/37	Prahistoria- ślad osadnictwa
351	Skotniki Małe	94-64	3/38	Kultura łużycka?- osada Okres późnorzymski- ślad osadnictwa
352	Skotniki Małe	94-64	4/39	Prahistoria- ślad osadnictwa
353	Skotniki Małe	94-64	5/40	Kultura łużycka- osada Wczesne średniowiecze- ślad osadnictwa
354	Skotniki Małe	94-64	6/41	Prahistoria- ślad osadnictwa
355	Skotniki Małe	94-64	7/42	Prahistoria- ślad osadnictwa
356	Skotniki Małe	94-64	8/43	Prahistoria- osada
357	Skotniki Małe	94-64	10/63	Wczesne średniowiecze (faza II) – grodzisko (cmentarzysko ?)
358	Szczaworyż	94-64	1/27	?- grób szkieletowy Neolit lub wczesny okres epoki brązu- ślad osadnictwa Prahistoria- skorupy Wczesne średniowiecze- grodzisko
359	Szczaworyż	94-64	2/28	Kultura łużycka i przeworska- osada Kultura łużycka- osada
360	Szczaworyż	94-64	3/29	Neolit, wczesne średniowiecze- osada Neolit- ślad osadnictwa Prahistoria- ślad osadnictwa
361	Szczaworyż	94-64	4/30	Wczesne średniowiecze /X-XI w./- osada V okres epoki brązu/ okres halsztacki- osada Prahistoria- osada
362	Szczaworyż	94-64	5/31	Epoka kamienia- ślad osadnictwa
363	Szczaworyż	94-64	6/32	Prahistoria- osada
364	Szczaworyż	94-64	7/33	Prahistoria- ślad osadnictwa Wczesne średniowiecze /X-XI w./- ślad osadnictwa
365	Szczaworyż	94-64	8/34	Prahistoria- ślad osadnictwa Wczesne średniowiecze /XI-XII w./- osada
366	Szczaworyż	94-64	9/35	Neolit- ślad osadnictwa

				Okres wczesnorzymski- ślad osadnictwa
367	Szczaworyż	94-64	10/36	Neolit- ślad osadnictwa Prahistoria- osada
368	Widuchowa	94-64	10/20	Prahistoria- ślad osadnictwa
369	Żerniki Górne	94-64	1/21	Schylek neolitu, I i II okres epoki brązu- kurhan, pod nim cmentarzysko płaskie
370	Żerniki Górne	94-64	2/22	Epoka kamienia- ślad osadnictwa Neolit- ślad osadnictwa I okres epoki brązu /?/- ślad osadnictwa Prahistoria- osada
371	Żerniki Górne	94-64	3/23	Prahistoria- ślad osadnictwa
372	Żerniki Górne	94-64	4/24	Prahistoria- ślad osadnictwa
373	Żerniki Górne	94-64	5/25	Kultura łużycka- osada
374	Żerniki Górne	94-64	6/26	Prahistoria- ślad osadnictwa Wczesne średniowiecze- ślad osadnictwa
375	Szczaworyż	94-65	11/58	Prahistoria-osada
376	Janina	94-65	37/1	Prahistoria- ślad osadnictwa (kultura łużycka)
377	Chotelek	95-63	2/49	Kultura przeworska- osada
378	Baranów	95-64	1/25	Kultura łużycka, prapolska, epoka kamienia- osada V okres epoki brązu/ okres halsztacki- osada
379	Baranów	95-64	2/26	Kultura prapolska- ślad osadnictwa
380	Baranów	95-64	3/27	Prahistoria- osada
381	Baranów	95-64	4/28	V okres epoki brązu/ okres halsztacki- osada
382	Baranów	95-64	5/29	Prahistoria- ślad osadnictwa
383	Baranów	95-64	6/30	Kultura łużycka?- ślad osadnictwa
384	Bilczów	95-64	1/48	Prahistoria- ślad osadnictwa
385	Bilczów	95-64	2/49	Epoka kamienia- ślad osadnictwa Wczesny i środkowy okres lateński- cmentarzysko
386	Bilczów	95-64	3/50	Neolit- ślad osadnictwa Prahistoria- ślad osadnictwa
387	Bilczów	95-64	4/51	Kultura łużycka- ślad osadnictwa
388	Bilczów	95-64	5/52	Prahistoria- ślad osadnictwa
389	Dobrowoda	95-64	1/36	Prahistoria- ślad osadnictwa
390	Dobrowoda	95-64	2/37	Okres halsztacki- ślad osadnictwa
391	Dobrowoda	95-64	3/38	Epoka kamienia- ślad osadnictwa Prahistoria- ślad osadnictwa
392	Dobrowoda	95-64	4/39	II okres epoki brązu- ślad osadnictwa Kultura łużycka- osada
393	Dobrowoda	95-64	5/40	Prahistoria- osada
394	Dobrowoda	95-64	6/41	Epoka kamienia- ślad osadnictwa Prahistoria- osada
395	Gadawa	95-64	1/31	?- cmentarzysko Kultura komornicka, janisławicka- pracownia krzem.
396	Gadawa	95-64	2/32	Epoka kamienia, prahistoria- ślad osadnictwa Prahistoria- ślad osadnictwa
397	Gadawa	95-64	4/33	Mezolit?- ślad osadnictwa
398	Gadawa	95-64	5/34	Neolit- osada Kultura łużycka?- ślad osadnictwa Okres późnorzymski- ślad osadnictwa
399	Kawczyce	95-64	1/5	Neolit- osada

				Wczesny i średni okres lateński- cmentarzysko Okres wczesnorzymski- cmentarzysko Kultura przeworska, łużycka, pomorska- cmentarzysko i osada
400	Kawczyce	95-64	2/6	Młodszy okres przedrzymski- osada Epoka kamienia- ślad osadnictwa Kultura łużycka?- osada
401	Kawczyce	95-64	3/7	Kultura łużycka?- ślad osadnictwa Prahistoria- ślad osadnictwa
402	Kawczyce	95-64	4/8	Prahistoria- ślad osadnictwa
403	Kawczyce	95-64	5/9	Prahistoria- ślad osadnictwa
404	Kawczyce	95-64	6/10	Kultura łużycka- ślad osadnictwa Prahistoria- ślad osadnictwa
405	Olganów	95-64	1/42	Okres późnorzymski- osada
406	Olganów	95-64	2/43	Kultura łużycka- ślad osadnictwa
407	Olganów	95-64	3/44	Epoka kamienia- ślad osadnictwa
408	Olganów	95-64	4/45	Prahistoria- ślad osadnictwa
409	Olganów	95-64	5/46	Kultura łużycka?- ślad osadnictwa
410	Olganów	95-64	6/47	Prahistoria- ślad osadnictwa
411	Piasek Wielki ? Gm. Nowy Korczyn	95-64	3/35	Epoka kamienia- ślad osadnictwa Kultura łużycka- osada - ???
412	Radzanów	95-64	1/11	Epoka kamienia, neolit- osada?
413	Radzanów	95-64	2/12	Okres wpływów rzymskich- osada
414	Radzanów	95-64	3/13	Prahistoria- osada Prahistoria- ślad osadniczy
415	Radzanów	95-64	4/14	Neolit- ślad osadnictwa II okres epoki brązu- osada Prahistoria- osada Wczesne średniowiecze X-XI w.- osada
416	Radzanów	95-64	5/15	Kultura łużycka- ślad osadnictwa Prahistoria- osada
417	Radzanów	95-64	6/16	Prahistoria- osada
418	Radzanów	95-64	7/17	Kultura łużycka- osada
419	Radzanów	95-64	8/18	Neolit- ślad osadnictwa Prahistoria- osada
420	Radzanów	95-64	9/19	Prahistoria- ślad osadnictwa
421	Skotniki Duże	95-64	1/20	Prahistoria, wczesne średniowiecze- osada Prahistoria- ślad osadnictwa
422	Skotniki Duże	95-64	3/21	Kultura przeworska?- ślad osadnictwa
423	Skotniki Duże	95-64	4/22	?- kurhan ?
424	Skotniki Małe	95-64	1/23	Neolit- grób szkieletowy
425	Skotniki Małe	95-64	9/24	Neolit- ślad osadnictwa Prahistoria- ślad osadnictwa
426	Budzyń	96-64	1/23	Neolit- ślad osadnictwa Okres nowożytny XVI- XVIII w.- ślad osadnictwa
427	Budzyń	96-64	2/24	Neolit, epoka brązu?- ślad osadnictwa Okres średniowieczny- ślad osadnictwa Okres nowożytny XVI-XVIII w.- ślad osadnictwa
428	Budzyń	96-64	3/25	Okres nowożytny XVI-XVIII w.- punkt osadnictwa
429	Budzyń	96-64	4/34	Okres nowożytny XVI-XVIII w.- punkt osadnictwa

430	Budzyń	96-64	5/35	Neolit, epoka brązu- ślad osadnictwa Okres nowożytny XVI-XVIII w.- punkt osadniczy
431	Budzyń	96-64	6/36	Okres nowożytny XVI-XVIII w.- punkt osadniczy

ZAŁĄCZNIK Nr 5

Wykaz zabytków ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków (GEZ)

BUSKO - ZDRÓJ, MIASTO

ZESPOŁY URBANISTYCZNE:

- **układ urbanistyczny miasta** (rejon osadnictwa w otoczeniu dawnego zespołu norbertanów; układ miasta lokacyjnego; rynek z odchodzącymi od niego ulicami: Bohaterów Warszawy, T. Kościuszki, Kilińskiego, Mickiewicza, Partyzantów) 1180 r., 1287 r., 1869 r., 1916 r.

- **zabudowa ul. 1 Maja** (od nr 1 do nr 19 - ob. 39), XIX w., 1 poł. XX w.

OBIEKTY SAKRALNE:

- zespół kościoła cmentarnego pw. św. Leonarda, ul. Bohaterów Warszawy:

- kościół drewniany k. XVIIw., wpis 68 z 04.11.1947r. oraz 21.02.1966 r.
- stary cmentarz grzebalny, wpis z 04.11.1947r. i 21.02.1966r.
- ogrodzenie mur. XVIIIw., wpis z 21.02.1966r.

- zespół klasztorny ponorbertański (ob. zespół kościoła parafialnego pw. Niepokalanego Poczęcia NMP), ul. Bohaterów Warszawy, ul. Sądowa 5

- kościół klasztorny (obecnie parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia NMP), mur., XVIw., przebud. 1 poł.XIXw. ,wpis 67 z 04.11.1947r.
- klasztor, mur. 1 poł. XVIIIw., wpis 806 z 27.05.1958r.
- teren kościelny w granicach ogrodzenia, wpis 67 z 04.11.1947r.

ponadto:

- dzwonnica, mur., 1837 r.
- ogrodzenie, mur. - żeliwne, 2 poł. XIX w.
- oficyna klasztorna, ul. Sądowa 7, mur., XVIII w.

- **kaplica św. Anny w Parku Zdrojowym, mur., lata 1884 - 1886 r.**

- **dawna synagoga (ob. Dom Towarowy), mur. ul. Partyzantów 6, mur., ok.1929 r.**

CMENTARZE:

- cmentarz parafialny, ul. Langiewicza, 1 poł. XIX w. - XX w.

- dawny cmentarz żydowski, ul. Widuchowska, 2 połowa XIX w.

- cmentarz z I wojny światowej, ul. Prusa, lata 1914 - 1915

- cmentarz epidemiczny, ul. Langiewicza, lata 1882 - 1894 r.

ZESPOŁY SANATORYJNE:

- zespół budynków zakładu zdrojowego ob. Sanatorium Marconi:

- **łazienki - budynek uzdrowiska (ob. Sanatorium „Marconi”), ul. 1 Maja 1, mur., 1836 r.**

- **park (ob. Park Zdrojowy), lata 1833 - 1836 r.**

ponadto:

- pijalnia wód, obecnie Muzeum Zdrojowe, ul. Rzewuskiego 6a, mur., pocz. XX w.
- domek ogrodnika, mur., XIX w.
- zbiornik na wodę (ob. kiosk), mur., XIX w.
- wodociągowa wieża ciśnień, mur., pocz. XX w.

- zespół dawnego szpitala św. Mikołaja (ob. Sanatorium „Mikołaj”), 4 pawilony, ul. 1 Maja 3:

- **pawilon północny, mur., 1 poł. XIX w. (po 1837 r.)**
- **pawilon wschodni, mur., ok. 1850 r. ?**

- pawilon południowy, mur., 1 poł. XIX w. (po 1837 r.)
  - pawilon zachodni, mur., 1837 r.
  - zespół szpitala dziecięcego „Kolonja Górka”, ul. Starkiewicza:
    - szpital, mur., lata 1922 - 1926
    - 5 pawilonów, mur., lata 1922 - 1927
- ZABUDOWA MIESZKANIOWA I SANATORYJNA:**
- ul. Batorego (dawna Świerczewskiego):
    - dom, ul. Batorego 5, mur., ok. 1920 r.
    - dom, ul. Batorego 7, mur., ok. 1920 r.
    - dom, ul. Batorego 13, mur., 1931 r.
    - dom, ul. Batorego 14, mur., 1925 r.
    - dom, ul. Batorego 16, mur., pocz. XX w.
    - dom, ul. Batorego 17, mur., 1930 r.
    - dom, ul. Batorego 22, mur., pocz. XX w.
    - kamienica, ul. Batorego 24, mur., 1931 r.
    - kamienica, ul. Batorego 26, mur., 1930 r.
  - ul. Boczna:
    - dom, ul. Boczna 6A, mur., lata 20 - te XX w.
    - dom, ul. Boczna 7, mur., ok. 1925 r.
  - ul. Bohaterów Warszawy:
    - **dom, ul. Bohaterów Warszawy 4, mur., XIX w.**
    - **dom, ul. Bohaterów Warszawy 6, mur., XIX w.**
    - dawny bank, obecnie WKU, ul. Bohaterów Warszawy 10, mur., ok. 1925 r.
    - dom, ul. Bohaterów Warszawy 14, mur., koniec XIX w.
    - dom, ul. Bohaterów Warszawy 17, mur., pocz. XX w.
    - dom, ul. Bohaterów Warszawy 19, mur., pocz. XX w.
  - ul. Kilińskiego:
    - dom, ul. Kilińskiego 8, mur., ok. 1930 r.
    - dom, ul. Kilińskiego 10, mur., 1 ćw. XX w.
  - ul. Korczyńska:
    - pensjonat ul. Korczyńska 14/16, mur., ok. 1925 r.
  - ul. Kościuszki:
    - dawne schronisko dla starców, ob. Warsztaty Terapii Zajęciowej, ul. Kościuszki 49, mur., 1931 r.
  - ul. Łagiewnicka:
    - dom, ul. Łagiewnicka 1, mur., ok. 1900 r.
    - dom, ul. Łagiewnicka 3, mur., pocz. XX w.
  - ul. 1 Maja:
    - **willa „Bristol” (ob. Sanatorium „Bristol”), ul. 1 Maja 1, mur., pocz. XX w.**
    - willa „Bagatela”, ul. 1 Maja 10, mur., pocz. XX w.
    - **willa „Bagatela Mała”, ul. 1 Maja 15, drewn., pocz. XX w.**
    - **willa „Oblęgorek” (ob. Sanatorium „Oblęgorek”), ul. 1 Maja 19, mur., 1903 r.**
    - willa „Sanato”, ul. 1 Maja 29, mur., 1930 r.

- **willa „Zielona”, ul. 1 Maja 39, mur. - drewn., XIX/XX w., rekonstrukcja - 1994 r.**
- al. Mickiewicza:
- kamienica, al. Mickiewicza 5, mur., pocz. XX w.
  - zespół dawnego domu lekarza, drewn., pocz. XX w. (ob. BWA „Zielona” i Muzeum Ziemi Buskiej):
    - dom frontowy, drewn., ok. 1900 r.
    - oficyna, drewn., ok. 1900 r.
  - dawny Urząd Celny, al. Mickiewicza 9, mur., koniec XIX w.
  - I Liceum im. T. Kościuszki, al. Mickiewicza 13, mur., ok. 1925 r.
  - dawny gmach PZPR (ob. Starostwo Powiatowe), al. Mickiewicza 15, mur., 1952 r.
  - **willa „Dersław” (ob. Pensjonat „Zamek Dersława”), al. Mickiewicza 18, mur., 1911 r.**
  - dawna willa „Trzy Róże”, ob. internat LO, al. Mickiewicza 21, mur., ok. 1935 r.
  - Urząd Miasta i Gminy, al. Mickiewicza 10, mur., 1942 r.
  - Zespół Szkół Zawodowych, dawny Dom Strzelca im. J. Piłsudskiego, al. Mickiewicza 23, mur., 1939 r.
- ul. Partyzantów:
- dom, ul. Partyzantów 3, mur., ok. 1900 r.
  - dom, ul. Partyzantów 10, mur., pocz. XX w.
  - dom, ul. Partyzantów 12, mur., pocz. XX w.
  - dom, ul. Partyzantów 14, mur., lata 20 - te XX w.
  - dom, ul. Partyzantów 18/20, mur., lata 20 - te XX w.
  - dom, ul. Partyzantów 26, mur., lata 20 - te XX w.
- pl. Zwycięstwa (dawny Rynek):
- dom, pl. Zwycięstwa 1, mur., ok. 1900 r.
  - dom, pl. Zwycięstwa 2, mur., 1920 r.
  - dom, pl. Zwycięstwa 3, mur., koniec XIX w.
  - dom, pl. Zwycięstwa 5, mur., koniec XIX w.
  - **dom (dawna poczta), pl. Zwycięstwa 10, (narożny) mur., pocz. XX w.**
  - dom, pl. Zwycięstwa 14, mur., pocz. XX w.
  - dom, pl. Zwycięstwa 17/ róg Mickiewicza, mur., XIX w.
  - dom, pl. Zwycięstwa 19, mur., pocz. XX w.
  - dom, pl. Zwycięstwa 20, mur., pocz. XX w.
  - dom, pl. Zwycięstwa 21, mur., k. XIX w.
  - dom, pl. Zwycięstwa 23, mur., ok. 1880 r.
  - dom, pl. Zwycięstwa 24/ róg Wojska Polskiego, mur., k. XIX w.
  - dom, pl. Zwycięstwa 26, mur., k. XIX w.
  - **dom, pl. Zwycięstwa 27, mur., prawdopodobnie 1 poł. XIX w.**
  - dom, pl. Zwycięstwa 29, mur., k. XIX w.
  - dom, pl. Zwycięstwa 31, mur., k. XIX w.

BUSKO - ZDRÓJ, GMINA

BILCZÓW

- stara szkoła, mur., ok. 1930 r.

BUDZYŃ

- zespół dworski:

- dwór, ob. nieużytkowany, mur., 2 poł. XIX w.
- gorzelnia, ob. nieużytkowana, mur., k. XIX w.
- pozostałości parku, 2 poł. XIX w.

CHOTELEK (dawniej Chotelek Zielony)

- kościół filialny pw. **św. Stanisława Biskupa, drewn., 1527 r.**

- teren dawnego cmentarza przykościelnego, XVI w.

DOBROWODA

- zespół kościoła parafialnego pw. **św. Marii Magdaleny:**

- **kościół parafialny pw. św. Marii Magdaleny, mur., ok. poł. XIV w., XV w., lata 1524 - 1525 r.**
- **dzwonnica, drewn. XVIII w. ?, XIX w.**
- cmentarz przykościelny, XIV w. - XX w., z mur. ogrodzeniem i 2 bramkami
- plebania, mur., XIX/ XX w.

JANINA

- zespół kościoła parafialnego pw. **św. Wojciecha:**

- **kościół parafialny pw. św. Wojciecha, mur., 1822 r.**
- **dzwonnica, mur., 1822 r.**
- dawny cmentarz przykościelny, poł. XV w.

KOŁACZKOWICE

- dawna szkoła, ob. sklep, mur., ok. 1930 r.

MIKUŁOWICE

- szkoła, mur., ok. 1930 r.

MŁYNY

- dom nr 27, mur., pocz. XX w.
- dom nr 44, mur., ok. 1880 r.
- dom nr 51, mur., ok. 1900 r.
- dom nr 56, mur., ok. 1900 r.
- dom nr 58, mur., ok. 1900 r.
- dom nr 62, drewn. - mur., ok. 1911 r.
- dom nr 82, mur., k. XIX w.
- dom nr 86, drewn. - mur., k. XIX w.
- dom nr 88, mur., koniec XIX w.
- młyn wodny nr 4, ob. w ruinie, mur., 1 poł. XIX w.
- młyn wodny nr 15, mur. - drewn., 1912 r.
- młyn wodny nr 35, mur. - drewn., 1914 r.
- młyn wodny nr 45, przy drodze na Pomyków, mur., 1913 r.

OLGANÓW

- dawny urząd Gminy, ob. świetlica, mur., pocz. XX w.

- dawna szkoła, mur., ok. 1930 r.

PEĆZELICE

- dawny zbór ariański, ob. w ruinie, w zagrodzie nr 26, mur., XV/XVIIw.

RADZANÓW

- zespół dworski:

- dawny dwór, mur., koniec XVIII w. - 1966 r.
- park w granicach ogrodzenia, k. XVIII w.
- oficyna południowa, mur., 4 ćw. XIX w., lata 20 - te XX w.

SIESŁAWICE

- kolej wąskotorowa

SKOTNIKI DUŻE

- młyn wodny, mur., 1914 r.

SKOTNIKI MAŁE

- młyn wodny, drewn. - mur., 1929 r.

- młyn wodny, Skotniki Małe 60, drewn. 1934 r.

SZANIEC

- zespół kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP:

- kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP, mur., XV w.,
- dzwonnica, mur., ok. 1930 r.
- dawny cmentarz przykościelny z ogrodzeniem i bramkami, 2 poł. XV w. - XX w.
- kaplica św. Antoniego, tzw. domek kamedulski, drewn. 1876 r.
- 3 kaplice różańcowe, mur. ok. 1930 r.

- cmentarz rzymsko - katolicki, 31.05.1821 r.

- kaplica cmentarna na cmentarzu grzebalnym, mur., 1876 r.

- zespół podworski:

- dwór, mur., XVI/XVII w.
- park podworski, XVI - XIX w.

SZCZAWORYŻ

- zespół kościoła parafialnego pw. św. Jakuba Starszego Apostoła:

- kościół parafialny pw. św. Jakuba Starszego, mur., 1 poł. XVIIw.
- „stara” plebania (ob. kaplica przedpogrzebowa), mur., 1660 r.
- teren cmentarza przykościelnego w granicach ogrodzenia wraz z częścią skarpy, na której posadowiony jest kościół,
- cmentarz parafialny, w części żołnierski (poległych pod Broniną 1939 r.),

WEŁECZ

- dawna szkoła, mur. ok. 1930 r.

WIDUCHOWA

- kościół filialny pw. NMP (ob. kaplica pw. MB Anielskiej), mur., 1791r.

- zespół podworski:

- dwór, mur., 1620r.,

- park XVII-XIXw.,

ZBLUDOWICE

- ujęcie źródeł wód siarkowych, mur., pocz. XX w.

ŻERNIKI GÓRNE

-kurhan z epoki brązu,

-lamus poariański (?).

* Pogrubioną czcionką zaznaczono, obiekty wpisane do rejestru zabytków

Figury i krzyże przydrożne w gminie Busko - Zdrój:

- Baranów kapliczka, XVIII w.
- Bilczów - figura św. Rocha, k. XVIII w.
- Bilczów - krzyż przydrożny, 1858 r.
- Bronina - figura NMP Niepokalanie Poczętej, 1821 r.
- Bronina - figura św. Stanisława, pocz. XIX w.
- **Busko - Zdrój, zespół kościoła parafialnego pw. Niepokalanego Poczęcia NMP - figura Chrystusa Miłościwego Serca na cmentarzu przykościelnym, 1934 r.**
- **Busko - Zdrój, zespół kościoła parafialnego pw. Niepokalanego Poczęcia NMP - figura NMP na cmentarzu przykościelnym, 1738 r.**
- **Busko - Zdrój, zespół kościoła św. Leonarda - nagrobek Pawła Sołtyka na cmentarzu przykościelnym, 1829 r.; kamienna kolumna z motywem wici roślinnej z przelomu XVII/XVIII w.**
- Busko - Zdrój, al. Mickiewicza - figura św. Jana Nepomucena, 1925 r.
- Busko - Zdrój, ul. Partyzantów - figura św. Antoniego, 1823 r.
- **Dobrowoda - kapliczka przydrożna w pobliżu kościoła po stronie zachodniej, 1605 r.**
- **Dobrowoda - zespół kościoła parafialnego - figura przydrożna św. Jana Nepomucena na cmentarzu przykościelnym, 2 poł. XVIII w.**
- Galów - figura św. Jana Nepomucena, 1860 r.
- Galów - krzyż przydrożny, 1922 r.
- Janina - figura św. Jana Nepomucena, 2 poł. XVIII w.
- Janina - figura św. Tekli, zapewne XVIII w.
- Kotki - figura św. Tekli, XVIII w.
- Młyny - figura Anioła Stróża, 1807 r.
- Młyny - figura św. Antoniego, lata 1817 - 1827
- Młyny - figura św. Sebastiana, 1808 r.
- Młyny - krzyż żeliwny, 1862 r.
- Olganów - krzyż przydrożny, XIX/XX w.
- Pęczelice - figura Chrystusa Miłosiernego, początek XIX w., odnowiona 1874 r.
- Szaniec - figura NMP Niepokalanie Poczętej, 1796 r., odnowiona 1896 r.
- Szaniec - figura św. Floriana, 2 połowa XVIII w.
- Szaniec - figura św. Judy Tadeusza, 1818 r.
- Szaniec - figura św. Jana Nepomucena, 1810 r.
- Szaniec - figura św. Tekli, 1823 r.
- Wełecz - krucyfiks z rzeźbami Matki Boskiej i św. Jana (na kaneluowanym trzonie), 1 poł. XIX w.
- Wełecz - figura św. Pawła, 1840 r.
- Widuchowa - figura Chrystusa Frasobliwego, XVIII w.
- Widuchowa - kapliczka przydrożna, XVI/ XVII w.
- Wolica - kapliczka przydrożna, początek XVII w.
- Żerniki Górne - figura Chrystusa Frasobliwego na kolumnie, 1726 r.
- Żerniki Górne - figura św. Jana Nepomucena, 1741 r.

* Pogrubioną czcionką zaznaczono, figury wpisane do rejestru zabytków ruchomych

Uzasadnienie

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w art. 87 ust. 3 nakłada na gminę obowiązek opracowania „Gminnego programu opieki nad zabytkami”. Program opracowuje się na szczeblu krajowym, wojewódzkim, powiatowym i gminnym zgodnie z zakresem kompetencji.

Program opieki nad zabytkami ma na celu:

-włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,

-uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami przyrody i równowagi ekologicznej,

-zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,

-wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,

-podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.

Zgodnie z przepisami ustawy o samorządzie gminnym ochrona zabytków i opieka nad zabytkami stanowi zadanie własne gminy.

W związku z powyższym sporządzony został Gminny Program Opieki Nad Zabytkami Gminy Busko-Zdrój na lata 2023 – 2026. Program ten uzyskał pozytywną opinię Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Kielcach pismem Znak: ZRRiD.RN.5120.6.2023 z dnia 10 marca 2023r. oraz z dnia 24 marca 2023r.

Zgodnie z art. 87 ust. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840) program podlega publikacji w Dzienniku Urzędowym Województwa Świętokrzyskiego.

Przyjęcie Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami jest spełnieniem wymogu określonego przepisami prawa, zawiera cele i kierunki działania w zakresie opieki nad zabytkami, a także zasady monitorowania oraz główne źródła finansowania zadań związanych z ochroną i opieką dziedzictwa gminy. Z powyższych względów przyjęcie przedmiotowej uchwały uważa się za zasadne.